

KOLAPS NA KOSOVU

22. aprila 2004.

SADRŽAJ

REZIME I PREPORUKE.....	i
I. UVOD.....	1
II. SUPROTSTAVLJENA VIDJENJA BUDUĆNOSTI KOSOVA	2
A. POLITIKA MEDJUNARODNE ZAJEDNICE	2
B. POLITIKA BEOGRADA.....	3
III. RASTUĆE TRVENJE.....	5
A. PRIVATIZACIJA.....	6
B. PARALELNE STRUKTURE	7
C. POLITIČKO NASLEDJE RATA.....	8
IV. NAGOVEŠTAJI NASILJA	9
A. NASILJE I BEZBEDNOST.....	10
B. FITILJ SE PALI.....	13
V. SPONTANO ILI ORGANIZOVANO NASILJE	14
VI. SISTEM BEZBEDNOSTI BLIZU KOLAPSA.....	17
VII. REAKCIJE I ODGOVORI	23
A. KOSOVSKI ALBANCI	23
B. MEDJUNARODNI PREDSTAVNICI	26
C. NA TERENU	28
VIII. KOSOVSKO ALBANSKO DRUŠTVO -- POTREBA ZA RENOVACIJOM	30
IX. RESTRUKTURIRANJE MEDJUNARODNOG PRISUSTVA	34
A. POTREBA ZA MEDJUNARODNIM ANGAZMANOM U PRIVREDI.....	34
B. PARALELNE STRUKTURE.....	36
C. KOORDINACIJA BEZBEDNOSTI	37
X. POGLED UNAPRED.....	39
DODACI	
A. HRONOLOGIJA NASILJA: 17-19. MARTA 2004.	41
B. MAPA KOSOVA.....	49
C. O MEDJUNARODNOJ KRIZNOJ GRUPI.....	50
D. ICG IZVEŠTAJI I BRIFING DOKUMENTA O EVROPI OD 2001.....	51
E. ČLANOVI UPRAVNOG ODBORA ICG.....	53

KOLAPS NA KOSOVU

REZIME I PREPORUKE

Nestabilne osnove na kojima je četiri i po godine postepeno postizanje napredak urušile su se 17. marta 2004. godine. U roku od nekoliko sati pokrajina je obuhvaćena demonstracijama protiv Srba i Ujedinjenih nacija i sunovratila se na nivo nasilja koji nije vidjen još od 1999. godine. Do 18. marta to nasilje je preraslo u etničko čišćenje manjinskih sela i gradskih kvartova. Rulje albanskih mladića, ekstremista i kriminalaca su pokazale kolike su slabosti misije Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK) i mirovnih snaga koje predvodi NATO (KFOR). Rulja je od privremenih institucija vlasti Kosova, medija i civilnog društva dobila odobrenje da uništava. Medjunarodnoj zajednici je pod hitno potrebna nova politika -- o konačnom statusu i o društveno ekonomskom razvoju -- ili bi nestabilnost Kosova mogla da inficira ceo region.

Iza nemira je ostalo devetnaest mrtvih i skoro 900 povredjenih, više od 700 srpskih, aškalijskih ili romskih domova je uništeno ili oštećeno zajedno sa desetak javnih zgrada i 30 srpskih crkava i dva manastira, a oko 4.500 ljudi je raseljeno. Nemiri su bili više spontani nego organizovani a ekstremisti i kriminalne grupe su iskoristile takvu situaciju, pogotovo drugog dana. Frustracija i strah izazvani namerama medjunarodne zajednice u vezi Kosova, nesposobnost UNMIK-a da pokrene privredu sa mrtve tačke i suspenzija privatizacije, kao i uspeh Beograda u poslednjih nekoliko meseci da unese nemir medju kosovske Albance doveli su do jačanja napetosti koja je eksplodirala kada su izbili incidenti 16. marta.

Posledice po regionalnu bezbednost su ozbiljne i dalekosežne. KFOR i NATO su izgubili oreol nepovredivosti i nepobedivosti. Ekstremisti na Kosovu i u drugim delovima Balkana, uključujući nacionaliste koji se ponovo uzdižu u Beogradu, uvideli su slabosti i nedostatak volje medjunarodne zajednice. Ako se ne reše uzroci nasilja odmah i direktno -- kroz političke, razvojne i bezbednosne

mere, podjednako -- postoji rizik da Kosovo postane Zapadna obala Evrope.

Eksplוזija nasilja je pokazala da je društvo kosovskih Albanaca prožeto duboko usadjenim pometnjama, da mu nedostaju institucije, vodjstvo i kultura koja bi bila u stanju da ublaži šokove i da potisne nasilnu i kriminalnu manjinu. U stanju u kakvom je sada, ovo društvo će nastaviti da isteruje manjine i na kraju će progutati svoj tanani sloj liberalnih intelektualaca. Mlada generacija predstavlja pretnju krhkim institucijama koje su uspostavile starije generacije. Od 1999. došljaci iz nerazvijenih seoskih područja su preplavili glavni grad i potisnuli osavremenjene segmente društva. UNMIK nije u stanju da reši pitanje nerazvijenosti Kosova, a pogotovo ne može da poboljša situaciju u obrazovanju i opštoj pismenosti.

Struktura i mandat UNMIK-a su se sada pokazali kao neadekvatni u pripremanju Kosova za tranziciju od rata ka miru, od socijalizma do tržišne privrede i od medjunarodno-političke pat pozicije do konačnog statusa. Medjunarodna zajednica se uljuljkala u verovanju da su poluobećanja iz novembra 2003., da će početi razmatranje konačnog status Kosova do sredine 2005. godine, predstavljala celovitu politiku. Ona nije u stanju da se dogovori o tome šta treba da bude konačni status i oslanjala se na naivnu pretpostavku da će odlaganje odluke omogućiti smirivanje strasti. Medjunarodna zajednica takodje nije ozbiljno shvatala bezbednosne probleme, niti se upustila u rešavanje pitanja paralelnih struktura i kriminalnih grupa. Zbog nedostatka volje medjunarodne zajednice, albanska većina i srpske manjinske zajednice su zarobljene u situaciji u kojoj je konfrontacija potisnuta, ali ne i rešena.

Razvoj Kosova je zaustavljen pod sadašnjom vladavinom Ujedinjenih nacija zbog statusne nesigurnosti koja odvraća investitore i zato što Kosovo nije član ni jedne od mnoštva organizacija

koje su otvorene samo za države. Bruto nacionalni proizvod Kosova -- koji zavisi od sve manjih donacija jer donatori pre vremena prekidaju svoja davanja i sa samo četiri odsto pokrivenošću uvoza izvozom -- nije održiv čak i na sadašnjem niskom nivou. S velikim brojem porodica koje zavise od novca koji im stiže od dece iz inostranstva, Kosovo je zahvaćeno ponižavajućim demografskim ratom sa Zapadnom Evropom. I dok kosovski Albanci prelaze granice država Zapadne Evrope i ulaze na njihovo tržište radne snage, te zemlje ulažu napore da ih vrata nazad. Za nešto više od 50 odsto radno sposobnog stanovništva Kosova koje je nezaposleno, računajući tu i onih 30.000 do 40.000 novih ljudi svake godine, sadašnje privremeno stanje na Kosovu ne pruža dovoljno mogućnosti.

Bitno je da svi brzo suoče sa implikacijama 17-18. marta. Institucijama međunarodne zajednice na Kosovu potrebni su novi načini rada, a u slučaju UNMIK-a, potrebna je nova struktura i mandat. Ako se odbaci ideja podele -- ICG smatra da treba da bude odbačena osim ako se, što je malo verovatno, obe zainteresovane strane slobodnom voljom odluče za podelu (u kom slučaju je to u skladu sa helsinškim principima) -- to ne sme da bude uradjeno olako ili samo na osnovu obećanja. Nova politika međunarodne zajednice i nova iskrenost medju kosovskim Albancima o izgledu njihovog društva, proizvešće promene na terenu koje će od Kosova napraviti mnogo bolje mesto za sve.

Da bi se to desilo, mora se brzo sprovesti stvarni politički, društveni, privredni i institucionalni razvojni proces da bi apsorbovao energiju stanovništva Kosova. Sadašnja politika "standarda pre statusa" je polovična politika. Regionalne posledice nastavka trenda koji vodi u destabilizaciju Kosova su nesagledive. Međunarodna zajednica ima samo malo vremena da izvuče pouku iz svojih grešaka i povrati kontrolu nad događajima. U suprotnom, Kosovo bi moglo da postane nesavladivo i da utone u žestoki ciklus nasilja koji bi inficirao ceo Zapadni Balkan.

PREPORUKE

Institucijama kosovskih Albanaca, uključujući privremene institucije, medije i građansko društvo:

1. Boriti se protiv ekstremista i netolerantne patologije u društvu kosovskih Albanaca umesto da celu krivicu za probleme Kosova svaljujete na međunarodnu zajednicu i UNMIK.

2. Prihvatiti činjenice da je izveštavanje medija o nasilju bilo nesporno jednostrano i huškačko. Saradivati sa privremenim komesarom za medije i OEBS-om u potrazi za napretkom, uključujući reforme upravljanja i odbora javnog glasila RTK i traženje stalne tehničke pomoći od iskusnih profesionalaca iz Evrope.
3. Raditi i više od obaveza privremenih institucija da pomognu da se obnove domovi, manastiri i crkve koje su uništene u nemirima, koristeći fondove vlade tako što će se pokrenuti inicijativa da se sakupi novac iz svih segmenata društva baš za tu svrhu, i raditi na razvijanju infrastrukture kosovskih Srba, uključujući obrazovne i zdravstvene.
4. Nastaviti dijalog sa Srbijom, koji je pokrenut u oktobru 2003.

Članicama Kontakt grupe (SAD, Velika Britanija, Francuska, Nemačka, Italija i Rusija) i drugim pripadnicima međunarodne zajednice:

5. Posvetiti se, još jednom, ozbiljno Kosovu, i to:
  - (a) preduzeti aktivnosti za povećanje bezbednosti manjinskih zajednica na Kosovu, naročito Srba;
  - (b) započeti pripreme za razgovore o konačnom statusu, uključujući potvrđivanje pravnog osnova za njih iz rezolucije 1244; i
  - (c) načiniti veliki i konstantni društveni, ekonomski i institucionalni napor sa ciljem da se Kosovo brzo pripremi za konačni status
6. Raditi kroz Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija na menjanju strukture UNMIK-a, da bi bio bolje prilagodjen mandatu tranzicije ka konačnom statusu i mogućem članstvu u Evropskoj uniji, postavljajući društveni i ekonomski napredak kao prioritete, što oni sada nisu:
  - (a) Ukloniti postojeću stubovnu strukturu;
  - (b) prebaciti odgovornosti za društvena i ekonomska pitanja sa UNMIK-a na privremene institucije; i
  - (c) razdvojiti odgovornost specijalnog izaslanika generalnog sekretara na dve funkcije -- glavnog administratora Kosova

i vrhovnog pregovarača o konačnom statusu.

7. Reagovati odmah na zahteve UNMIK-a za još istražitelja, tužilaca i sudija, da bi UNMIK, u okviru novog krivičnog zakonika Kosova, mogao intenzivno da istražuje i podiže optužnice protiv onih za koje se osnovano sumnja da su učestvovali u nasilnim nemirima.

UNMIK-u:

8. Institucionalizovati dijalog između lidera i predstavnika građanskog društva kosovskih Albanaca i lidera i predstavnika građanskog društva kosovskih Srba o suživotu na Kosovu sa planom decentralizacije Saveta Evrope kao početnom tačkom.
9. Revitalizovati privatizaciju uvođenjem neophodnih proceduralnih promena, da bi se osigurao brzi napredak; iskoristiti otpuštanje šefa KTA za dalji razvoj, tako što će se nastaviti formiranje novog razmišljanja o ekonomskim i društvenim razvojnim potrebama Kosova; i tražiti od UN i Kontakt grupe politiku i mehanizme potrebne za njeno sprovođenje.
10. Poboljšati komandne strukture unutar UNMIK-a i Kosovske policije (KPS), poboljšati njihovu koordinaciju sa KFOR-om (pogotovo na sakupljanju obavestajnih podataka o ekstremistima i paralelnim strukturama), obezbediti više obuke i opreme za policiju i pojačati njihovu sposobnost da se suoče sa izazovima, poput onih 17-18. marta, povećanjem morala, koji je na opasno niskom nivou.

NATO:

11. Pojačati sposobnost snaga KFOR-a da se izbore sa budućim nasilnim nemirima tako što će biti bolje opremljeni, instruirani i obučeni za postepenu upotrebu sile tokom nemira i kroz osiguranje bezbednosti granica.

Vladi Srbije:

12. Raditi sa UNMIK-om na priznavanju i regulisanju paralelnih struktura i, ako je moguće, na dobijanju podrške za njih od privremenih institucija, da bi se omogućili bezbednost i postojanje socijalnih službi za srpske zajednice na Kosovu.

13. Nastaviti proces dijaloga o tehničkim pitanjima sa Prištinom.

Vladi SAD:

14. Imenovati specijalnog izaslanika koji će inicirati razgovore sa drugim članicama Kontakt grupe, Evropskom unijom, privremenim institucijama, Beogradom i susednim državama o pravnoj osnovi i formatu mogućih pregovora o konačnom statusu.

Priština/Beograd/Brisel, 22. aprila 2004.

KOLAPS NA KOSOVU

I. UVOD

Medjunarodna zajednica se, nekoliko poslednjih meseci, zavaravala da su škrta poluobećanja iz novembra 2003. da će do razmatranja konačnog statusa Kosova, ukoliko pokrajina ispuni seriju standarda o vladavini i uključivanju manjina do sredine 2005., predstavljala kompletnu politiku. Posle dvodnevnog delimično koordinisanog divljanja paljevinom, pljačkom, pucanjem, kamenovanjem i bacanjem molotovljevih koktela i ručnih bombi koje je za sobom ostavilo 19 mrtvih, skoro 900 povredjenih (od kojih više od 20 teško), više od 700 srpskih, aškalijjskih i romskih kuća uništeno ili oštećeno zajedno sa desetak javnih zgrada i 30 srpskih crkava i dva manastira, a oko 4.500 kosovskih Srba je raseljeno¹, politika "standardi pre statusa" izgleda nedovoljna i njena dorada je preko potrebna.

Privremene institucije na Kosovu ne mogu sebe da nateraju da odrede pravac kretanju društva koje navodno predstavljaju. Odluka da sredstva kosovskog konsolidovanog budžeta moraju da se upotrebe za pokrivanje troškova onoga sto je uništeno dobrodošla je, ali još nije ponudjeno izvinjenje kosovskim Srbima; javno nije čak ni saopšteno koje i čije zgrade su napadnute i ko su bile žrtve. Albanski mediji na Kosovu, koji su požurili da saopšte da su se albanska deca udavila navodno pošto su ih Srbi jurili pred početak nasilja, sporo reaguju kada treba identifikovati i saosećati sa žrtvama. "Liberalniji" mediji su se koncentrisali na političku štetu nanetu Kosovu, a zapostavili su ljudsku dimenziju. Drugi, kao što je list *Epoka e Re*, smatraju da su Albanci žrtve i osudjuju akcije snaga bezbednosti protiv učesnika u nemirima.

Privremene institucije i društvo kosovskih Albanaca su pred sudom svetskog mnjenja, pošto su za dva dana proćerdali moralni kapital koji su nakupili tokom Miloševićeve kampanje zločina i masovnog

proterivanja 1998-1999.² Da li će se oni kasno mobilisati ili će dozvoliti da ponašanje njihove podivljale dece i kriminalnih grupa odrede budućnost Kosova? Iako većina Albanaca želi da se ono proglasi zemljom, koja je na putu ka Evropskoj uniji, njihovo ćutanje u ovom najnovijem etničkom čišćenju pretilo da i teritoriju i njih same dovede do statusa izgnanika i najgorih suseda u regionu.

Dok se situacija smiruje, medjunarodna mirovna misija i privremene institucije Kosova, mediji i društvo pojedinačno pokazuju znake da su se povukli svako u svoju stvarnost, rizikujući da se otvori novi jaz medju njima. Ovaj izveštaj sagledava šta se desilo i predlaže mere koji se moraju preduzeti da bi se Kosovo prebacilo na put mira.

¹ Videti hronologiju nasilja 17-19. marta u Dodatku A

² Dogadjajima 17-18. marta 2004. je prethodilo nasilje Albanaca protiv drugih naroda 1999. Videti Human Rights Watch izveštaj, "Savezna Republika Jugoslavija: Maltretiranje Srba i Roma u novom Kosovu, avgust 1999.", nalazi se na <http://www.hrw.org/reports/1999/kosov2/>.

II. SUPROTSTAVLJENA VIDJENJA BUDUĆNOSTI KOSOVA

Kosovski Albanci smatraju da je nezavisnost proglašena u oktobru 1991. godine i da je zadnjih dvanaest i po godina samo bilo čekanje da međunarodna zajednica i Srbija to priznaju. Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija -- koja se izričito poziva na razgovore u Rambujeu, koji nisu uspjeli da spreče rat 1999. -- još više je osnažila ideju o volji naroda kao značajnom faktoru u određivanju konačnog statusa Kosova. Kao rezultat toga, 90 odsto stanovništva Kosova prihvata samo nezavisnost kao konačni ishod. Iz te perspektive, nelagodna činjenica da je misija UN na Kosovu (UNMIK) jedina vlast na Kosovu po međunarodnim pravu je nevažna; "vlada u senci" 1991-1999. i privremene institucije od 2002. među kosovskim Albancima se smatraju jedinim legitimnim vladajućim telima.

Nedostatak napretka u rešavanju konačnog statusa i bilo kakve indikacije o dužini trajanja mandata UNMIK-a samo su izvori frustracija. Svaka operacija koju je UNMIK preduzeo, a naročito odnosi sa Beogradom, bila je pod lupom kosovskih Albanaca koji su presudjivali da li promovise priznavanje nezavisnosti ili ne, i obično su smatrane manjkavim. (Paralelno sa tim, Beograd je svaku aktivnost UNMIK-a na uspostavljanju sistema vladavine na Kosovu ocenjivao kao još jedan jednostrani i nelegitimni korak ka nezavisnosti.) Proces "standardi pre statusa" koji je postavio bivši specijalni izaslanik UN Mihael Štajner sredinom 2002. obema stranama izgleda kao još jedan pokušaj odlaganja, a malo detalja je dato o tome kako će se ocenjivati standardi i nimalo podataka o tome kako će status biti rešen.³

A. POLITIKA MEDJUNARODNE ZAJEDNICE

Dinamičnija faza je počela 4-6. novembra 2003. godine kada je američki državni podsekretar Mark Grosman tokom poseta Briselu, Prištini i Beogradu najavio novu inicijativu, u ime zemalja Kontakt

grupe, koje su dominantne za politiku o Kosovu.⁴ Ta inicijativa je obećala razmatranje konačnog statusa sredinom 2005. godine, ukoliko privremene institucije Kosova ispune nekoliko konkretnih standarda za vladavinu prava i tretman nacionalnih manjina. Ta najava je promenila pogled na budućnost Kosova; UNMIK-ova vladavina, kojoj se nije video kraj, zamenjena je započetim odbrojavanjem. Kada ga je novinar kosovski Albanac u Prištini upitao da li je nezavisnost jedna od mogućnosti na kraju tog procesa, Grosman je odgovorio: "Sve opcije su na stolu".

U tom trenutku je izgledalo da se rastuća nestrpljivost, frustracija i nesigurnost kosovskih Albanaca mogu pretočiti u konstruktivne procese. U sledećih nekoliko meseci, zajedničko planiranje implementacije standarda je spaslo stagnirajući odnos između UNMIK-a i privremenih institucija od sloma.⁵

Plan standarda za Kosovo koji je odobrio Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija proistekao je iz inicijative Kontakt grupe. Uspostavljeno je pet radnih grupa UNMIK-a i privremenih institucija da bi planirale i koordinirale ispunjavanje osam grupa standarda, kojima je pokriveno funkcionisanje demokratskih institucija; vladavina zakona; sloboda kretanja i održivi povratak; prava zajednica; privreda; vlasnička prava; dijalog između privremenih institucija i Beograda; i razvijanje Kosovskog zaštitnog korpusa u civilnu organizaciju za vanredne situacije. Počevši od maja 2004., naponi privremenih institucija u primeni tih standarda bi bili ocenjivani od strane UNMIK-a u tromesečnim izveštajima Savetu bezbednosti.

Medjutim, kako su pokazali događaji iz sredine marta 2004., privremene institucije Kosova predstavljaju i uživaju poverenje kosovskih Albanaca, ali samo u određenoj meri. Skromni asortiman ovlašćenja koji je UNMIK prebacio na privremene institucije, kao i sopstvene slabosti -- ograničena sposobnost, kratkovidost i navodna korumpiranost -- otvaraju vrata ocenama sopstvenog društva da su kvislinška, korumpirana elita. Pобољшanje odnosa UNMIK-a i privremenih

³ Videti ICG Europe izveštaj br.148, *Dvoje za Tango: Dnevni red za novog specijalnog izaslanika generalnog sekretara za Kosovo*, 3. septembar 2003, strane 16-18.

⁴ Članice Kontakt grupe su SAD, Velika Britanija, Francuska, Nemačka, Italija i Rusija; pet članica bez Rusije se nekada nazivaju kvinta.

⁵ Videti ICG Europe izveštaj br.148, *Dvoje za Tango: Dnevni red za novog specijalnog izaslanika generalnog sekretara za Kosovo*, 3. septembar 2003.

institucija, posle posete Grosmana, nije donelo mir društvu kosovskih Albanaca. Ove dve vladajuće strukture su gradile iluzije.

Suviše veliki deo života odvija se van institucija; povrhu demografske strukture u kojoj dominiraju deca i mladi ljudi, sa stopom nezaposlenosti od 50 do 60 odsto i stagnirajućim, neadekvatnim sistemom obrazovanja, veliki je broj veterana Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) koji sebe smatraju izostavljenim u posleratnom Kosovu. Neki od njih otišli su u kriminalne organizacije. Nove elite u privremenim institucijama ne dopiru dovoljno u društvo: oni se mešaju kroz odnos gazda-klijent koji je kanalisiran kroz sistem političkih partija. Oni koji su na marginama i nemaju udeo u institucijama imaju mnogo jednostavniji pogled na status Kosova nego što su formulacije Kontakt grupe: stvoriti nove činjenice na terenu, izbaciti strana tela, bilo da su Srbi ili međunarodna zajednica. Ako uspeju, stvorice izopštenu državu koja neće imati miroljubive odnose sa susedima.

Društveni i ekonomski razvoj Kosova nije u okviru mandata UNMIK-a. Ti hitni zadaci su preneseni na nivo ispod političkih kompromisa koji čine njegovu mirotvornu ulogu očuvanja statusa kvo. Uz nerešeni status koji odbija investitore i bez članstva u mnogim organizacijama koje su otvorene samo za države -- sve od članstva u SWIFT sistemu za bankovni transfer novca, međunarodni sistem za osiguranje zelenim kartonom, vlasništvo telefonskog pozivnog broja, priznati pasoš, pa do sposobnosti samostalnog uzimanja zajmova od banaka za razvoj -- razvoj Kosova je zaustavljen pod vladavinom UN. Sadašnji privremeni aranžman nije dovoljan za nestrpljivu gomilu nezaposlenih, uključujući tu i 30.000 do 40.000 mladih, koji svake godine izadju na tržište rada.

Umesto da se poboljšava, privreda Kosova je prošle godine nazadovala. Trgovci su izjavili za ICG da im je obrt opao za jednu trećinu a poslovni krugovi se žale na sve veću krizu likvidnosti. Kako opada broj stranaca koji rade na Kosovu, uslužne delatnosti koje su Kosovu donosile možda i do milijardu evra godišnje, takodje, se smanjuju. Čak je i sadašnji niski nivo bruto društvenog proizvoda Kosova neodrživ. U 2002. godini 50 odsto prihoda bila je pomoć, 30 odsto je dolazilo od dijaspore -- oba ta izvora su sada zamorena i u opadanju -- a samo dvadeset odsto prihoda je od lokalnih

privrednih delatnosti.⁶ U 2003. godini, izvoz je pokrio samo četiri odsto uvoza.⁷

Što je još gore, u pokušaju da ekonomski preživi, Kosovo je u ponižavajućem demografskom ratu sa zapadnom Evropom. Za mnoge očajne porodice na Kosovu upućivanje jednog od mlađih članova u inostranstvo na rad jedini je način da se održe. Međutim, zemlje zapadne Evrope, u koje oni hrle, nisu partnerski raspoložene: prebacivanje preko granica uz lažna dokumenta, vize dobijene na crno, venčanja za boravišne papire i rad na crno stvaraju osnovu ovog nestabilnog odnosa. Tokom 2003. Velika Britanija je, na primer, vraćala pun avion kosovskih Albanaca u Prištinu svake sedmice dok ih je još više pokušavalo da nekako udje u zemlju.

B. POLITIKA BEOGRADA

Iako je povratak Srbije u međunarodnu zajednicu pozdravljen posle pada Miloševića, u oktobru 2000. godine, kosovski Albanci ne vide nikakvu promenu u osnovnim stavovima Beograda prema njima. Post-miloševićevske srpske vlade su nastavile njegovu politiku stvaranja paralelnih struktura i nastavile da rade na teritorijalnoj podeli pokrajine. To znači da ukoliko Kosovo ikada dobije nezavisnost, ta podela bi mogle da budu osnova za dalje deljenje. Srpski zvaničnici i dalje koriste ime "Kosovo i Metohija", kojim je Milošević prekrstio pokrajinu pošto joj je oduzeo autonomiju 1989.⁸, insistiraju na vlasničkim pravima srpskih firmi, čije je vlasništvo nad nekadašnjim društvenim preduzećima dodeljeno devedesetih godina prošlog veka i pokušavaju da blokiraju privatizaciju društvenih firmi. Zvaničnici i mediji iz Beograda i dalje omalovažavaju kosovske Albance, povezujući ih sa organizovanim kriminalom i terorizmom. Priznavanje zločina počinjenih nad kosovskim Albancima je retko, površno i obično se opravdava kao odgovor na albanski "teror". Albanci su uznemireni smatrajući da nema dovoljno priznanja ovog kontinuiteta zbog žurbe međunarodne zajednice da uspostavi partnerstvo sa postmiloševićevskom Srbijom. Ta strahovanja su pojačana uspehom

⁶ Zavod za bankarstvo i obračune Kosova 2002. godišnji izveštaj, str. 8.

⁷ *Trgovinska politika za Kosovo 2004.*, zajednički dokument Ministarstva trgovine i industrije i UNMIK stub IV (stub EU), 8. april 2004.

⁸ Ime Kosovo i Metohija je upotrebljavano do usvajanja Ustava Jugoslavije 1968.

nacionalista na srpskim parlamentarnim izborima 28. decembra 2003.⁹

Čini se da Srbija gleda na implementaciju standarda kao na put ka nezavisnosti Kosova, čemu se zvanični Beograd oštro protivi.¹⁰ Pošto je u početku davao znake podrške, izaslanik Beograda za Kosovo, potpredsednik vlade Nebojša Čović je učvrstio svoju stav o procesu implementacije standarda za Kosovo decembra 2003. kada se požalio da Srbiju ne konsultuju dovoljno. To je kulminiralo kada je Beograd nagovorio kosovske Srbe da izdaju deklaraciju na Svetog Nikolu 19. decembra u kojoj su saopštili da će bojkotovati proces i tražiti zasebne albanske i srpske entitete.

Srpski premijer Vojislav Koštunica je samo mali deo svog ekspezea u Skupštini Srbije posvetio Kosovu, odbacujući nezavisnost kao mogućnost. On je predstavio Kosovo kao autonomnu pokrajinu u Srbiji, u kojoj Srbi uživaju autonomiju unutar autonomije. Rekao je da ukoliko je "fundamentalna autonomija formula po kojoj rezolucija Saveta bezbednosti UN 1244 daje Kosovu i Metohiju pravo na samoupravu u odnosu na Srbiju, onda je fundamentalna autonomija srpske zajednice nova formula koja će dati ovoj zajednici osnovu za ostanak na današnjem Kosovu i Metohiji".¹¹ Ova "fundamentalna autonomija" je značila "teritorijalnu autonomiju, podelu na entitete, što predstavlja kantonizacija Kosova i Metohije". U to vreme ove izjave su bile dosta nejasne a upotreba termina podela je uznemirila i kosovske Albance i međunarodnu zajednicu.

Od tada -- možda kao rezultat pritiska EU i SAD -- Koštunica je razradio tu temu, rekavši da treba uključiti i "visok nivo autonomije za Srbe na Kosovu" koja mora da bude data "Srbima tamo gde su u većini". On je dodao da je "pomenuo više termina -- decentralizacija, entiteti, kantoni -- namerno ne izdvajajući nijedan od njih".¹² Naglasio je da je "svejedno da li se autonomija zove kantonizacija ili

decentralizacija".¹³ Koštunica je rekao i da bi prekrajanje opštinskih granica unutar Kosova omogućilo Srbima da stvore veće i kompaktnije teritorijalne jedinice.¹⁴ Najavio je da će vlada Srbije uskoro predstaviti plan za rešavanje situacije na Kosovu,¹⁵ ali taj plan izgleda još nije završen.

Beograd je koristio termine kantonizacija, podela i decentralizacija ranije u okviru srpskog političkog diskursa, svi termini izgleda ukazuju na istu stvar: platformu i ideje koje je objavio Branislav Krstić iz Koordinacionog centra za Kosovo i Metohiju kao mogući model teritorijalne podele.¹⁶ Krstićev rad ne definiše dovoljno jasno vladajuće strukture ni odnos srpskih teritorija na Kosovu sa Prištinom. On izgleda zagovara teritorijalno razgraničenje na etničkoj osnovi u okviru kojeg će nekim albanskim područjima biti dat neodređeni nivo autonomije ali sve ostaje deo Srbije. Na kartama koje su objavljene u beogradskim štampanim i elektronskim medijima, kao i mape koje je Krstić spremio, područja koja želi Beograd uključuju, ne samo sever sa srpskom većinom, već i područja koja su bila (i još uvek su) većinski albanska pre 1999. kao što su Peć/Peja, Gnjilane/Gnjilan i Priština/Prishtina.

Iako je Beograd često davao usmene poruke podrške projektu UNMIK-a da se stvori jedinstvena, multietnička administracija na Kosovu, Koštuničin govor 2. marta, i kasnije izjave, ukazuju na distancu od svakog budućeg pretvaranja. Ono što Beograd zaista želi je teritorijalno rešenje. Od 1999. se čine naponi da se stvori podela na terenu i oni imaju podršku u odluci da se stvore paralelne administrativne strukture unutar Kosova, nad kojima UNMIK nema nadležnost. Beograd, izgleda, nije zainteresovan za multietnički život u pokrajini, a Koštunica i drugi političari su više puta rekli da Srbi i Albanci ne mogu da žive zajedno već samo jedni pored drugih.¹⁷ To pretpostavlja neku vrstu etnogeografskog aparthejda. Srpski cilj je da Kosovo ostane u okviru Srbije sa autonomijom koja je samo

⁹ Videti ICG Europe izveštaj br.154,"Serbia's U-Turn", 26.mart 2004

¹⁰ Ovo se vidi iz rezolucije o Kosovu koju je 26. marta usvojila Skupština Srbije a u kojoj se Kosovo označava kao "neotudjivi" deo Srbije.

¹¹ Tekst Koštuničinog govora 2. marta u parlamentu se nalazi na web site-u vlade Srbije, <http://www.srbija.sr.gov.yu/cms/view.php/510.print.html>.

Videti i: "Kostunica: pred Srbijom četiri najvažnija zadatka," *B92 web site*, 2. mart 2004.

¹² "Između 17. i 31. marta" *NIN*, 1 april 2004.

¹³ "Kostunica: ne odustajemo od ideje autonomije za Srbe na Kosovu." *B92 web site*, 4.april 2004

¹⁴ "Između 17. i 31. Marta" *NIN*, 1 april 2004.

¹⁵ Videti intervju Koštunice dnevniku *Politika*, "Uneti red u državu," 4. april 2004.

¹⁶ Krstic, *Kosovo: Uzroci sukoba, pomirenje prava*, Beograd 2001.

¹⁷ "Koštunica: nezavisnost Kosova nije dobro resenje," *B92 web site*, 19. mart 2004. Videti i Koštuničine izjave u kojima objašnjava deklaraciju o Kosovu:

"Skupština Srbije usvojila rezoluciju o Kosovu," *B92 web site*, 26.mart 2004.

malo veća od one u Miloševićevom Ustavu Srbije (1992), ali daleko ispod onog iz jugoslovenskog Saveznog ustava iz 1974. godine. Delovi Kosova sa većinskim srpskim stanovništvom bi imali potpunu autonomiju od Prištine, a bili bi ostali pod kontrolom Beograda, ali bi i dalje imali pravo glasa u Skupštini Kosova. Kao rezultat toga, upotreba termina decentralizacija, kantonizacija i podela ne treba da budu shvaćeni kao precizna formulacija u kojoj se koriste uobičajena značenja tih reči.

III. RASTUĆE TRVENJE

Suprotstavljene interpretacije Ujedinjenih nacija i privremenih institucija Kosova o datumu revizije statusa sredinom 2005. postale su javne već sredinom februara 2004. godine. Specijalni izaslanik generalnog sekretara Hari Holkeri je upozorio 17. februara da ne postoji automatizam početka procesa za utvrđivanje konačnog statusa sredinom 2005., ukoliko ne bude postignut dovoljan napredak oko standarda. Kosovski albanski političari su oštro reagovali. Reakcija premijera Bajrama Redžepija -- jednog od najzrelijih, razumnih ličnosti državičkog ponašanja među kosovskim Albancima -- bila je pokazatelj pritiska koji je rastao na albanskoj strani:

Ne bih želeo da leto 2005. na Kosovu bude vruće. Želim da se ispune data obećanja, da postoji volja na strani međunarodne zajednice da se kaže "da" početku definisanja konačnog statusa i da se to obećanje ispuni tako da ne budemo prisiljeni da donosimo jednostrane odluke. Mi ne želimo da donosimo jednostrane odluke, bilo referendum bilo proglašenje nezavisnosti, ali ćemo biti prisiljeni da to uradimo a imaćemo moralno opravdanje za taj korak ukoliko međunarodna zajednica bude neodlučna.¹⁸

Medjutim, prvobitno pozdravljanje nove inicijative i relativni mir koji je trajao nekoliko meseci su prevarili Kontakt grupu, koja je poverovala da poluobećanja mogu da budu zamena za kompletnu politiku.¹⁹ Nedostatak volje da se konkretno kaže šta će se desiti sredinom 2005. odstranilo je motivacije iz procesa standarda, dok su očekivanja kosovskih Albanaca naglo povećana. Naročito se činilo da su

¹⁸ *Zeri* nedeljnik, 21. februar 2004. Posle martovskih nemira, Redžepi je još jasnije izneo takvu nameru. U intervjuu za *Fajnenšel tajms* (The Financial Times) od 19. aprila, on je rekao: "Ako čekamo do septembra 2005. i uvidimo da oni samo kupuju vreme, verovatno ćemo morati jednostrano da idemo na referendum o nezavisnosti ili na proglašenje nezavisnosti".

¹⁹ Iako nije savršena analogija, ova situacija ima neke sličnosti sa načinom na koji su Albanci prihvatili Ustav otomanskih mladoturaka 1908. godine -- prvo euforija, onda nekoliko meseci neverovatnog mira i odmah za tim brzo prelaz na razočarenje. Videti Edit Duram, *Visoka Albanija (High Albania)* (ponovljeno izdanje London, 1985.), str. 327: "Obećavalo nam je puteve, i železnice i škole kao i redi i mir. To smo imali cela dva meseca a ništa od toga svega se nije obistinilo. Dali smo *besu* (zakletvu) do svetog Dimitrija, a ako ne ih ispuni do tada -- zbogom Ustave"!

SAD poverovale da bi određivanje konačnog statusa Kosova moglo da bude oslobođeno politike i da bi procena implementacije standarda mogla da bude podignuta skoro do nivoa objektivne nauke.

A. PRIVATIZACIJA

Holkeri jeste popravljao odnose sa privremenim institucijama Kosova kroz partnerstvo za standarde²⁰, ali to nije moglo da nadoknadi probleme na drugim frontovima od kojih je najizraženiji bilo pitanje privatizacije. Posle rata, UNMIK je sa svojim partnerima tri godine pripremao komplikovani mehanizam privatizacije da bi se oko 400 društvenih preduzeća na Kosovu vratilo u pokrajinsku privredu i da bi se privukle investicije. Stvaranjem novih firmi od vlasništva društvenih preduzeća i kanalisanjem zarada od privatizacije u fond za namirivanje prethodnih vlasnika, UNMIK je hteo da krene sa politikom koja je neophodna, radi privrednog razvoja Kosova, a da istovremeno gurne politički spor oko vlasništva na drugi kolosek. Do sredine 2003. UNMIK je sprovodio taj plan uprkos protestima Čovića da je to jednako krađi srpske imovine. Međutim, 6. oktobra 2003., novi šef stuba IV UNMIK-a -- koji je odgovoran za rekonstrukciju i privredni razvoj -- bio je dovoljno potresen zbog nagomilanih sumnji o pravnoj održivosti da je suspendovao program. Kosovskim Albancima je to izgledalo kao povladjivanje Beogradu.

UNMIK je trebalo da traži saglasnost iz Njujorka, uz podršku ključnih zemalja koje su članice i Saveta bezbednosti UN i Kontakt grupe, da bi dobio pravno pokriće za eksproprijaciju društvenih preduzeća pre privatizacije.²¹ Međutim, u oktobru 2003. Kosovo Trust Agency (KTA)-- telu koje je uspostavljeno pod stubom IV da bi upravljalo ili privatizovalo društvena i državna preduzeća -- UN je odbio dva ključna zahteva. Ujedinjene nacije su odbile da prenesu pravni imunitet na osoblje KTA i odbile su da dozvole UNMIK-u da proglase nevažećim na Kosovu tri zakona Srbije, iz devedesetih godina, koji su se odnosili na vlasničku transformaciju iz doba

Miloševića. Štaviše, UN su naredile da se politika KTA mora promeniti, da vlasništvo nad svakim od društvenih preduzeća treba detaljno proceniti pre privatizacije. Ta promena, uz želju tadašnjeg šefa agencije Marije Fući²² da se procedura privatizacije učini komplikovanijom, ukazivala je da privatizacija neće ponovo početi mesecima i da će onda krenuti veoma sporo i trajati godinama.

Neuspeh UNMIK-ove strategije za privatizaciju je izazvao ogorčenost među kosovskim Albancima i zatvora odnose sa privremenim institucijama. Osim što ima ekonomski efekat, nosi i rizik za kosovske Albance da bi "mogli da postanemo izbeglice u sopstvenoj zemlji i da živimo na imovini Srbije"²³, privatizacija je i opipljivi test za odluku o tome koju će od suprotstavljenih realnosti iz devedesetih međunarodna zajednica učiniti legitimnom: Srbijino ukidanje autonomije Kosova ili otpor kosovskih Albanaca. U sedištu UN su povlačili podršku programu privatizacije, a odnosi između UNMIK-a i privremenih institucija su svedeni na konfrontaciju zbog sudbine novog šefa KTA, Fućijeve, koja je veoma brzo postala omražena ličnost među kosovskim Albancima. Njeno učešće u privatizaciji u Srbiji i konfrontacije sa albanskim kolegama su pojačale verovanje da ona štiti interese Srbije. Što ju je više branilo rukovodstvo UNMIK-a, odbacujući lokalne zahteve za njenu smenu, to se kosovskim Albancima više činilo da se njihova ekonomska budućnost prodaje Beogradu.

Uprkos nejasnim obećanjima da će sredinom 2005. godine biti razmatran status, kosovski Albanci su se uplašili da se činjenice kreiraju na terenu na njihovu štetu i da predupreduju razgovore o statusu. Ovu nesigurnost je dodatno pojačavala kombinacija obnovljene nametljivosti i taktičke veštine iz Beograda od 2003, kao i jačanje moći paralelnih administrativnih struktura koje sponzoriše Beograd i mišljenja da se legitimitet oslobodilačke borbe OVK (UÇK) podriva.

²⁰ Za vreme Holkerijevog prethodnika, Mihaela Štajnera, odnosi između UNMIK-a i privremenih institucija su bili napeti. Videti ICG izveštaj, Dvoje za Tango (*Two to Tango*), op. cit.

²¹ To bi bilo u skladu sa sadašnjom praksom u Srbiji u odnosu prema imovini drugih bivših jugoslovenskih republika, od kojih je najevidentniji bila konfiskacija i kasnija privatizacija imovine hrvatske firme INA. Do danas nije isplaćena kompenzacija INI.

²² Holkeri je 10. aprila objavio odluku da smeni Fući sa mesta šefa KTA.

²³ Premijer Bajram Redžepi, ICG intervju, 11. decembar 2003.

B. PARALELNE STRUKTURE

Severna Mitrovica i tri severne opštine sa srpskom većinom su uporišta paralelne administracije koju Beograd podržava od kada je KFOR ojačao odbrambenu liniju, koju su opkoljeni kosovski Srbi povukli duž reke Ibar u leto 1999. godine. Međutim, u 2003. došlo je do ekspanzije paralelnih struktura na područja južno od Ibra. I UNMIK i KFOR su znali već neko vreme da Srbi stvaraju visoke paralelne strukture ali nisu preduzeli ništa konkretno.²⁴ Pošto UNMIK nije uspeo -- uprkos objavljenoj politici -- da spreči jednostrano preuzimanje zdravstvenih centara od strane paralelnih struktura u Gračanici (septembar 2002.) i Kosovom Polju/Fushe Kosove (pocetak leta 2003.), Koordinacioni centar za Kosovo i Metohiju koji predvodi Čović, podigao je ulog. Sredinom 2003. Centar je otvorio nove kancelarije u većini mesta gde su koncentrisani kosovski Srbi u Prištini i Gnjilanu. Kancelarija u enklavi Gračanica je razvila specijalizovana odeljenja što joj je omogućilo da postane okosnica paralelne vlade u stvaranju za područje Prištine. Koordinacioni centar je "krao" Srbe zaposlene u UNMIK-u i birao članove opštinskih skupština nudeći im "šargarepu" u formi visoke plate i "štap" u formi manjih penzijskih prava ako se odluče za kosovske institucije.

Glasine su se širile da se pripadnici službi bezbednosti Srbije ubacuju na rukovodeće pozicije u paralelnim strukturama koje su se širile. Početkom januara 2004., i opet početkom februara, šef srpske Vojne bezbednosne agencije (VBA koja se bavi vojnom obaveštajnom i kontraobaveštajnom delatnošću),²⁵ Momir Stojanović²⁶ je javno prozvao

²⁴ Videti ICG Izveštaj za Balkan br.131, *UNMIKov Kosovski albatros: Rešavanje podela u Mitrovici*, 3. jun 2002., radi vise podataka.

²⁵ Ranije poznata kao KOS. Kosovski Albanci strahuju od navodnog povratka uticaja bivšeg KOS u srpskoj manjini na Kosovu i medju Albancima koji su se kompromitovali radeći za bezbednosni režim Beograda na Kosovu tokom devedesetih, a UNMIK je napravio grubu grešku u kampanji posterima koji su se pojavili 2003. Jedna varijanta postera UNMIK-a za bilborda je glasila "I ja sam Kosovar" -- namera je bila da se izgradi osećaj pripadnosti za sve zajednice na Kosovu -- ali je poster preveden na srpski glasio: "I ja sam Kosovac".

²⁶ Postavljenje Stojanovića za šefa VBA u martu 2003. je bila jasna poruka kosovskim Albancima. On je devedesetih godina bio šef KOS-a za Kosovo u periodu od četiri godine. Tokom svedočenja na sudjenju Slobodanu Miloševiću pred Haškim tribunalom u maju 2002., bivši jugoslovenski vojni oficir Stojanović ga je označio kao odgovornog za streljanje više od 100 kosovskih Albanaca u selima Korenica i Meja 27. aprila

kosovske Albance i UNMIK tvrdeći da je VBA u prethodnih godinu dana ponovo uspostavila mrežu agenata na Kosovu.²⁷ Koordinacioni centar je napredovao od pozadinskog savetodavnog prisustva do rukovodeće uloge na Kosovu. Posle perioda postepenog poboljšavanja odnosa, kosovski Albanci na opštinskom nivou su gledali sa obnovljenim podozrenjem na kolege Srbe koji redovno idu na sastanke u sedištu Koordinacionog centra u Beogradu. Izgledalo je kao da se etnička kantonizacija stvara na način koji je pojačavao strahove i mržnju kod kosovskih Albanaca.

UNMIKov stub II²⁸ je bio uznemiren i pokušao je da uvede red od oktobra 2003, upozoravajući da paralelno zapošljavanje u Koordinacionom centru nije u skladu sa opštinskim ugovorima. Međutim, UNMIK nije reagovao na političkom nivou. Nije pokušao da zatvori nove pod-opštinske kancelarije centra, čak to nije ni formalno zahtevao od Čovića Do početka novembra, u stubu II su bili očajni zbog štete koja je naneta krhkoj strukturi multietničke opštinske vlasti. Jedan zvaničnik UNMIK-a je dao ovaj primer za opštinu Novo Brdo na području Gnjilana/Gnjilan:

Tamo smo imali idealnu situaciju. Predsednik Srbin i potpredsednik Albanac su skladno radili zajedno. Ali pošto je došlo do pritiska na predsednika Srbina iz Beograda stvari su krenule nagore zbog naše neaktivnosti, naše pasivnosti i našeg povladjivanja.²⁹

UNMIK je u prvo vreme jedva priznavao postojanje fenomena paralelnih struktura, ali je počeo javno da iznosi svoju zabrinutost krajem 2003. U oktobru je stub III koji vodi OEBS³⁰ izdao detaljni izveštaj o paralelnim sudskim, administrativnim, bezbednosnim, školskim i zdravstvenim strukturama. Taj izveštaj je preporučio da one budu integrisane putem pregovora u jedinstvenu administraciju UN pošto je dobar deo njih popunjavao službene

1999. Videti Institute of War and Peace Reporting (IWPR) Milanke Šaponja-Hadžić: "Srbija: Načelnika bezbednosti proganjanju optužbe za ratne zločine", 23. maj 2003.

²⁷ V.I.P. Daily News Report, "Kosovo at a Glance", 8. januar 2004 i Belgrade Media Highlights u biltenu UNMIK DPI media monitoring, 2 februar 2004.

²⁸ UNMIK-ova struktura je zasnovana na 4 stuba: I) policija i pravosuđe; II) civilna administracija; III) demokratizacija i izgradnja institucija; i IV) rekonstrukcija i privredni razvoj. Stubovi I i II vode direktno Ujedinjene nacije. Stub III vodi OEBS a stub IV Evropska unija.

²⁹ ICG intervju, Priština, 17. novembar 2003.

³⁰ Odgovor na demokratizaciju i izgradnju institucija; videti fusnotu 28.

praznine.³¹ Holkeri je sve više kritikovao paralelne strukture krajem godine. Njegov tromesečni izveštaj Savetu bezbednost, podnet 6. februara 2004., bio je jasan. Medjutim, nedostatak akcije je kosovskim Albancima dovoljno govorio o slabosti UNMIK-a pred odlučnošću Beograda.³² Ta slabost se u očima kosovskih Albanaca ogleda u Holkeriju.³³

C. POLITIČKO NASLEDJE RATA

Neuspeh u definisanju konačnog statusa Kosova i neuspeh u okončanju rata, umesto stanja zamrzavanja, održalo je političku dominaciju onih stranaka i ličnosti koji svoj autoritet vuku iz ratnih aktivnosti OVK, ili koji se oslanjaju na nacionalističke mitove i retoriku o nezavisnosti. U takvoj atmosferi polu-mobilizacije, kosovski Albanci na bilo kakvo osporavanje nasledja OVK gledaju kao na napad na njihove aspiracije za nezavisnošću. Od kraja 2002. kada su prvi bivši pripadnici OVK osudjeni na duge zatvorske kazne u sudovima UNMIK-a, i kada je komandant KFOR-a general Fabio Mini počeo da razara partnerstvo KFOR-a i Kosovskog zaštitnog korpusa, mnogi kosovski Albanci su počeli da veruju

---

³¹ Sa jedne strane, kosovski Albanci su doprineli stvaranju okruženja u kome je Beograd mogao da stvori paralelne strukture. Na nivou opština, izborna utakmica između partija kosovskih Albanaca ne dozvoljava da se čini mnogo ustupaka manjinama. Štaviše, nedostatak resursa, neiskustvo u vladanju i ispunjavanje ličnih interesa lokalnih elita su učinile da širom Kosova, bez obzira na situacija sa manjinama, opštinske vlasti nisu brinule o ruralnim i perifernim područjima. Lokalni zvaničnik UNMIK-a je za ICG izjavio u februaru 2004.: "Koncept multietničnosti je glupost. Opštinske vlasti kosovskih Albanaca to uopšte ne prihvataju. Za njih se sve svodi na računovodstvene trikove. Oni igraju igru čekanja -- čekaju da međunarodna zajednica ode".

³² Jedna od karakteristika UNMIK-ove vladavine je izražena kroz nemogućnost da se adekvatno predstavljaju interesi Kosova ostatku sveta, uključujući i Srbiju i susedne zemlje. Izvan Kosova, UNMIK je tek mehanizam za izveštavanje a njegovo osoblje služi organizaciji UN koja se sastoji od država i nema moći u odnosima sa tim državama. UNMIK nedostaje onaj široki dijapazon uloga koje imaju vlade kao što su odbrana i spoljni poslovi. Tokom 2003. godine Beograd je sve više bio u mogućnosti da odnese prevagu nad UNMIK-om koji nije mogao da odredi pristup na različitim nivoima. U drugoj polovini 2003., dok je UNMIK bio zaokupljen na visokom diplomatskom nivou sa Beogradom oko dijaloga i standarda, Beograd je aktivno sabotirao UNMIK na nivou opština.

³³ Holkerijeva politika se, u ovom pogledu, ne razlikuje mnogo od njegovih prethodnika. Medjutim, njegova medijska pojavljivanja, naročito lutanja na programu "Sy me Sy" na RTV21, 25. februara 2004. (zbog zdravstvenih problema, ali to gledaoci nisu znali) i napuštanje intervju sa Džeki Roland za BBC 26. marta mu nisu pomogla.

da mirovna misija oduzima legitimitet nasledju OVK. To je počelo da kulminira zbog vešte taktike Beograda, koja je uznemirila kosovske Albance. Oni su smatrali da se njihova oslobodilačka borba označava kao kriminal-- pritisnuta između Srbije i međunarodne zajednice.³⁴ Kriminalci su eksploatisali ovu uznemirenost tako što su se predstavljali kao OVK.

General Mini, koji je bio komandant KFOR-a od oktobra 2002. do oktobra 2003, smatrao je da su mreže organizovanog kriminala, tradicionalne društvene strukture kosovskih Albanaca, OVK i njen naslednik Kosovski zaštitni korpus međusobno blisko povezane³⁵, što je smatrao i Beograd. Njegovo nepoverenje prema zaštitnom korpusu ga je navelo da povuče KFOR oficire za obuku iz korpusa krajem 2002. i da ih zameni režimom inspekcija i ograničenjima. Posle neuspelog bombaškog napada na železnički most Ložište koji je izvela Albanska nacionalna armija (ANA) u aprilu 2003., kada je jedan pripadnik korpusa sebe digao u vazduh, KFOR i UNMIK su pokrenuli detaljnu istragu protiv osoblja Kosovskog zaštitnog korpusa, što je za rezultat imalo Holkerijevu odluku iz decembra 2003. da suspenduje dvanaest ljudi na šest meseci, iako mnogi kosovski Albanci nisu verovali dokazima. Komandant korpusa Agim Čeku i premijer Redžepi su prvo odbili da prihvate suspenzije a ombudsman Kosova Marek Novicki je ocenio da je ponašanje prema suspendovanim oficirima gruba povreda njihovih prava. Pripadnici korpusa su prvo bili zburnjeni, onda uznemireni i na kraju besni zbog ponašanja KFOR-a. U decembru 2003. general Čeku je navodno rekao KFOR-u: "Moji ljudi su počeli da vas lažu", pošto više nisu mogli da imaju poverenja u KFOR. Kada je Holkeri probao da ublaži ostavštinu generala Minija, UNMIK-ova ograničena sposobnost da zaštiti kosovske institucionalne lidere, koji su imali veze sa OVK, od duge ruke Beograda, otkrivena je kada je Čeku hapšen na evropskim aerodromima u oktobru 2003. i februaru 2004. na osnovu poternice koju je izdao srpski ogranak Interpola. Za kosovske Albance svako od tih kratkih hapšenja njihovog najomiljenijeg lika shvaćeno je kao poniženje. Ta hapšenja su im

---

³⁴ General Mini je sve više išao na dogovor o bezbednosti sa Srbijom. U leto 2003. on je predložio da se o bezbednosti Kosova u budućnost staraju regionalne snage, uključujući srpske trupe. On je u septembru 2003. otišao da informiše novog SRSG Holkerija iz materijala o navodnim mrežama OVK i kriminalaca koje je dobio o srpskih službi bezbednosti.

³⁵ Fabio Mini: *La Guerra Dopo la Guerra. Soldati, Burocrati e Mercenari nell'Epoca della Pace Virtuale*, Einaudi, 2003.

pokazala da na međunarodnom planu važi poternica, koju je izdao ozloglašeni sudija iz doba Miloševića, koji je posle rata proteran u Niš, i da nijedan kosovski lider, koji ima veze sa OVK, nije bezbedan od sličnog poniženja izvan granica pokrajine.

Slabljenje bezbednosnog partnerstva je pojačalo osetljivost kosovskih Albanaca na terminologiju koju su međunarodni predstavnici koristili da definišu rat i učvrstila je njihov položaj ciničnog "računanja" u odnosu na pravdu za ratne zločine. Kada je jedan od portparola UNMIK-a izjavio u oktobru 2003. da nije bilo rata na Kosovu već samo oružane intervencije, usledila je besna reakcija.³⁶ Kosovskim Albancima se činilo da ta izjava omalovažava njihove patnje i ograničava ih na položaj pasivnih dobitnika u NATO vazdušnoj kampanji kao da OVK nije igrala nikakvu ulogu. Kada je jedan od UNMIK sudova osudio bivšeg OVK komandanta Rustemi Mustafu (komandant Remi) na 17 godina zatvora, u julu 2003. zbog mučenja i ubijanja albanskih zarobljenika tokom rata, mnogi ljudi su tu kaznu poredili sa kaznom od sedam godina, koju je drugi sud UNMIK-a izrekao protiv kosovskog Srbina Veselina Bešovića, osuđenog za ubistva tokom rata, kada je bio pripadnik jedne paravojne grupe.³⁷ Optužnica Haškog tribunala iz februara 2003. protiv popularnog potpredsednika Demokratske partije Kosova (DPK) Fatmira Limaja i nekoliko njegovih saboraca iz OVK je shvaćena među kosovskim Albancima kao nešto što je ispod uobičajenih kriterijuma tribunala (manji ratni zločini su ostavljani lokalnim sudovima).

Kada su komandant prizrenskog ogranka Kosovskog zaštitnog korpusa Selim Krasnići i nekoliko njegovih oficira uhapšeni 16. februara 2004. na osnovu optužnice UNMIK-a za ratne zločine, uveravanja UNMIK-a da to nije napad na tu organizaciju dočekani su sa nevericom. Jedan lokalni aktivista je rekao: "To je kao da tvrdite da želite da ojačate kuću tako što ćete vaditi cigle iz zidova"³⁸. Veterani OVK su organizovali demonstracije u Prizrenu, Mališevu i Srbici/Skenderaj.

³⁶ Izabela Karlovic na nedeljnoj pres konferenciji UNMIK-a, 21. oktobar 2003. Njena izjava je možda lapsus.

³⁷ Privatno, UNMIK je priznao da je to "neodbranjivo pred javnošću" -- previše sudske nezavisnosti je proizvelo nejednake kazne. Neke sudije koriste presedane iz rada Haškog tribunala a drugi to ne rade. Sistem je bio veoma nov a UNMIK se nadao da je Vrhovni sud Kosova mogao da postavi standarde kroz žalbeni proces.

³⁸ ICG intervju sa Behdžetom Šalon, Izvršnim direktorom NGO "Savet za odbranu prava i sloboda čoveka", Priština, 20.februar 2004.

IV. NAGOVEŠTAJI NASILJA

Ako je nasilje od 17-18. marta 2004. i počelo spontano, njegov nastavak, a još više suspenzija 19. marta, otkrili su organizacije koje su položile nekakvo pravo vlasništva i upravljanja nad onim što su nazivali "protestima". Grupe koje su izdavale saopštenja 19. marta, kao što su tri organizacije koje su "proizašle iz rata" - OVK veterani, invalidi OVK i porodice mučenika -- i Nezavisna unija studenata univerziteta u Prištini (poznata kao UPSUP), su predvodile proteste i agitovanje protiv UNMIK-a mesecima.

Zajedno sa malim političkim strankama, Narodnim pokretom Kosova (NPK) i Nacionalnim pokretom za oslobodjenje Kosova (NPOK), promovisale su se pred kraj 2003., kada su organizovale proteste protiv UNMIK-a u centru Prištine. One su protestovale 14. oktobra 2003. protiv dijaloga sa Beogradom koji je UNMIK organizovao u Beču. Dvanaestog novembra 2003. organizovale su malo opštije demonstracije protiv UNMIK-a. Uprkos svojoj upornosti, nisu uspele da privuku više od 3.000 do 4.000 ljudi na demonstracije u Prištini, a mnogi od prisutnih su dovođeni iz drugih mesta. Sami sponzori nisu pokazali koheziju. Dok su UPSUP i tri organizacije "proizašle iz rata" imale bliske međusobne odnose, male političke stranke se ne vole, ali nijedna nije želela da bude izostavljena. NPOK se oštro protivio UNMIK-u, dok je NPK je bio okrenut protiv privremenih institucija.

UNMIK i KFOR su počeli da nadgledaju te grupe jer su bili zabrinuti da one predstavljaju javno lice labave organizacije mreže ekstremista sa radikalnim studentima i besnim, marginalizovanim ruralnim zajednicama sa jedne strane, a kriminalcima i nasilnim ekstremistima sa druge. U međuvremenu je NPK sebe promovisao tako što je uspostavio svakodnevno prisustvo u centru Prištine nekoliko nedelja pred kraj 2003. godine, sakupljajući potpise u blizini hotela Grand za peticiju kojom se zahteva stvaranje državne zajednice Kosova i Albanije.

U zadnjem tromesečju 2003., albanski političari su sve više koristili rizik od ekstremista kao polugu u pregovorima sa međunarodnom zajednicom. Premijer Redžepi je izjavio povodom demonstracija 14. oktobra u Prištini: "Mi ne volimo da vidimo ove proteste i ove parole, ali ako UNMIK nastavi da ignoriše naše potrebe, ako odbija da prebaci vlast nama, onda će predstavnici međunarodne zajednice biti suočeni sa velikim demonstracijama i svi će vikati

'UNMIK idi kući'".³⁹ Krajem septembra, predsednik Ibrahim Rugova je upozorio da ukoliko se ne prizna nezavisnost Kosova, ekstremisti će pre ili kasnije pokušati da stvore ujedinjenu albansku državu.⁴⁰

Činjenica da su privremene institucije gledale preko svog ramena na ekstremiste, pokazala je da se one plaše da će se na njih gledati kao na saradnike u dominaciji UNMIK-a nad Kosovom ali je pokazala i koliko je inicijativa Kontakt grupe iz novembra 2003. bilo spasonosna linija kredibiliteta.

Jedan pokazatelj mogućnosti za porast ekstremizma tokom 2003. je fenomen tajnovite Albanske nacionalne armije (ANA). Ona je uglavnom bila aktivna u severnoj Makedoniji i južnoj Srbiji,⁴¹ ali njen jedini, nevešti i neuspeli, akt uništavanja na Kosovu -- postavljanje mine na železnički most kod Mitrovice u aprilu 2003. -- je dao kriminalcima, nezadovoljnicima i mladim buntovnicima ime i parolu za koju su mogli da se uhvate. ANA se pojavilo kao grafit na autobuskim stanicama i kao pretnja koju su kriminalci koristili da iznude novac.⁴²

A. NASILJE I BEZBEDNOST

Sa ili bez zgodne skraćenicе, nasilni ekstremisti su tokom 2003. i u 2004. nastavili da napadaju kosovske Srbe svakih nekoliko meseci, potpirujući nesigurnost te zajednice u situaciji u kojoj su stope međjuetničkog i opšteg kriminala opadale. Srpska pravoslavna zajednica na Kosovu tvrdi da su njene crkve i manastiri sistematski napadani. Mnogi su uništeni u periodu od ulaska NATO snaga u pokrajinu juna 1999. do početka 2000. godine. Od tada do 17. marta 2004. napadi su bili mnogo više sporadični. Dva dana pre martovskog divljanja, 15. marta, vladika Artemije se žalio u pismu Savetu bezbednosti UN da su Albanci uništili ili teško oštetili 112 srpskih pravoslavnih crkava na Kosovu od kojih 33 datiraju iz doba vrhunca srednjevekovne Srbije od 14. do 16. veka.⁴³ Mnogi Srbi smatraju da

su Albanci pokušali da unište svaki dokaz da su Srbi ikada živeli na Kosovu.

Napadi protiv ljudi su se dešavali u isto vreme kada i napadi na objekte. Početkom juna 2003., stariji bračni par Srba i njihov sin su iskasapljeni i njihov dom je zapaljen u Obiliću. Još jedno šokantno ubistvo se dogodilo 13. avgusta 2003. kada su verovatno dva napadača sakrivena u žbunju otvorili vatru iz automatskih pušaka Kalašnjikov na srpsku decu i mladiće koji su plivali u reci Pečka bistrica/Lumbardh i Pejës izmedju srpskog sela Goraždevac/Gorozhdec i albanskog sela Zahač/Zahaq. Dvoje dece je ubijeno a četvoro ranjeno. Ubice su, skoro sigurno, pobjegli u ranije spremljeno skrovište u selo Zahač/Zahaq. Napad je pojačao predrasudu Srba da su Albanci čedomorci,⁴⁴ i poklonjeno mu je dosta pažnje na srpskim medijima što je dovelo do velikog izliva emocija u Srbiji. Još jedno provokativno ubistvo se desilo u noći 19. februara 2004. godine. Dvoje kosovskih Srba je ubijeno u blizini Lipljana/Lipjan kada je oko 50 metaka ispaljeno na njihova kola. Navodno se čula pucnjava sa jednog obližnjeg mesta pred dvostruko ubistvo, verovatno da bi se odvušla pažnja snaga bezbednosti. Beograd i kosovski Srbi su glasno protestovali i pozivali KFOR da radi više na poboljšavanju bezbednosti.

Svako od ovih ubistava je podstaklo besne demonstracije kosovskih Srba pa čak i osvetničke fizičke napade na Albance koji prolaze kroz srpske enklave. Napetost koju proizvode takva ubistva dovela je do toga da se svaki neobjašnjeni akt nasilja smatra etnički motivisanim i može da pokrene nemire. Veliki sukobi izmedju susednih albanskih i srpskih sela su počeli kada je srpski mladić iz sela Suvi Do/Suhodoll kod Lipljana/Lipjan pogodjen metkom tokom proslave pravoslavne Nove godine u januaru 2004. Iako službe bezbednosti sumnjaju da

³⁹ Helena Smit: "Besni Kosovari traže da "kolonijalne" okupacione snage UN idu kući", *Observer*, 19. oktobar 2003.

⁴⁰ Novinska agencija Beta, Beograd, 19. septembar 2003. preneto iz intervju-a Češkom radiju 18. septembra 2003.

⁴¹ Videti ICG Europe izveštaj br.152, *Krhk mir na jugu Srbije*, 9. decembar 2003.

⁴² Videti ICG Europe izveštaj br.153, *Pan-Albanizam: Kolika je pretnja stabilnosti Balkana?*, 25. februar 2004.

⁴³ Koordinacioni centar je takodje sastavio detaljni dokument naslovljen "Spomenici kulture na Kosovu i Metohiji" u kome se daje detaljni pregled za svaku od uništenih crkava.

⁴⁴ Nažalost, to je stereotip koji dele Srbi i Albanci jedni za druge. Oni jedne druge smatraju sposobnim da orkestriraju ili instrumentalizuju smrt sopstvene dece da bi se ocnila druga strana. I suviše kosovski Albanac spremno veruje da su srpske bezbednosne službe bile iza ubistava u Goraždevcu. Na svoju štetu, posle davljenja troje albanske dece u reci Ibar 16. marta zbog čega je počelo nasilje, Čović je pogrešno tvrdio da su dvoje te dece sinovi Kadrija "Luli" Veselija, navodnog šefa polutajne SHIK (Shërbimi Informativ i Kosovës) bezbednosne strukture koja je izrasla iz OVK i da je Veseli aktivno radio na instrumentalizovanju smrti svojih sinova. U napisu za albanski list *Bota Sot* 8. aprila 2004., aktivista za "ljudska prava" Halit Berani tvrdi da: "Srbi su talentovani, i čak su osamdesetih godina iskopavali svoju mrtvu decu i silovali srpske starice da bi bacili krivicu na Albance".

je, možda, sam sebe upućao slučajno, on je tvrdio da je na njega pucao iz automobila. Srbi su blokirali put do albanskih sela čiji su se stanovnici borili da ponovo otvore put.

Kao što su nastavili da prepuštaju monopol nad nasiljem srpskim paralelnim strukturama u severnoj Mitrovici i opštinama severno od reke Ibar, KFOR i UNMIK policija su od sredine 2003. počeli da šalju jasne signale pomirljivosti kad god su im se suprotstavile militarizovane grupe kosovskih Albanaca. Tokom leta 2003. regionalne organizacije veterana OVK su došle u Prizren i postavile spomenike svojih poginulih komandanata na dva glavna trga tog grada. To je uradjeno u inat izabranim opštinskim vlastima koje kontroliše DSK, policiji, nemačkim trupama KFOR-a i nije naišlo na policijski otpor kao kada su to isto probali da urade prvi put 2001. godine. Snage bezbednosti se nisu usudile da odstrane kipove iz straha da bi mogla da se ostvari neizrečena pretnja nasilnih nemira. Seme poraza policije i nemačkog KFOR-a u Prizrenu 17-18. marta 2004. je posejano nekoliko meseci ranije.⁴⁵ U poslednjim mesecima 2003. i prvima 2004. došlo je do postepene erozije tabua na nasilje protiv međunarodnih mirovnih snaga. Francuski KFOR je jedva izbegao tragediju u selu Prekaz kada su članovi militantne OVK porodice Jašari potegli oružje na njih pošto su vojnici patrolirali u i oko njihovog imanja 25. oktobra. To imanje je mesto pogibije 56 ljudi, žena i dece tokom dvodnevni sukoba sa srpskim snagama bezbednosti na samom početku rata u martu 1998. godine. Povlačenje Francuza je bio simbol gubitka autoriteta KFOR-a i potvrđeno je 13. novembra kada su raseljene Srbe pod pratnjom KFOR-a kamenovali susedi Albanci tokom posete selu Mušutište i kada su eksplozivne naprave aktivirane u nekim napuštenim kućama. Sledećeg dana jedan oficir KFOR-a je rekao: "Ne mogu da naglasim koliko sam zabrinut što su interno raseljena lica napadnuta uprkos pratnji KFOR-a i što smo morali da pučamo u vazduh. Autoritet naše uniforme, odjednom, je nestao".⁴⁶

⁴⁵ U januaru i februaru 2004. kosovski Srbi su se žalili da je nemački KFOR povladjivao albanskim ruljama tako što je prestao da daje pratnju srpskim monasima posle incidenta 21. januara kada je rulja napala nemačko KFOR vozilo sa monasima i nemačkom televizijskom ekipom dok su snimali uništeni srpsku pravoslavnu crkvu u Djakovici. Videti ERP KiM Newsletter, 3. februar 2004.: *Monasi iz manastira Svetog Arhandjela pod pritiskom nemačkog KFOR-a pošto su saopštili istinu o incidentu u Djakovici.*

⁴⁶ ICG intervju 14. novembar 2003.

KFOR i UNMIK su i dalje verovali sopstvenoj propagandi o situaciji koja se postepeno popravlja⁴⁷, i nastavili su da "normalizuju" bezbednost u podeljenom gradu Mitrovici. Francuski KFOR je 6. novembra 2003. predao kontrolu nad nekadašnjom kriznom tačkom, glavnim mostom u Mitrovici, UNMIK policiji i multietničkoj kosovskoj policijskoj službi. Posle uklanjanja kontrolnih punktova, barijera i vidnog prisustva KFOR-a, UNMIK je govorio da je: "Nova policija u stanju da preuzme kontrolu ... Narod Mitrovice sa obe strane reke Ibar je podržao predaju nadležnosti".⁴⁸ Te mere "normalizacije" su učinile da se mnogi ljudi -- naročito Srbi u Mitrovici -- oseće manje bezbednim. Za njih, povlačenje KFOR-a je pojačalo nesigurnost koja je stvorena ranijim rasformiranjem Čuvara mostova⁴⁹ do te mere da je jedan Srbin iz Mitrovice rekao u novembru 2003. za ICG:

Ne usudjujem se da sina izvedem u restoran Dolče vita pored mosta već tri meseca. Ne vodim ga na 100 metara od mosta... Kosovska policija na severu je kao partije Zelenih u Londonu. Nemaju nikakvu moć i ne

⁴⁷ Čak i nazadovanje kakav je bio debakl sa amnestijom za oružje iz septembra 2003. nije poljuljalo verovanje vlasti u tvrdnje o poboljšanoj bezbednosti -- tvrdnja izneta zbog institucionalnih potreba KFOR-a i UNMIK-a koje su imale kredibilitet zbog relativnog mira. Amnestija je trebala da privuče na hiljade komada oružja ali je donela samo 155, što je dokazalo da i Albanci i Srbi nemaju poverenja u tvrdnje komandant KFOR-a generala Minija da: "Oružju je mesto u muzeju". Podrška kosovskih lidera preko televizije nije imala efekta. Dokaz sa koliko omalovažavanje se gledalo na tu inicijativu je ignorisanje nagrade od 650.000 dolara za tri opštine koje predaju najviše oružja. Kako je rekao jedan od ljudi uključenih u akciju: "Naši politički lideri su glumili pred kamerama. Nijedan od njih nije mobilisao opštine pod svojom kontrolom radi predaje oružja. Dovoljno bi bilo dati 9.000 dolara da se sakupi 200-300 komada oružja i uzme nagrada".
⁴⁸ "KPS nasledio čuveni most", Gyorgy Kakuk, u UNMIK-ovom listu *Focus Kosovo*, Decembar 2003.

⁴⁹ Paravojna struktura koju su stvorili Srbi iz Mitrovice i raseljeni u leto 1999. da brane glavni most preko Ibra protiv kosovskih Albanaca. Mitrovički Srbi smatraju da su čuvari mostova sprečili etničko čišćenje Srba iz celog severnog Kosova naročito u prva dva meseca posle dolaska NATO 1999. Čuvari mostova su se konsolidovali u sledećih nekoliko godina uz finansiranje od srpskog ministarstva unutrašnjih poslova i lokalnog reketiranja. Oni su rasformirani kao organizovana, regulisana, plaćena struktura 2002-2003. posle dogovora između SRSG Štajnera i Čovića. Iako su čuvari mostova postali ozloglašeni zbog veza sa organizovanim kriminalom, većina Srba iz Mitrovice insistiraju da je većina njih "dobrih momaka" koji su hteli da zaštite porodice i zajednicu i žale za tom organizacijom. Videti ICG izveštaj, *UNMIK-ov kosovski albatros*, op. cit., za više podataka.

mogu ni same sebe da zaštite. Samo je pitanje vremena kada ce se dogoditi neki zločin ili tragedija u severnoj Mitrovici -- moji prijatelji Albanci me na to upozoravaju.

Manji incidenti u severnoj Mitrovici 6. decembra 2003. su ilustrovali ovu nesigurnost i podgrejali verovanje kosovskih Albanaca da UNMIK daje privilegije kosovskim Srbima -- primenjujući standarde ponašanja samo za Albance pa čak i ponižavajući ih. Premijer Redžepi se za ručak pridružio delegaciji Svetske banke, u restoranu u severnoj Mitrovici. Lokalna policija nije za to znala, a albansko obezbedjenje premijera je čuvalo ulaz. Videvši Albance naoružane automatskim oružjem na "svojoj" teritoriji, kod kosovskih Srba je proradio agresivni odbrambeni refleks i okupila se gomila ljudi naoružanih kamenicama. Oni su napali restoran sa obe strane. Ni lokalna policija, ni KFOR nisu došli da spasavaju Redžepija i delegaciju. Redžepi je pobegao ali je gužva nastavljena i delegacija Svetske banke i prateće osoblje su autobusom pobjegli u krug bolnice. Regionalni zvaničnici UNMIK-a izdali su saopštenja u kojima su okrivili Redžepija što ih nije obavestio na vreme i navodeći da je cilj napada bila delegacija Svetske banke, a ne premijer. Odgovor albanskih medija je bio ljutiti napad na UNMIK zbog otpužbi protiv Redžepija i tvrdnji da on nije imao pravo da ide bilo gde na Kosovu. Incident je obnovio negodovanje kosovskih Albanaca zbog toga što je KFOR konsolidovao de fakto podelu Kosova duž Ibra. Albanci su takodje приметili da niko od ljudi koji su bacali kamenje nije uhapšen iako postoje video snimci incidenta. Za razliku od toga, UNMIK policija je otišla u Mušutište i uhapsila trojicu kosovskih Albanaca koje su identifikovali sa video snimka kao ljudi koji su bacali kamenje 13. novembra.

Nekoliko ključnih lidera kosovskih Albanaca osudilo je seljake koji su kamenovali Srbe, dok je lider mitrovičkih Srba Oliver Ivanović u televizijskom intervjuu 6. decembra optužio Redžepija zbog provokacije. Suprotne reakcije su pokazale da je ulazak u UNMIK-ov sistem stavilo albanske političare u poziciju u kojoj su stalno optuživani, dok su njihove kolege Srbi držale distancu i zbog toga bili privilegovani, sa dozvolom da se loše ponašaju bez posledica.⁵⁰

Kosovski Albanci su bili spremni da se nose sa nečim što su smatrali nejednakom međunarodnom kritikom sve dok su u partnerstvu koje vodi u pravcu u kome bi oni želeli da idu. Medjutim, što su videli više znakova da je ta kritika sakrivala politiku povladjivanja Beogradu to su više težili pobuni. Međunarodna zajednica se kretala na tankoj liniji između zagovaranja bezbednosti i uključivanja manjina u život na Kosovu, i dozvoljavanja da se zagovaranje multietničnosti degeneriše u alatku za stvaranje nepovoljnije situacije za devedesetpostotnu albansku većinu. Pošto su izašli iz decenije u kojoj je njihov etnički identitet sistematski potiskivan, a izbačeni su iz državnih institucija, i skoro dve decenije na srpskim medijima predstavljani kao primitivni, agresivni, teroristi, silovatelji pa čak i poluljudi, kosovski Albanci i njihovi politički predstavnici su bili spremni da na kritiku gledaju kao na novo poglavlje progona.

U Prištini se postepeno pogoršanje bezbednosti ogledalo u eksplozivnim napravama. U decembru 2003. granate su postavljene na osovine dva automobila UNMIK policije ali nisu eksplodirale. Četiri kilograma TNT sa satnim mehanizmom je pronađeno u blizini sedišta UNMIK-a 6. marta 2004. posle telefonskog upozorenja. Ovo je bio početak šeme koja uključuje i lažne dojave o bombama: dve male eksplozije u Prištini 9. marta, ručna granata bačena na rezidenciju predsednika Rugove u Prištini 12. marta, i eksplozivna naprava nadjena ispred sedišta UNMIK-a u južnoj Mitrovici 13. marta.

Godišnja komemoracija OVK od 3. do 7. marta je privukala u Prištinu i Prekaz velike grupe i vratila pažnju javnosti na žalbu da se "oslobodilačka borba" ne priznaje u dovoljnoj meri. Govoreći na koncertu na stadionu u Prištini, lider DPK Hašim Tači je povladjivao raspoloženju okupljenih -- od kojih su mnogi stigli na jednodnevni izlet iz uporišta OVK Drenice -- rekavši da Kosovo neće biti slobodno sve dok se svi bivši generali OVK ne oslobode iz zatvora (za bilo koji zločin). *Zeri* je toj temi posvetio naslovnu stranu 5. marta sa naslovom: Da li se Kosovo obrukalo pred Jašarijevima? Taj list je

---

policajaca povredjeno, kako naizgled baca ručnu granatu. Posle nekoliko meseci izbegavanja i provociranja policije potpredsednik vlade Srbije Čović je zapretio da će prekinuti kontakte sa UNMIK-om posle pokušaja hapšenja 8. avgusta 2002., Ivanović se predao početkom oktobra 2002. pod krajnje povoljnim uslovima. On je pušten uz optužnicu za mnogo manji zločin vođenja nasilnih protesta, dozvoljeno mu je da ostane kandidat na opštinskim izborima i na jesen 2003. je dobio uslovnu kaznu od tri meseca.

---

⁵⁰ Dogovor koji je UNMIK postigao sa liderom Srba u severnoj Mitrovici Milanom Ivanovićem je dobar primer. On se vidi na video snimku bitke koja se odigrala 8. aprila 2002. između čuvara mostova i UNMIK policije, kada je 26

otvorio pitanje da li je dovoljno da se samo napravi komemorativni kompleks u Prekazu da bi se obeležile žrtve Jašarija za Kosovo.

B. FITILJ SE PALI

Pošto su se vremenske prilike poboljšale u nedelju, 14. marta 2004, sedmica koja je sledila bila je spremna za demonstracije: nezadovoljstvo OVK 16. marta i zahtevi sindikata da se nastavi privatizacija i otpusti Fućijeva 18. marta.

Uveče 15. marta, međutim, srpski mladić je teško ranjen iz vatrenog oružja u srpskom selu Čaglavica koje se nalazi na putu ka Makedoniji, blizu Prištine. Navodno je ranjen iz automobila. Za Srbe je to bio još jedan u seriji uznemiravajućih “terorističkih” incidenata i oni su smatrali da KFOR i UNMIK nisu obraćali dovoljno pažnje. Njihova reakcija je bila predvidiva -- blokirali su autoput.⁵¹ Iz solidarnosti, Srbi u Gračanici, koja se nalazi na putu Priština-Gnjilane, takodje su blokirali put 16. marta, odsekvši Prištinu od juga Kosova. Albanski vozači koji su probali da se probiju kroz blokadu su prebijeni⁵². Srbi okupljeni u Čaglavici su zapalili jedna policijska kola, a dva vojnika KFOR-a su pucali u vazduh u znak upozorenja, kada je napadnuta jedna albanska kuća. Bes kosovskih Albanaca je rastao jer su KFOR i UNMIK policija dozvolili da nekoliko desetina kosovskih Srba odseče glavni grad sa više od 500.000 kosovskih Albanaca, koristeći nasilje, koje je ukazivalo da su veoma sigurni u sebe. Kosovskim Srbima se činilo da su njihove akcije jedini način da privuku pažnju UNMIK-a, ali po shvatanju kosovskih Albanaca, oni su pokazivali da je manjinska grupa od pet odsto i dalje dominantna i favorizovana na Kosovu.

Oko podneva počele su demonstracije “organizacija proizašlih iz rata” u Prištini, Prizrenu, Peći/Peja i još nekoliko opština (još besnih zbog hapšenja oficira Kosovskog zaštitnog korpusa iz Prizrena pod optužbama za ratne zločine 1. februara). Bes protiv međunarodnih predstavnika je bio opipljiv. *Epoka e Re* koja podržava OVK je na naslovnoj

strani sledećeg dana objavila parolu koja je naišla na odobravanje gomile u Peći: “UNMIK pazi šta radiš, OVK ima baruta i za tebe!”

Tokom večeri 16. marta, RTK (Radio Televizija Kosova)-- javna televizija Kosova -- je emitovala intervju sa dvanaestogodišnjim dečakom iz albanskog sela Caber na severnoj obali Ibra kod Mitrovice. Novinari su javili -- iako dečak to nije nedvosmisleno rekao -- da su srpski mladići sa psom jurili njega i još troje dece starih devet, jedanaest i dvanaest godina, do reke, pa i u nju. Njegovi drugovi su nestali, pretpostavljalo se da su se udavili (dva tela su kasnije nadjena).⁵³ Dodatni detalji su davani cele večeri, a RTK je pustio kajron sa vestima koji je povećavao osećaj krize. U vestima je puštan tonski zapis od 12 sekundi u kojem regionalni portparol UNMIK policije Trejsi Beker apeluje da se olako ne donose sudovi, taj snimak je pokrivao lokalni aktivista “ljudskih prava” Halit Berani, koji je optužio “srpske bandite” za smrt dece. Sledećeg jutra je situacija bila spremna za eksploziju, kada su *Koha Ditore* i *Epoka e Re* izneli tvrdnje da su Srbi krivi za davljenje troje albanske dece.⁵⁴

⁵¹ Blokiranje puteva je omiljena i isprobana taktika demonstranata, štrajkača i drugi nezadovoljnih širom bivše Jugoslavije. Često je to jedini način da se privuče pažnja inače inertnih i neosetljivih birokratija i vladajućih struktura.

⁵² Ibrahim Makoli iz militantnog Kosovskog albanskog saveta za zaštitu ljudskih prava i sloboda tvrdi da je 68 kosovskih Albanaca prebijeno u Čaglavici i Gračanici 16. marta. *List Epoka e Re*, 3. april 2004.

⁵³ Suviše je rano da se izvuče definitivni zaključak o ovom veoma emotivnom svedočenju. U intervjuima za ICG, lokalni i međunarodni izvori su izrazili sumnju da su srpski mladići bili umešani na navedeni način. Ove sumnje proizilaze iz nelogičnosti u priči preživelog dečaka pred TV kamerom 16. marta, i pitanja -- možda s pravom, možda ne -- o ulozi koju je odigrala militantni aktivista Kosovskog albanskog Saveta za zaštitu ljudskih prava i sloboda Halita Beranija u pripremanju dečaka za intervju. Dvadesetog marta, francuski KFOR je uhapsio i zadržao Beranija 27 sati zbog snimanja i beleženja pokreta ljudstva unutar “zone poverenja” blizu glavnog mosta u Mitrovici i konfiskovao je beleške i video materijal.

⁵⁴ OEBS je spremio veoma oštru kritiku o “Ulozi medija u martovskim događajima na Kosovu” koji će biti objavljen u aprilu 2004. u kome se detaljno analizira prezentacija incidenta u kosovskim medijima.

V. SPONTANO ILI ORGANIZOVANO NASILJE

Tokom i odmah posle događaja 17-18. marta, međunarodni zvaničnici su počeli da iznose tvrdnje da je nasilje bilo pre planirano, nego spontano. Neki su čak iznosili tvrdnje o centralnoj organizaciji i planiranju, što su u Beogradu otvoreno tvrdili mediji i vlasti. U stvarnosti je, međjutim, po svoj prilici bila serija lokalnih eksplozija i akcija bez centralnog planiranja, ali sa visokim stepenom lokalne koordinacije.⁵⁵ Postoje i indikacije da su u najmanje jednom području bili umešani ljudi sa strane.

Razumevanje odakle su došli nemiri, kako su se širili i kako i zašto su i kada okončani, važno je i radi sprečavanja njihovog ponavljanja i radi formiranja buduće politike. Elementi organizacije ekstremista i kriminalaca su se zaista pokazali 17-18. marta. Ali njihov efekat i angažman bi mogli da se delimično shvate kao ispunjenje zahteva za usmeravanjem koji su došli od besnih, spontano okupljenih gomila ljudi. Tamo gde su se pojavile tvrdokorne, organizovane naoružane bande, njihova sloboda kretanja je zavisila od "plašta" u obliku hordi ljutih, zbunjenih i delimično nesvesnih "vojnika". Napetost, strah i bes su bili pokretačka snaga. U nekim slučajevima organizacija je morala da kaska iza događaja.⁵⁶

Postojala je i druga, više proračunata strana nasilja. Bilo je izveštaja da su tvrdokorne grupe putovale daleko da se uključe, neke autobusima: iz Drenice da se uključe u nemire u Prištini, Čaglavici, Kosovu Polju, i Mitrovici; iz zapadnog Kosova takodje - grupe iz Djakovice i Dečana su bile u Mitrovici, odnosno Prištini. Policijsko saopštenje od 6. aprila da su zvona jedne crkve iz južne Mitrovice, koja je oštećena u nemirima 18. marta, pronađena tridesetak kilometara dalje u Obiliću, takodje ukazuje na ta "putovanja". Neki gradonačelnici koji su pokušali da smire rulju su izjavili da nisu prepoznavali lica u

⁵⁵ U većini takvih eksplozija lokalnog nasilja ima iznenadjujuće malo planiranja. Nedavno je stručnjak za etničke sukobe Donald L. Horowic sastavio sveobuhvatnu studiju takvih događaja upoređujući 150 intenzivnih, iznenadnih, smrtonosnih napada civila iz jedne etničke grupe na civile iz druge etničke grupe u 50 zemalja. On zaključuje: "Jaka organizacija je preuveličani resurs tokom nemira", i, "paradoksalno, teže je zaustaviti neorganizovane ili slabo organizovane nemire". Videti Horowicov Smrtonosni etnički nemiri (*The Deadly Ethnic Riot*) (Berkeley, 2001), str. 254.

⁵⁶ Videti poglavlje: "Smrtonosni nemiri kao igra hvatanja (*The Deadly Riot as a Pickup Game*)" *ibid*, str. 266-267.

gomili. Postoje nagoveštaji da su kriminalci sa severa susedne Albanije možda bili umešani u pljačku u Prizrenu. Glasine da u policijskoj mrtvačnici u Rahovcu leži nekoliko tela, koja niko nije došao da preuzme, pokazale su se netačnim pošto su sva tela identifikovana kao stanovnici Kosova.⁵⁷ Gomile su obično imale uznemirene, nesigurne većine bez smernica i tvrdi, agresivnu, fokusiranu, odlučnu i naoružanu manjinu. Kada bi manjina napadala, većina bi se povukla.

UNMIK policija je izbrojala 33 velika nemira 17-18. marta u kojima je bilo oko 51.000 učesnika, neki naoružani i vojnim oružjem. Rani komentar portparola UNMIK policije Dereka Čapela je bio da su nemiri morali da imaju "neki nivo organizacije u pozadini" da bi mogli da izbiju na toliko mesta istovremeno. Izveštaj Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Srbije od 22. marta je izneo zaključak da: "način na koji su ostvareni nasilje i teror naoružanih albanskih ekstremista, simultano poveden u srpskim enklavama, njihova masovnost i logistika, ukazuju da je akcija bila organizovana i koordinisana iz jednog centra."⁵⁸ Do 22-26. marta, međunarodni zvaničnici su prihvatili takav stav. Tokom posete Obiliću da vidi načinjenu štetu, Holkeri je izjavio da je nasilje bilo rezultat smišljenog "ogromnog plana za Kosovo" ekstremista koji su samo čekali priliku.

Napadi na Srbe, njihovu imovinu, crkve i manastire eksplozirali su širom Kosova južno od Ibra, u urbanim centrima, i u selima. Da li su bili odredjeni unapred kao deo onog što Holkeri zove "veliki plan za Kosovo"? Neki posmatrači su požurili da ukažu da je u centralnom Kosovu napadnut niz srpskih naselja uz glavnu železničku liniju sever-jug, koji spaja severnu Mitrovicu sa Srbijom. Ili su napadi, možda, bili neorganizovani i zavisni od lokalnih činilaca i uslova? Kako može da se objasni da na nekim mestima nije bilo nasilja? Izvori iz Kosovske policijske službe su izneli neverljive tvrdnje da su u onim mestima gde im je dozvoljeno da upravljaju policijskim stanicama i kreiraju sopstveni način rada, kao što su Kačanik, Glogovac/Drenas i kvartovi Vranjevac/Kodra e Trimeve i Lakrište u Prištini, sprečili nasilje na efikasniji način od

⁵⁷ List *Bota Sot* koji je blizak DSK i dalje insistira da tela postoje, da su to bili agenti tajne službe Albanije koje je poslao premijer Fatos Nano. DSK na Nanovu Socijalističku stranku gleda sa animozitetom. *Bota Sot* izgleda hoće da krivicu za nasilje svali na post-OVK stranke - DKP i ABK -- pošto obe imaju dobre odnose sa Nanovom strankom.

⁵⁸ V.I.P. Daily News Report, 23. mart 2004.

policijskih komandi, gde ih je CIVPOL (civilna policija UN) koristio kao podredjene.⁵⁹

Interesantno je da u tri srpska sela (Dobrotin, Donja Gušterica/Gushtericë e Ultë, Gornja Gušterica/Gushtericë e Epërme) koja su u okruženju šest albanskih sela u opštini Lipljan nije bilo nikakvih problema, iako postoji dosta animoziteta koji datiraju iz 1999. Bilo je dosta blokada puteva i kamenovanja vozila pre nego što je povučeno statično prisustvo KFOR-a u julu 2003. i serija istih incidenata od 8. do 16. septembra 2003., kada su Srbi tvrdili da je došlo do dve otmice.⁶⁰

Medjunarodna nevladina organizacija CARE je vodila program o upravljanju međuetničkim sukobima u 30 sela širom Kosova, koja su ili mešovita ili imaju pripadnike drugih etničkih grupa u blizini. Prema preliminarnim informacijama, sukob je izbegnut u svima njima. Suvviše je rano da se prosudi da li se to desilo zbog programa ili, kako je ocenio jedan medjunarodni zvaničnik, je to zato što ta sela nisu deo velikog plana ekstremista.⁶¹

Izgled sinhronizovanosti mnogih napada koji su se desili od sredine popodneva do večeri prvog dana, u mestima kao što su Kosovo Polje, Lipljan i Obilić -- KFOR i policija su razmestile snage u Čaglavici -- ukazuje na neki stepen komandovanja i kontrole. Bilo je jasno da je postojao predumišljaj i rezervni plan kod ekstremista i kriminalnih grupa. Medjutim, takve ocene se čine isuvviše vezane za vojne poglede i rizikuju da izgube iz vida aspekt socijalne eksplozije. Bez povećanja napetosti i opisanih frustracija (i bez propusta u bezbednosti KFOR-a i UNMIK-a), planiranje bi uglavnom bilo neefikasno.

⁵⁹ U Glogovcu i Kačaniku nema srpskih zajednica koje treba štiti. U Kačaniku postoji pravoslavna crkva a Lakrište ima srpsko pravoslavno groblje. Ima par srpskih sela izvan granica grada koje pokriva policijska stanica Vranjevac.

⁶⁰ ICG intervju sa Albancima i Srbima, policijom, KFOR-om 19. april 2004.

⁶¹ Nažalost, UNMIK-ova kancelarija za povratak i zajednice koja finansira ovaj i slične programe je navodno naredila njihovu suspenziju 1. aprila. Kao vodič za poredjenje i da bi se sagledao potencijal pristupa koji naglašavaju izgradnju međuetničkih veza na lokalnom nivou, videti Ashutosh Varšni *Etnički sukob i građanski život: Indusi i muslimani u Indiji (Ethnic Conflict and Civic Life: Hindus and Muslims in India)* (New Haven, 2002). Sakupljanjem podataka u šest mešovitih gradova u Indiji, Varšni pokazuje kako guste građanske veze između dve etničke grupe mogu da ograniče ili spreče etničko nasilje u nekim gradovima, dok bi njihov nedostatak u drugima učinio verovatnijim eksplozije međuetničkih nemira.

Dva glavna "prekršaja"⁶² koja su počinili kosovski Srbi 16. marta -- blokada puta kod Čaglavice i navodna odgovornost za davljenje troje albanske dece -- podstakli su i detonirali kolektivni bes Albanaca. Oni pružaju dovoljno stimulacije za bes koji je sledećeg dana kodirao i usmerio nasilje, učinivši mnogo za mobilizaciju i organizaciju rada i nadoknadio je nedostatak formalne organizacije.⁶³ Ubistvo (navodno) dece je podstaklo stereotip mržnje koji su kosovski Albanci gajili od rata 1998-1999. da su Srbi ubice dece.⁶⁴ Mesto incidenta sa udavljenom decom -- Ibar i selo kosovskih Albanaca koje se našlo na pogrešnoj strani -- iritirali su kosovske Albance i njihovo vidjenje de fakto podele, i usredsredilo ih je na prvu eksploziju: na most u Mitrovici.

Ponašanje rulje širom Kosova 17-18. marta je bila mešavina neartikulisaniog besa koji traži smernicu,⁶⁵ i odlučnih grupa koje su pokazale koheziju i sposobnost kalkulisanja.⁶⁶ Obe te tendencije su se pokazale na istim mestima. U Prizrenu su lokalni svedoci javili da je gomila ljudi koji se okupljala na glavnom trgu oko 15 časova 17. marta prvo pokazivala konfuziju, izlazeći iz grada peške putem ka Prištini i Mitrovici (80 odnosno 110 kilometara daleko), ali su se onda vratili da kamenuju zgradu UNMIK-a i kasnije pratili malu grupu, koja je napadala zgradu pravoslavne škole⁶⁷. Ali sa tačke

⁶² Ustvari, ono što etnički stranci ne smeju da urade nekažnjeno; videto Horowic, Smrtonosni etnički nemiri, op. cit., str. 268.

⁶³ Videti Tomas C. Šheling, Strategija sukoba (*The Strategy of Conflict*) (Cambridge, 1960.), str. 90. On tvrdi da jedan prekršaj deluje kao signal koji šalje poruku svakom pripadniku uvredjene zajednice i osigurava da će svi ostali u zajednici biti dovoljno ljuti da postanu nasilni i tako omogući mobilizaciju radi nasilja uz sigurnost koju daje gomila.

⁶⁴ Ubistva dece od strane srpskih snaga 1999. je naročita mentalna rana među Albancima. RTK javna televizija povremeno pušta jezivi dokumentarac naslovljen "Kada se ubijaju deca" u kome se detaljno iznose priče i prikazuju tela dece ubijena tokom rata. Ubistvo iz avgusta 2003. i ranjavanje srpske dece kod Goraždevca od strane (najverovatnije) kosovskih Albanaca je naišlo na osporavanje: "Nije u albanskoj tradiciji da se ubijaju deca". Priča da su Srbi krivi za davljenje troje albanske dece 16. marta je direktan emotivni udarac za kosovske Albance.

⁶⁵ Na nekim mestima je bilo malo i nimalo srpskih ciljeva na koje bi rulja iskalila svoj bes, što ih je navodilo da prihvate zamenu -- UNMIK ciljeve -- ili da se razidju. Na primer, 17. marta, gomila u Istoku nije pošla ka najbližem srpskom selu jer je ono veoma udaljeno od grada. Umesto toga su se zadovoljili spaljivanjem vozila UNMIK pored zgrade opštine i otišli kućama. ICG intervju, Istok, 30. marta 2004.

⁶⁶ Za detalje pogledati hronologiju u Apendiksu A.

⁶⁷ ICG intervju, Prizren, 28. mart 2004.

gledišta nemačkih vojnika koji nisu mogli da spreče uništavanje pravoslavnih crkava, zgrada i manastira u Prizrenu, rulje su bile sistematične. Jedan komandant bataljona je primetio da su "oni znali dokle smeju da idu" u napadima da ne isprovociraju vojnike da pucaju.⁶⁸ Rulja i namerno izazvani zastoji u saobraćaju su blokirali pojačanja za Nemački KFOR i sprečili ih da stignu do opsednutih odreda.

Visoki izvori u KFOR su na sličan način videli u masi Albanaca, koji su dva dana navaljivali na selo Čaglavica, vojnog protivnika. Jedan oficir Kosovske policijske službe koji je bio u prvim redovima, koji su se malo borili, a malo pokušavali da urazume rulju, ima drugačije gledište: "većina njih nije bila agresivna. Bila je manjina koja se gurala i tukla. Ali kada su bacili kamenje na nas, drugi ljudi u gomili su ih prekoravali. Verujte mi, da je masa zaista htela da se probije do Čaglavice, mogli su to lako da urade".⁶⁹

Dva dana nasilja nisu bila pod centralnom organizacijom već su bili kanal u koji su ulazile i izlazile radikalne, ekstremističke i kriminalne strukture, neformalno tržište nasilja na koje je svako doneo svoje veštine i izgradio sebi mesto.⁷⁰

Organizacije kao što su one tri "proizašle iz rata" koje su imale jako prisustvo tokom demonstracija o ratu i koje su kroz deklaracije i ultimatum objavljene 19. marta polagale pravo na nemire nisu jednako podstakle i upravljale događajima. Na nekim mestima su se izbezumljeno povlačile da bi zaustavile demonstracije pre nego što postanu pogromi.⁷¹ Još

⁶⁸ Oberleutnant Mirko Rupp u "Rekonstruktion einer Niederlage: Wie die deutschen Kfor-Soldaten in einer dramatischen Nacht die Grenzen ihrer Macht erfuhren", Joahim Kapner, *Sueddeutsche Zeitung*, 29. mart 2004.

⁶⁹ ICG intervju, 29. mart 2004.

⁷⁰ Erupcija na tačkama širom Kosova je podsećala na pojavljivanje OVK širom Kosova u martu 1998. Ta mobilizacija je takodje bila mnogostruka, izgradjena na mreži ćelija lokalnog otpora i odreda u različitim fazama spremnosti i bez centralne komande. Slično ga je pokretao akt koji je izazvao bes, u tom slučaju ubistvo nekoliko desetina ljudi, žena i dece od strane srpskih snaga koje su pokušavale da unište OVK ćelije u Drenici 2-5. marta 1998.

⁷¹ U Dečanima, pošto su organizovali demonstracije 17. marta tokom kojih je pet UNMIK vozila spaljeno, organizacije su sledećeg dana opet organizovale demonstracije. Neki mladići su pozvali gomilu da napadne manastir Dečani. Lokalni šef organizacije veterana OVK Avdil Muškolaj, je pošao sa predsednikom opštine Ibrahimom Selmanajem da bi zaustavili gomilu, i zamalo se potukao sa agresivnijim mladićima pre nego što su uspeali da ih vrata nazad u grad. UNMIK policija je uhapsila Muškolaja 10. aprila, verovatno zbog uloge koju je imao 17. marta. Članovi organizacija iz rata su bili među

nema jasne slike o mogućoj ulozi, ako je bilo, koju su igrane paralelne bezbednosne strukture bliske albanskim političkim strankama koje KFOR i UNMIK tolerišu, - SHIK ⁷² koji je proizašao iz OVK i ZKZ (Zbulim Kundër-Zbulim - Obaveštenje i Kontra-Obaveštenje), blizak DSK. Postoji realna mogućnost da su, kada je počelo nasilje, te organizacije morale da se umešaju i daju usmerenje da ne bi izgubile kredibilitet na terenu jedna pred drugom ili zbog lidera koji se spontano pojave.

Brzo širenje nemira se može posmatrati kao brzo mutirajuća, veoma infektivna bolest -- iznenadni, samo-ojačavajući moralni kolaps, koji se oteo kontroli i histerija. Ekstremističke ćelije su sasvim sigurno eksploatisale, pothranjivale i održavale histeriju i nasilje koje je ona proizvodila, ali su to činile kroz organizaciju koja je bila labava, višeglava i često je sustizala i pojačavala akcije koje su pokretale izbezumljeno oponašanje i rivalitet između raznih mesta i između ljudi koji se takmiče za predvodništvo.

Ova interpretacija je, u stvari, još više zastrašujuća od stilizovane verzije koju podržavaju Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije i, sve više, međunarodni vojni i civilni zvaničnici. Ona i njene implikacije su crnje, za buduću bezbednost manjina i za međunarodno prisustvo, od teze da je cela stvar isplanirana unapred od strane ujedinjene tajne ekstremističke grupe. Tvrdnja o detaljno isplaniranom scenariju iz jednog koordinacionog centra ekstremista bi predstavljala, ako je tačna, pouzdani pokazatelj da bi opasnost mogla da se eliminiše ukoliko se uhapsi mala grupa ljudi. Ona takodje čini privlačnijom opasnu ideju da postoji vojno-bezbednosna prečica ka ostvarivanju stabilnosti Kosova, ili da je sekundaran neuspeh u trasiranju kredibilnog puta za ustavni i ekonomski razvoj Kosova. To ne znači da takve grupe nisu razradjivale planove tog tipa, ali ne treba preuveličati njihovu važnost i sposobnost da ostvare svoje ciljeve a da ne iskoriste društvene sile koje su proizvele neadekvatna međunarodna politika i političko rukovodstvo Kosova. Pokretačka snaga nasilja -- i opasnost od njegovog ponavljanja -- nalazi se u nestabilnom društvu, koje je prepuno mogućnosti za kolaps, a ne u zaverama.

lokalni zvaničnicima koji su pokušali da 18 marta u Srbici zaustave gomilu srednjoškolaca da odu iz grada i spale obližnji manastir Devič.

⁷² Videti ICG Balkans izveštaj br.88, *Šta se desilo sa OVK (What Happened to the KLA)?*, 3. mart 2000., str. 13-14.

Zašto su nemiri prestali trećeg dana, 19. marta? Tokom prvih dva dana, demonstranti su imali kritičnu masu društvenog odobravanja ili barem ćutanja u okviru kojeg su mogli da delaju. Izveštači tri kosovske albanske televizije, građanske organizacije kao što su Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda i Kosovska akciona mreža, kao i albanski političari stali su na stranu albanskog nezadovoljstva i osećanja viktimizacije, i sporo priznavali užas u koji su se "protesti" veoma brzo pretvorili. Do večeri 18. marta stvari su počele da se okreću. Premijer Redžepi je uleteo u gomilu u Veteriniku da bi pozvao na okončanje nemira, a lider DPK Tači je snažno apelovao preko televizije. Histerična energija prvog dana je vidno splašnjavala, a u zvaničnim organizacijama koje su učestvovala u demonstracijama -- UPSUP i tri ratne organizacije -- stvarao se konsenzus da treba prekinuti. Uzdržanost, koju su prikazali Srbi u Mitrovici, pomogla je da se izbegne novo rasplamsavanje sukoba. Lokalni lideri veteranske organizacije OVK su zaustavili pokušaje da se demonstracije obnove 19. marta na nekoliko mesta. Pripadnici organizacije su u Prizrenu oterali jednog čoveka koji je mahao velikom albanskom zastavom privukavši nekoliko mladih ljudi.

Odlučivši da se privremeno povuku, UPSUP i tri ratne organizacije su izdale zvanična saopštenja o suspenziji 19. marta, ali sa spiskovima zahteva od UNMIK-a i međunarodne zajednice. To raspoloženje da se stane, da bi videli kakve ustupke će ponuditi međunarodna zajednica, ponovljeno je u otvorenom pismu, objavljenom u albanskim novinama, koje je potpisao "snajper Abazi", samoproklamovani pripadnik ANA i veteran nemira kod Čaglavice: "Svet je shvatio poruku da nešto nije u redu, dalja eskalacija je potpuno nepotrebna".⁷³ Najava dolaska pojačanja za KFOR i brzi razmeštaj britanskog pešadijskog bataljona na ulicama Prištine 19. marta doprineli su jačanju atmosfere suzdržanosti.

VI. SISTEM BEZBEDNOSTI BLIZU KOLAPSA

UNMIK i KFOR su bili veoma blizu gubitka Kosova u noći 17. marta. Njihove snage su bile ili razvučene do krajnjih granica ili su ispale iz komandnog lanca širom pokrajine, a 40 oficira koji su ostavljeni da obezbeđuju sedišta UNMIK-a i policije u centru Prištine su shvatili da su švedski vojnici koji su razmešteni da čuvaju zadnji deo tog kompleksa pomereni na drugo mesto. Da su bili napadnuti ne bi mogli da pruže otpor demonstrantima koji su se vraćali u grad iz Čaglavice. Izazov za javni red u sledeća dva dana -- 33 velika nemira, 51.000 demonstranata, od kojih su neki nosili vojno naoružanje -- dovelo bi i najkoherentniju bezbednosnu strukturu do samih granica izdržljivosti. Nasilje je pokazalo da KFOR i UNMIK nisu imali takvu strukturu. Nedostatak centralizovanog rukovodjenja je postao evidentan.

UNMIK je 30. marta najavio da će Telo za revidiranje načina upravljanja krizom (Crisis Management Review Body) istražiti kako se suočavao sa izazovima 17-18. marta i šta je moglo da se bolje uradi.⁷⁴ Nažalost, UNMIK istovremeno pritiska policajce, na svim komandnim nivoima, na prikrivanje činjenica i ublažavanje zvanične verzije događaja. Tako se potiskuje otvorena priča o nejasnom razmišljanju o bezbednosti i političkim i privrednim neuspesima, koji su omogućili erupciju nasilja. Oni koji su progovorili o nekompetentnim komandirima, ili su se protivili čudnim naredjenjima smenjeni su ("premešteni na druga mesta") ili im je rečeno da ćute. Komandiri koji su rulji dozvolili da srušne sela na samo nekoliko stotina metara od velikih baza KFOR-a, koji nisu dali vojnicima municiju ili su izbacili policiju iz gradskih štabova i naredili im da zapale regionalne štabove⁷⁵, dobili su pohvale od zvaničnih posetilaca.

Dva dana nasilja su bila tužna demonstracija ograničene odlučnosti snaga bezbednosti. KFOR se pokazao kao tigar od papira i imaće teškoća da popravi nedostatak kredibiliteta. KFOR je pružio otpor samo u Čaglavici, ali je tamo, razmeštajući većinu vojnika iz sastava Multinacionalne brigade centar za poslednju odbranu, ostavio ostatak Prištine bez zaštite. Iako su zvaničnici zaduženi za bezbednost i policiju tvrdili da su se "stavljali životi pre imovine"

⁷³ *Koha Ditore*, 19. mart.

⁷⁴ Ta istraga neće obuhvatiti KFOR, koji je zaseban entitet.

⁷⁵ Videti ispod.

-- i treba im priznati da je zaista malo žrtava -- ta fraza je upotrebljena za akcije koje su na isuviše mesta bile samo kapitulacija. Srbi, Romi ili Aškalije su bili evakuisani, samo da bi njihovi domovi, crkve ili manastiri odmah bili prepušteni rulji, koja je htela da ih spali. KFOR je zatečen bez plana za takvu eventualnost. Vojnici su izgledali kao da nemaju koherentnu taktiku upotrebe sile, i bili su zarobljeni između pokušaja da zaustave rulju golim rukama ili da na njih pucaju -- krajnja mogućnost koja je, zahvaljujući vojnicima, korištena veoma retko. KFOR jeste obavio dobar humanitarni, ali grozan vojni deo posla. Sa izuzetkom Čaglavice, on je poražen.

Svaka od dve tačke detonacije -- glavni most koji deli Mitrovicu i blokada puta u Čaglavici -- su mogle da budu prevaziđene da su KFOR i policija obratili više pažnje. KFOR je energično sprečio prethodne pokušaje besnih grupa Albanaca da na silu predju most u Mitrovici, kao na primer u februaru 2000. Blokadu puta u Čaglavici je navodno održavalo tek desetak Srba na nekoliko mesta. Aktivnom reakcijom je moglo da bude sprečen veći deo nemira 17-18. marta.

Sistem bezbednosti mirovne misije nije predvideo događaje. Iako su pojedinačni UN policajci osetili rastuće tenzije 16. marta, inertnost sistema je prevladala. Pojedini oficiri KFOR-a su predvideli krvoproliće ujutru 17. marta, ali nisu poslali vojnici da pojačaju bezbednost mosta.

Komandna struktura se pokazala kao rasparčana. Tokom dve godine je sproveden proces "normalizacije" u okviru koga je postepeno smanjivan broj međunarodnih snaga od prvobitnih 45.000 na 17.500 a planirano je dalje smanjenje uz promenu u radu KFOR-a -- "bezbednost područja" umesto fiksnih položaja koji zahtevaju mnogo ljudstva. U isto vreme, mnogi od zadataka koje je obavljala policija UN (CIVPOL) su prebacivani na Kosovske policijske snage (KPS). Odgovornost je bila podeljena -- i nejasna - 17. marta između KFOR-a, CIVPOL-a i KPS-a. Koordinacija i koherentnost snaga je počela da se raspada između popodneva i večeri. CIVPOL, na primer, je sveden na stvaranje sistema za upravljanje krizom ad hok, kako se kriza razvijala, a mala grupa policajaca iz Severne Irske je preuzela komandu.

Najvidljiviji je, ipak, KFOR-ov neuspeh. U zapadnom Kosovu, glavna italijanska vojna baza je kilometar udaljena od srpskog sela Belo Polje/Bellopojē, u koje su se lokalne porodice vratile 2003. da bi

obnovile svoje domove. Kada je rulja uletela 17. marta, seljani su se sklonili u crkvu, a italijanski vojnici nisu smeli da pridju svojim vozilima već su naterali Srbe da protrčavaju kroz gomilu mladih Albanaca, koji su ih napali ciglama i noževima. Da jedan UNMIK policajac nije pucao i ubio jednog iz rulje zbog čega su ostali na trenutak zastali, Srbi bi verovatno bili uhvaćeni i možda pobijeni.⁷⁶ Skoro sve kuće su oštećene ili uništene.

Najviše izveštaja 18. marta bilo je o neuspehu francuskog KFOR-a u odbrani sela Svinjare, udaljene samo nekoliko stotina metara od njihove glavne logističke baze u logoru Belvedere.⁷⁷ UNMIK policija je dva sata ranije upozorila KFOR da se gomila okuplja.⁷⁸ Kada je ta gomila stigla, obišavši oko logora i paleći prvu kuću na koju su naišli, francuski vojnici i poljski policajci su evakuisali lokalne Srbe. Pljačka i paljenje je nastavljeno cele noći, a sve srpske zgrade su uništene, stoka i životinje poklane. Vojnici unutar logora, uključujući i četvu grčkih vojnika čije je naoružanje bilo transportovano kući,⁷⁹ nisu pružili otpor rulji. Ljudi koji su palili zgrade su bili uvereni da neće biti kažnjeni, mnogi su ispisali svoja imena, i imena svojih sela na kućama koje su uništili. Portparol francuskog KFOR-a opravdavao je to što vojnici nisu izlazili iz baze da bi sprečili paljevinu, rekavši da ih je bilo isuviše malo.⁸⁰

Lokalni ljudi u Prizrenu kažu da je nemački KFOR odlučnijom akcijom mogao da spreči uništenje crkava, manastira i crkvenih zgrada. Ima izveštaja da su neki vojnici odstupili od svojih položaja na kontrolnim punktovima kako su im prilazile mase. Po jednoj upornoj glasini, vojnici koji su čuvali stražu pred jednim verskim objektom u Prizrenu zatražili su da im rulja da vremena da izvuku svoju opremu, pre nego što spale zgradu. Nasilje je za sobom ostavilo deformisani, osakaćeni i pocrneli "biser i Jerusalim Kosova".

⁷⁶ ICG informacije od dva pouzdana istražitelja koji su zasebno razgovarali sa raseljenima iz Belog polja i sa italijanskim vojnicima u KFOR bazi "Villaggio Italia".

⁷⁷ Videti medijske izveštaje uključujući "Srpsko selo uništeno pred očima NATO mirovnih snaga", Agence France-Presse, 21. mart 2004.; "Francuski vojnici "organizuju" egzil Srba iz Svinjara", *Le Figaro*, 22. mart 2004.; "Kosovo tinja posle nasilja rulje", *The New York Times*, 24. mart 2004.; detalji su potvrđeni u razgovorima ICG sa svedocima.

⁷⁸ ICG razgovor sa policijskim izvorom.

⁷⁹ Dosta osoblja UNMIK-a je evakuisano u bazu i posvedočili su o tome.

⁸⁰ ICG intervju, 14. april.

Pripadnici KPS-a su ostali obezglavljeni bez jasnih naredjenja. Uprkos tome mnogi od njih su se držali hrabro, spašavajući Srbe, Rome i Aškalije od rulje (često u isto vreme ubedjujuci opkoljene ukućane da ne pucaju i zaustavljajući napadače), iako nisu imali opremu za suzbijanje nemira koju imaju CIVPOL i KFOR i samo male količine zaštitnih prsluka. CIVPOL i KFOR su često zvali KPS u pomoć da bi smirili opasne situacije, a Kosovska policijska služba je bila sposobnija od CIVPOL-a u zaštiti ljudi, koji su evakuisani ispred nasilnih rulja. Bilo je izveštaja i da su neki pripadnici CIVPOL-a oblačili uniforme KPS-a. Medjutim ima i dosta izveštaja da su se pripadnici KPS-a sklanjali da se ne bi konfrontirali sa sunarodnicima Albancima. Neki su stajali i gledali kako rulja pali kuće ili fizički napada Srbe. Što je još gore, neki su se čak i pridružili rulji. ICG je saznao za najmanje dva primera da su pripadnici KPS-a bacali molotovljeve koktele.

Pripadnici CIVPOL-a nisu, zbog različitih nacionalnosti i kratkog vremena provedenog zajedno, razvili duh zajedništva i taj nedostatak je bio očigledan kada su poručnici i narednici imali probleme da nateraju nepoznate potčinjene da preduzmu energične ali opasne akcije. Nekoliko komandanta CIVPOL-a su ograničavali svoje aktivnosti na zaštitu sopstvenih policijskih stanica. Uveče 18. marta, školska deca su zapalila srpsku pravoslavnu crkvu u centru Prištine iako je najmanje 120 pripadnika UN policije i KPS-a i KPS jedinica sa psima bilo u obližnjem štabu UNMIK policije, niko od nadredjenih ih nije mobilisao da se suprotstave gomili. Medju izuzecima je komandant CIVPOL-a u policijskoj stanici u severnoj Mitrovici, koji je snimljen kako predvodi svoje ljude na mostu, suprotstavljajući se gomili, koja je bacala kamenje, bez zaštitne opreme na sebi. Brza reakcija policije u Mitrovici prvog dana pomogla je da se spreči eskalacija borbi.

Koordinacija izmedju vojnika i policije je dostigla i najviši i najniži nivo upravo u podeljenoj Mitrovici, u zavisnosti od strane reke. Brzo okupljanje policajaca u Mitrovici prvog dana je pomoglo da se spreči eskalacija borbi na mostovima preko Ibra. Od 18. marta nadalje, KFOR, CIVPOL i KPS u severnom, srpskom delu grada su vodili svoje operacije iz zajedničkog štaba u policijskoj stanici Mitrovica sever uz tesnu koordinaciju.

U južnoj Mitrovici je krah u koordinaciji izmedju vojnika i policije doživeo vrhunac. Tokom početne zbrke oko podneva 17. marta, policija je saznala da ih

francuski vojnici neće štiti niti zaustavljati snajpere tvrdeći da nemaju municije. Umesto da se koordiniraju, francuski KFOR se prema CIVPOL-u i KPS-u odnosio kao prema opterećenju. Francuski KFOR je 18. marta naredio UNMIK-u i policiji (CIVPOL i KPS) da napuste svoja regionalna sedišta u južnoj Mitrovici, postupajući u skladu sa "potpuno netačnim"⁸¹ obaveštajnim podacima iz centralne komande KFOR-a da 5.000 naoružanih Albanaca dolazi iz pravca Drenice i još 7-10.000 iz Peći/Peja (fantomske formacije koje se nisu materijalizovale)⁸². Kratko naredjenje od komandanta francuskog KFOR-a policiji je glasilo: "Napustite zgradu. Spalite je. Ponesite sa sobom ili uništite kompjutere".⁸³ CIVPOL se povukao preko reke u severnu Mitrovicu i Zvečan, noseći sa sobom kompjutere i hard diskove i, pametno, ne uništavajući zgradu. Odbijanje tog naredjenja je zaštitilo ostale korisnike zgrade, uključujući radnje u prizemlju i kancelarije mitrovičkog centra za socijalni rad, penzijsku upravu, regionalni institut zdravstva, privatnu građevinsko konsultantsku firmu i lokalni omladinski ogranak DPK.

Sledećeg dana, francuski KFOR je pokušao da rasformira KPS u južnoj Mitrovici, zahtevajući od komandira KPS-a spisak kućnih adresa i telefonskih brojeva svih pripadnika. Kada je spisak predat, KFOR je zvao sve pripadnike Kosovske policijske službe da im kaže da ne dolaze na posao. KFOR je

⁸¹ ICG intervju sa portparolom francuskog KFOR-a, 14. april.

⁸² Glasine i strahovanja od moguće invazije oružanih snaga Srbije i Crne Gore koji bi prešle preko brda i anektirale severno Kosovo do reke Ibar su takodje rasle. Uz povećan saobraćaj iz Srbije u severno Kosovo, na ulicama severne Mitrovice su se pojavile grupe ljudi koji su delovali kao pripadnici srpskih snaga bezbednosti ili paravojne snage -- tamno zeleni Mitsubishi džipovi sa beogradskim tablicama puni ljudi od kojih su neki bili uniformisani.

⁸³ Kada je ICG to predočio portparolu francuskog KFOR-a on je prvo odbacio tu priču ali je kasnije izjavio da "nije potpuno netačna" pošto se brigada spremala za odbranu severne Mitrovice od spojenih snaga od 12-15.000 naoružanih Albanaca koji su išli ka gradu. Većina snaga francuskog KFOR-a je bila koncentrisana severno od mostova ali je brigada razmestila jednu ili dve čete da brane zgradu regionalnog UNMIK-a u južnom delu grada. Regionalni policijski štab je bio van odbrambenog kruga oko zgrade UNMIK-a. Naredjenje da se spali policijska zgrada se pojavio u javnosti bojažljivo u članku koji je Baton Hadžiu napisao za nedeljnik *Java* (8. april), a ponovo je objavljen nedelju dana kasnije u listu *Epoka e Re*. Činjenica da je naredjeno izdato nije zvanično potvrđeno. Govoreći nezvanično, nekoliko nezavisnih policijskih i UNMIK izvora su potvrdili istinitost naredbe za ICG i druge.

onda preuzeo policijsku stanicu Mitrovica jug sa puškama na gotovs i izbacio iz nje policiju. Jedan svedok je izjavio da je video vojnike kako guraju jednu Amerikanku policajca CIVPOL-a uza zid, jer je protestovala.⁸⁴ Prema jednom izveštaju, vojnici su uperili oružje na jednu grupu pripadnika KPS koji su pokušali da se vrate u centar. Sledećeg jutra, vojnici na kontrolnim punktovima francuskog KFOR-a, na putu južno od Mitrovice, su odbili da puste da prodju pripadnici KPS-a, koji žive u tom području. UNMIK i policija su 23. marta još uvek pokušavali da se vrate u zgradu koju su okupirali francuski i belgijski vojnici. Kada je UNMIK uspeo da povрати kontrolu nad svojim zgradama u zadnjoj sedmici marta, osoblje je utvrdilo da je nestalo sve od vrednosti, elektronska oprema, pa čak i nameštaj. Osoblje UNMIK-a nije bilo impresionirano obaveštenjem, koje su pripadnici KFOR-a zalepili svuda:

UNMIK-ovom osoblju zgradi Jugobanke: Zbog događaja prošle sedmice u Mitrovici, KFOR vojnici su morali da privremeno žive u ovoj zgradi nekoliko dana. Nešto nameštaja ili stvari je moralo da bude odneto tokom ove vanredne situacije. Vi znate kakav odličan posao mi obavljamo i bilo nam je drago da se brinemo o regionalnoj zgradi UNMIK-a. Hvala.

Policija je povratila kontrolu nad policijskom stanicom u južnoj Mitrovici, ali je 31. marta francuski KFOR postavio kontrolni punkt ispred koga su vidjeni pripadnici KPS-a koji čekaju da udju u zgradu. Jedan svedok je izjavio: "Dok sam ja prošao bez pitanja u vozilu OEBS-a, francuski vojnici su vikali na 4-5 pripadnika KPS i gurali su ih".⁸⁵ Jedan kompetentan izvor je izrazio osećanja policije u vezi francuskog KFOR-a: "Jedini ljudi protiv kojih su oni spremni da se bore smo mi -- baš kao u aprilu 2002."⁸⁶ Uprkos šepurenju kakva je bila

čestitka gostujućeg generalnog sekretara NATO Jap de Hup Šefera 22. marta u kojoj je rekao da je "KFOR odlično odradio posao",⁸⁷ ogorčene optužbe su se razmenjivale iza kulisa medju raznim snagama bezbednosti i reda. Posle nekoliko dana, medjusobni sukobi su stavljeni pod kontrolu tako što je UNMIK ućutkao svoje policajce, pogotovo zbog njihove kritike KFOR-a. Pre toga policajci su javno pitali: "Šta je poenta vojske koja pobegne na prvi znak problema?"⁸⁸ Ukazujući na srpska sela koja su uništena iako su bila blizu velikih francuskih i italijanskih baza KFOR, oni su pitali da li će visoki vojni oficiri biti pozvani na odgovornost. Govorili su o "sindromu Srebrenica" ("ako nemaš dovoljno trupa samo se predaš, umesto da si spreman da se boriš do poslednjeg čoveka") u KFOR-u, i o teškoćama koje će imati ako ikada više budu morali da se oslone na snage koje predvodi NATO.

Stav KFOR-a je potpuno suprotan. Privatno se govori o kolapsu policije zbog koga je morao da uzme stvar u svoje ruke, praktično od početka. Poverenje u KPS je uništeno jer se smatra da su oni izbegli svoju dužnost, a govorka se o lustraciji ili rasformiranju te službe. KFOR je počeo ponovo da preuzima nadležnosti, koje je prepustio policiji i da se postavlja nad UNMIK-om. KFOR-ovo vidjenje događaja i reakcija je počelo da uzima primat unutar službi bezbednosti.

Jedan od simptoma potresa iza kulisa je bila odluka UNMIK-a od 24. marta da smeni ("premesti") glavnog portparola CIVPOL Dereka Čapela i da svim regionalnim portparolima UN policije da nove instrukcije da se spreče "nezvanični" komentari i uvede novu restriktivnu politiku informisanja. U borbi za interpretaciju i svaljivanje krivice, KPS je

⁸⁴ ICG razgovor sa izvorima iz KPS. Kada je KPS izbačen iz policijske stanice Mitrovica jug, više od 100 policajaca se povuklo u regionalni policijski štab u blizini. Sastali su se u sali za konferencije i odlučili da nastave sa radom, prkoseći naredjenju KFOR-a da se rasformiraju i idu kućama. Tada su stigla tri predstavnika KFOR-a i tražili da napuste zgradu. Navodno su nosili boce za nekom tečnošću zbog čega su pripadnici KPS i jedan pripadnik CIVPOL pomislili da nameravaju da spale zgradu da KPS ne bi imao bazu u južnoj Mitrovici. KPS je nastavio da radi u južnom delu, patrolirajući u i oko grada, na mestima gde ih u tome KFOR nije sprečavao.

⁸⁵ ICG intervju, Priština, 1. april 2004.

⁸⁶ Kada su Čuvari mostova napali pripadnike CIVPOL-a granatama i vatrom iz lakog naoružanja severno od glavnog mosta u Mitrovici 8. aprila 2002. vojnici francuskog KFOR-a

razmešteni na mostu nisu intervenisali da pomognu pripadnicima CIVPOL-a (uglavnom Poljaci od kojih je 26 ranjeno) a umesto toga su potegli oružje na (uglavnom američke) pripadnike CIVPOL-a koji su probali da predju most sa južne strane da pomognu kolegama. UNMIK policija je kasnije napravila majice kao uspomenu na ulogu Francuza u celoj zbrci i one su prodavane da se sakupe pare za ranjenike, uglavnom Poljake. Videti ICG izveštaj, UNMIKov kosovski albatros (*UNMIK's Kosovo Albatross*), op. cit., za više podataka. Nepovezanost francuskog KFOR-a i CIVPOL-a je bila očigledna još tokom nasilja u Mitrovici u februaru 2000. Videti izveštaj Amnesty International, "Postavljanje standarda? Reakcija UNMIK i KFOR na nasilje u Mitrovici", 13. mart 2000., dostupan na adresi: <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR700132000?open&of=ENG-YUG>.

⁸⁷ Pres konferencija u sedištu UNMIK, 22. mart

⁸⁸ ICG intervju sa kompetentnim policijskim izvorom, 23. mart 2004.

na dnu "lanca ishrane" i verovatno da će biti gubitnik jer je sumnjiv zbog etničkih veza sa demonstrantima i jer nema moćne ljude koji mogu da ga zastupaju. Moral u policiji, pogotovo u KPS, se kasapi u trenutku kada bi ga trebalo ojačavati. U razgovorima sa ICG početkom aprila, izvori iz KPS su ocenili da su bes i poniženje skoro dostigli opasan nivo: "Ako ovo ponovo eksplodira a međunarodni predstavnici se ophode prema nama kao što sada rade, pripadnici KPS će prosto baciti uniforme". Rasprostranjeno osećanje je da se KPS provocira da bi doživeo neuspeh i da bi bio rasformiran, kao što je prethodnoj službi radjeno pod Miloševićem početkom devedesetih godina.

Nasuprot političkoj šteti koju su kosovski Albanci sami sebi naneli u međunarodnim okvirima, dva dana nasilja su dovela do dramatičnih promena nekih odnosa na terenu u njihovu korist. Iako je samo manjina direktno učestvovala u nasilju i demonstracijama, većina nije nezadovoljna što su Albanci nasilno podsetili i Srbe i strance da su oni dominantna zajednica. Do 17-18. marta, trostrano takmičenje za dominaciju je izgledalo nerešeno, jer je među Albancima rastao strah da će biti naterani da se povinuju nečemu što su smatrali arogancijom UNMIK/KFOR i Srba. Na KFOR se gledalo ne kao na partnera već kao na kvazi okupatora. Popuštanje UNMIK-a nije vodilo nigde. Kosovski Srbi su se i dalje ponašali kao da su oni gazde tako što su pravili blokade puteva i prebijali albanske vozače. Kosovski Albanci smatraju da su sada preokrenuli te odnose. Samopouzdanje UNMIK-a je načeto, a njegovo je osoblje zabrinuto za svoju bezbednost. Neki pripadnici međunarodne policije su se krili iza kolega iz KPS-a 17. marta. Kosovski Srbi su prestravljeni i zabrinuti.

Multinacionalne brigade KFOR-a su reagovale različito na ove izazove. Različiti odnosi sa lokalcima, koje je svaka od njih razvila tokom nasilja u svom području, su od KFOR-a napravile mnogo manje ujedinjenu silu. Nasilje je začelo neku vrstu bezbednosne kantonizacije u kojoj su različite nacionalne karakteristike i prioriteti KFOR-a izbili na površinu. Početkom aprila, jedan visoki izvor iz KFOR-a je rekao: "ako bude sledećeg puta, možda ćemo otići korak dalje i pucati jedni na druge". Njegova zabrinutost se pretvorila u zbilju 17. aprila na najjeziviji način kada je troje policajaca poginulo,

a 11 ranjeno u razmeni vatre između jordanskih i američkih pripadnika CIVPOL-a.⁸⁹

Tokom i posle nemira, sa jedne strane su francuski KFOR i naoružani srpski civili u severnoj Mitrovici bačeni jedni drugima u zagrljaj. Njihovi rukovodioci su održali nekoliko sastanaka zbog krize. Sa druge strane, kriza je konsolidovala blisko partnerstvo između američkog KFOR i naslednika OVK Kosovskog zaštitnog korpusa koji su imali zajedničke patrole u nekim područjima skoro nedelju dana. Američki KFOR je praktično dao korpusu ulogu javne bezbednosti, koju ovaj želi a koju mu UNMIK i centralna komanda KFOR ne daju.

Sve u svemu, 17-18. mart je privukao pažnju na pitanje da li KFOR treba da ide u konfrontaciju sa Kosovskim zaštitnim korpusom ili treba da postigne dogovor sa njim. Dilema je da li stati na stranu ili protiv "oslobodilačke borbe" kosovskih Albanaca.

Od svih regionalnih brigada KFOR-a, najjača i najodlučnija da zadrži primat u bezbednosti po svaku cenu je Multinacionalna brigada centar kojom dominiraju Evropljani i Skandinavci. Bitka u kojoj se ona borila kod Čaglavice je dokaz toga isto kao i kategoričko odbijanje da pozove KZK u pomoć što je odbacila kao priznanje slabosti koja bi predala bezbednost, verovatno nepovratno, u ruke nekadašnjih čelija OVK. Jedan izvor iz KFOR-a je izjavio: "Mi nismo želeli da ispadne da nismo mogli sami da se izborimo sa situacijom".⁹⁰

Nasuprot tome američki KFOR, koji predvodi Multinacionalnu brigadu istok, ima istorijat partnerstva za KZK i odnose sa čelijama otpora kosovskih Albanaca.⁹¹ Američki KFOR je 18. marta pozvao oficire KZK da pomognu u smirivanju konfrontacija u Uroševcu/Ferizaj i Gnjilanu/Gjilan.

⁸⁹ Poginuli su dvoje Amerikanaca i jedan Jordanac, a ranjeno je deset Amerikanaca i jedan Austrijanac.

⁹⁰ KFOR intervju sa IWPR novinarom Jetom Džarom 19. mart, potvrđeno kasnije u ICG intervju sa izvorom iz KFOR-a.

⁹¹ Za američki KFOR se veruje da je ponudio podršku organizaciji naslednici OVK, Oslobodilačkoj vojsci Preševa, Medvedje i Bujanovca (UČPMB), za oružane upade iz Kosova u južnu Srbiju do oktobra 2000. radi podrivanja predsednika Miloševića. U maju 2001. glavni osumnjičeni za bombaški napad na autobus Niš ekspresa (u kome je ubijeno 11 Srba tri meseca ranije) je pobeo iz pritvora u glavnoj američkoj vojnoj bazi na Kosovu Kamp Bondstil; njegovo bekstvo iz te ustanove visokog nivoa obezbeđenja nije objašnjeno. Videti članak Entoni Lojda u *The Times*, "Veoma prljavi mali rat", 14. maj 2002.

Imri Ilazi, KZK komandant zone 6, je odveden u Uroševac/Ferizaj gde je rulja opsedala američke vojnike u pravoslavnoj crkvi dva dana. Gomila se odazvala Ilazijevom apelu da se razidju (ali su nastavljeni napadi na srpske kuće i crkve na drugim mestima u Uroševcu/Ferizaj). U Gnjilanu/Gjilan, gradonačelnik Lutfi Haziri, KFOR, KPS, i KZK su zajedno probali da smire gomile. Od 18. marta, KPC je razmešten da čuva srpske pravoslavne crkve u tom gradu. Pet dana posle nemira, KFOR, KPS i KZK su zajednički patrolirali opštinom Vitina/Vitia, uključujući i područje uz granicu sa Makedonijom. U Prizrenu, nemački vojnici iz Multinacionalne brigade jugozapad su tražili pomoć KZK da ubede rulju da se razidje 18. marta.

Francuski KFOR, predvodnik Multinacionalne brigade severoistok koji je dobijao preterano preuveličane obaveštajne informacije o velikim grupama Albanaca, se rukovodio latentnim nepoverenjem prema albanskoj strani Kosovske policijske službe. Tradicija dobrih odnosa sa Srbima u severnoj Mitrovici je takodje ispoljena. Francuski KFOR i policija su preuzeli odgovornost za odbranu grada a Srbi iz Mitrovice ih nisu doveli u nezgodnu situaciju kroz okupljanja i iznošenja oružja na ulice, ali su sve strane razumele da su oni spremni kao rezerva i da je jedan broj pripadnika srpskih regularnih specijalnih snaga u civilu stigao i umešao se medju njih. Jedan posmatrač je javio ICG da je video srpske civile kako kopaju i razmeštaju se na rezervnoj liniji rovova u brdima oko Zvečana, severno iznad Mitrovice. Centralna komanda KFOR je rekla generalu Mišelu da nema snaga da pojača njegovu brigadu. Da su se naoružane gomile Albanaca probile u severnu Mitrovicu, KFOR ne bi imao snage niti moralno opravdanje da spreči vojsku Srbije da predje granicu kod Merdara da bi spasla Srbe na severu Kosova.

Ekstremisti i kriminalci su uvideli 17-18. marta da se KFOR može pobediti i to je stvorilo nove mogućnosti. Nivo neprijateljstva prema UNMIK-u je toliko uznemirio njegovo osoblje -- pogotovo posle iskustva UN u Bagdadu -- da je mogućnost pritiska da se misija okonča i osoblje evakuiše postala zamisliva. UNMIK i KFOR sada rade na teritoriji koja je za njih slična neprijateljskoj.

Beograd je takodje shvatio poruku da KFOR ne može sa sigurnošću da drži Kosovo pod kontrolom i garantuje bezbednost kosovskih Srba. Za vreme i posle ovih događaja, mnogi političari su tražili da se srpske snage vrata na Kosovo da štite Srbe. Medju

njima su predstavnici Srpske radikalne stranke (SRS) koja je ponovo u usponu, Miloševićeve Socijalističke partije Srbije (SPS), i Koštuničine Demokratske stranke Srbije (DSS). Nedavne promene na političkoj sceni Srbije,⁹² uz smenu reformističkog ministra odbrane Borisa Tadića, ukazuju da su u usponu predstavnici tvrde struje u vojsci, koji žele povratak na Kosovo. Ako bi KFOR pokazao istu nemoć u budućim nemirima za etničko čišćenje ili možda čak i nasilje nižeg intenziteta protiv Srba, političari u Beogradu bi mogli da budu izloženi jakom pritisku da počnu vojnu intervenciju. KFOR više nema odgovarajuće snage da se suprotstavi odlučnoj srpskoj vojnoj intervenciji. KFOR je zamenio većinu oklopnih jedinica za lakše formacije. Mnogi u KFOR-u i NATO-u pretpostavljaju da Srbija ne bi preduzela vojni potez i tako ugrozila svoj budućnost u Evropskoj uniji. Oni možda ne razumeju promenu u političkim vetrovima u Beogradu, kao ni to da povratak barem dela Kosova pod kontrolu Srbije ima prednost nad pro-evropskom politikom.

---

⁹² Videti ICG Europe izveštaj br.154, Zaokret u Srbiji (*Serbia's U-Turn*), 26. mart 2004.

VII. REAKCIJE I ODGOVORI

Lideri kosovskih Albanaca, mediji i društvo, sa isuviše malo izuzetaka, nisu dovoljno shvatili niti su se konfrontirali sa zlom koje je počinjeno 17.-18. marta. Oni i međunarodni predstavnici rizikuju da odu u različita shvatanja brutalnih događaja i tako stvore jaz međusobnog nerazumevanja i antipatije. Privremene institucije i UNMIK su u stanju negiranja i opasno su se distancirali od realnosti. Nasilje je pokazalo da je albansko društvo na Kosovu opasno nestabilno. U roku od nekoliko sati skoro sve domaće institucije koje su izgrađivane pet godina, uz međunarodno nadgledanje i novac, da bi bili uporišta "demokratizacije", urušile su se i pridružile urlajućoj gomili.

Veći deo privremenih institucija još ne shvata realnost. Oni negiraju da je njihova zajednica pala u nemilost i ne mogu da shvate da su kosovski Albanci u dva luda, loša dana zauvek izgubili onaj pažljivo negovani imidž žrtve koji su stekli kroz deset godina represije i jedne godine zločina i da su dobili status izgnanika. Isuviše političkih lidera i dalje povlađuje osetljivosti svojih etničkih birača, nazivajući napade "protestima", "pobunom" ili drugim terminima koji prikrivaju njihove bitne karakteristike: "jedan od najgorih oblika ljudskog ponašanja: kada gomila ubija nepoznatog".⁹³ Tamo gde se priznaje nasilje, naglasak je na izvinjenjima za napade na međunarodne predstavnike, ali jasno priznanje da su Srbi i srpski verski i kulturni spomenici napadnuti ne prelazi im preko jezika.

Sa druge strane, refleksi samoreprodukcije i samoodržanja UNMIK-a teže da eliminišu mogućnost radikalnog razmišljanja i kritičke procene iz misije. Ovaj kritični nedostatak sposobnosti ocenjivanja omogućava da se inertnost stare politike ponovo nametne. Nasilje 17.-18. marta počinje da se predstavlja kao nepredvidjena neugodnost, a UNMIK se prepušta lakomislenoj fantaziji kontinuiteta, zamišljajući da može da nastavi tamo gde je stao -- "da se vrati na kolosek" -- pošto malo pospremi oko sebe. Međunarodni civilni i vojni zvaničnici su se oslonili na tezu da je nasilje isplanirano unapred i da ga je organizovala koherentna, ujedinjena, tajna grupa ekstermista. To je ideja koja veoma ubrzava proces kontrolisanja i prevazilaženja 17-18. marta, kao anomalije koja može da se odstrani iz tekućih

procesa. Umesto da prizna, ili čak da protestuje, da su politika i mandat koje mu je dala međunarodna zajednica opasno nedovoljni, UNMIK je ponovo počeo da menja realnost da bi je uskladio sa politikom. To je recept za katastrofu.

A. KOSOVSKI ALBANCI

Kosovski albanski mediji, građansko društvo i političari su bili iznenadjeni eksplozijom u Mitrovici i njenim brzim širenjem. Događaji koje nisu razumeli su ih savladali. U prvo vreme, televizijski izveštaji o nasilju u Mitrovici su bili spori i nejasni ali su stanice brzo počele da emituju koncerte klasične muzike -- klasična istočno evropska šifra za događaje velike ozbiljnosti -- i ratno-mobilizacijsko izveštavanje; bombasto, euforično, sasvim jednostrano i bez moralnih načela. Čak je i Kosovska akciona mreža (KAM), "liberalna" građanska organizacija koje je za sebe do 17. marta govorila da izgrađuje odnose sa manjinskim zajednicama, izdala saopštenje koje je zvučalo kao ratoborni ultimatum UNMIK-u.⁹⁴

Političarima je ostalo da shvate činjenicu da bi mladi Albanci vojničke starosti koji su učestvovali u nasilju na Kosovu 1998. i u Makedoniji 2001., mogli da postignu za samo nekoliko meseci one rezultate koji nisu proizašli iz više godina strpljive politike i diplomatije, da su izricali ocenu o neuspehu pet godina vladavine UNMIK-a i dve godine kolaboracije privremenih institucija, i da bi mogli da ostvare opipljivi napredak ka nezavisnosti. Niže rangirani su naglo odlučili 17-18. marta da preusmere svoju

⁹³ Početna definicija Donalda Horowica u Smrtonosnim etničkim nemirima (*The Deadly Ethnic Riot*), op. cit, str. xiii.

⁹⁴ U saopštenju KAM-a je izmedju ostalog rečeno: "ovo nije prvi put posle rata da su albanski građani, pogotovo na severu Kosova, kao i građani iz drugih zajednica meta kriminalaca. Ovo je moguće od kada je Kosovo pod vladavinom nedemokratskog režima UNMIK-a. Tolerisanje paralelnih struktura i srpskih tajnih službi koje samo nanose štetu i Srbima je postalo nepodnošljivo. Građani Kosova su udavljeni hegemonističkom moći UNMIK-a i razočarani su marionetskom moći kosovskih institucija. Kosovske institucije su stvorene i rade na osnovu okvira koji ne štite interese građana i ne predstavljaju njihovu volju. Takav politički sistem koji ne pruža priliku demokratskim institucijama postaje represivan i ne može da računa na lojalnost građana koje ne poštuje. Samim tim oni koji imaju moć (UNMIK) i oni koji se pretvaraju da je imaju (kosovske institucije) su glavni krivci za tragične događaje i za tešku situaciju u kojoj smo. Prevladavanje ove situacije i opšti napredak Kosova zavisi pre svega na poštovanju volje građana Kosova uključujući i nezavisnu suverenu državu Kosovo. Nerazumevanje ili neprihvatanje ovog će samo produbiti krizu".

privrženost sa strpljivih kompromisa posleratnog političkog rukovodstva ka prostijem obliku cenjkanja.

U skupštini Kosova, političari su izdali ritualne, formalne pozive na mir ali su izrekli i sopstveni spisak zahteva i žalbi protiv UNMIK-a kao na primer neuspeh u potiskivanju paralelnih struktura i "bandi kriminalaca iz Srbije". Samo je premijer Redžepi reagovao brzo, odlazeći u Mitrovicu da apeluje za mir. Međutim, on nije odisao samopouzdanjem kada se sa tom porukom pojavio na televiziji. UNMIK i diplomatska predstavništva ključnih država, "petorke" (SAD, Velika Britanija, Francuska, Nemačka i Italija) su se sastali sa privremenim institucijama i stranačkim liderima kasno popodne da bi se dogovorili oko apela da se ljudi vrate svojim domovima koji je objavljen na televiziji. Međutim, ministar javnih službi, Jakup Krasnići, predstavnik stranke DPK, pošto je lider Hašim Tači bio u SAD, je odbio da potpiše izjavu i besno je izašao sa sastanka, rekavši da su Albanci suviše dugo saradjivali sa UNMIK-om bez rezultata i da je on odlučio da stane uz narod. Tog popodneva u UNMIK-u su se ponadali da će se šef Kosovskog zaštitnog korpusa, Agim Čeku, pojaviti na televiziji da kaže narodu da je davljenje dece bio nesrećni slučaj u koji Srbi nisu bili umešani.⁹⁵ Čeku je apelovao za mir te večeri ali je poruku izbalansirao ubacujući kritiku srpskih paralelnih struktura. Te noći su lokalni političari iznosili mnoga iskrivljena opravdanja gostujući uživo na televizijama, ali se od svih izdvajao samo Džavit Haliti iz DPK. On je pohvalio sve dobro što je UNMIK uradio za Kosovo i optužio sopstvenu političku klasu za doprinos krah u jer su postizali jeftine poene kroz kritiku UNMIK-a.⁹⁶

⁹⁵ Ovo je odraz nesporazuma unutar UNMIK-a. U utorak uveče se pojavila glasina da su Srbi svojeručno udavili tri dečaka. Jedan međunarodni zvaničnik je zamolio Čekua da to proveriti kod pripadnika KZK koji su bili na licu mesta u potrazi sa trojicom dečaka koji su nestali u reci. Čekuu je rečeno da je ta glasina bez osnova što je ostavilo otvoreno pitanje da li su dečaci naterani u reku ili ne.

⁹⁶ Ovo je naročito vredno pomena jer je Haliti u prošlosti bio glavni švercer oružja za OVK. Haliti je jedan od najvećih paradoksa među kosovskim albanskim političarima. Glasine tvrde da je on zadržao kontakte sa švercerima oružja i da je vođa tajnovite pro-OVK SHIK paralelne bezbednosne strukture (za koju neki misle da je umešana u nasilje 17-18. marta), Haliti je postao poznat u zadnjih nekoliko meseci kao razuman, konstruktivan i tolerantan u pristupu određenim pitanjima. U februaru 2004., na primer, on je ostao usamljen među albanskim političarima kada je otvoreno kritikovao murale koji su prikazivali scene iz albanske istorije na zidovima renovirane zgrade skupštine Kosova i koji su naveli

Televizijske vesti u kasno popodne i tokom večeri su odrazile uličnu histeriju. Njihova poruka je bila mobilizacija, da je albanska nacija na Kosovu pod napadom a ljudi su pojurili da je brane. Izveštači sa terena su se identifikovali sa i stali na stranu demonstranata. Sledećeg jutra, štampa nije otkrila ozbiljnost nemira, niti ciljeve i žrtve. Pažnja je usredsređena na albanske žrtve.

Drugog dana, kada se skupština Kosova ponovo sastala, albanski političari nisu usmerili pažnju na zaustavljanje nasilja već su određivali krivicu i davali objašnjenja. Oni su zaključili da krivica leži na UNMIK-u i da je ubrzano sticanje nezavisnosti jedino rešenje za nagomilane frustracije kosovskih Albanaca. Dok su albanska deca divljala na ulicama oko zgrade televizije, uspevajući da spale obližnju srpsku pravoslavnu crkvu, vodeći političari iz svih velikih partija kosovskih Albanaca -- DSK, DPK i Alijansa za budućnost Kosova (ABK) -- su se pojavili uživo na televiziji 18. marta da bi se svadjali sa Karne Rosom, glavnim koordinatorom strategije UNMIK-a, tvrdeći da privremene institucije nisu odgovorne za nasilje jer nemaju moći i da im treba dati još vlasti. Odluka premijera Redžepija da se pojavi pred ruljom u Veteriniku te večeri (kao i odluka nekih ministara da idu sa njim) je došla kasno ali je bila hrabra. Jedan posmatrač je primetio: "Mi nismo bili sigurni da će se vratiti". Kasnije te večeri, lider DPK Hašim Tači se pojavio na televiziji pošto je prekinuo posetu SAD. On je bio prvi kosovski političar koji je pokušao da se obrati javnosti direktno u autoritativnom tonu ("sa punim ustima" kako glasi albanska izreka) -- podsećajući šta je sve NATO uradio za Kosovo. Njegova poruka nije išla dovoljno daleko -- ona nije izričito priznala da su Srbi glavne žrtve -- ali jeste išla korak dalje nego što su ostali političari bili spremni da idu. Činilo se da je većina njih kalkulirala oko svog stava svesni ograničenog autoriteta koji uživaju kod glasača, pa su se pokrivali sa svih strana.

Televizije su 18. marta nastavile da emituju groteskno iskrivljene izveštaje, kao na primer insistiranje RTK da su pripadnici KPS konfiskovali dva pištolja od Srba u Obiliću dok je prava priča bila o sistematskim napadima, pljačkanju i spaljivanju domova Srba i Aškalijski. Izveštaj o spaljivanju manastira Devič je naglašavao "dobrotu" rulje, pošto je jedna starija monahinja Srпкиnja predata policiji nepovredjena. Ali povećavao se broj umirujućih izjava.

SRSG Holkerija i srpske poslanike na bojkot skupštine u znak protesta protiv jednonacionalnih poruka sa murala.

Od 19. marta nadalje, izveštavanje je bilo polovično. Kosovska albanska štampa i elektronski mediji su davali samo delimičnu sliku nivoa nasilja i uglavnom su ignorisali stradanje Srba. Nedelju dana posle događaja, Albanci koje je ICG intervjuisao u Prištini su bili u potpunosti neobavešteni o skoro potpunom uništenju većinskog srpskog sela Svinjare. Šokantni prizor 125 uništenih kuća od 140 koliko ih je bilo u selu nije prikazan na televiziji ili objavljen u štampi do 28. marta kada je albanski list *Koha Ditore* konačno objavio članak. Ali čak i taj opis je bio uopšten i usredsredjen na to da su albanske kuće u selu spalili Srbi u junu 1999. godine. Iako je 30 srpskih pravoslavnih crkava i dva manastira uništeno ili oštećeno, prvo putovanje van Prištine radi sagledavanja štete nanete kulturnom nasledju Kosova ministra kulture, Behdžeta Brajšorija, je bio odlazak u Čaglavicu da vidi šta je albanska rulja greškom uradila kući albanskog vajara. Televizija RTK je detaljno pokrila tu posetu.

Izvinjenja su imala tendenciju da budu upućena međunarodnim predstavnicima, a ne kosovskim Srbima. Tri institucionalna lidera, premijer Redžepi, predsednik Rugova i predsednik skupštine Daci su 19. marta izdali ovo zajedničko saopštenje:

Mi ponavljamo da su napadi protiv međunarodnog prisustva na Kosovu, i civilnog i vojnog, u potpunosti neprihvatljivi i protivni vitalnim interesima Kosova. Mi još jednom naglašavamo da je uništavanje kulturnih i verskih objekata, javne imovine i domova neprihvatljivo za stanovništvo Kosova i zavredjuje osudu.

Albanski institucionalni i politički lideri su 2. aprila izdali zajedničko pismo u kome su apelovali na sve građane Kosova da ostave mržnju i strah iza sebe i da grade Kosovo u kome su svi dobrodošli. U neodređeno sročenom pismu se predlaže serija kontakata između Srba i Albanaca, i između naroda i njihovih političkih i verskih lidera da bi se to ostvarilo. Međutim, iako priznaje da su "Srbi isterani iz svojih domova a crkve su spaljene" pismo nije sadržalo i izvinjenje.

Odmah ispod površine se jasno naziralo iščekivanje puno nade i među političarima i u javnosti o mogućnostima koje je nasilje stvorilo da se razbije pat pozicija oko statusa Kosova. Novi list blizak DSK *Pavarësia* je skrenuo pažnju na to 24. marta kada je objavio intervju sa Arianom Starova, bivšim ministrom spoljnih poslova i sada poslanikom u

parlamentu Albanije, pod naslovom: "Najnoviji događaji su skratili put ka nezavisnosti Kosova". Šef DSK u skupštini Kosova Sabri Hamiti usprotivio se pritisku za bolje ponašanje od visokih predstavnika međunarodne zajednice kao što je Visoki predstavnik Evropske unije Havijer Solana: "Ovo je diktat. Privremene institucije ne treba to da prihvate. Neki takozvani predstavnici međunarodne zajednice dodju i kažu kosovskim institucijama kako da vode Kosovo i građane. Oni bi trebali da ograniče svoju ulogu na saradnju sa privremenim institucijama".⁹⁷ Hamiti je dodao da predstava o Kosovu nije pretrpela štetu.

Vlada je donela dobru odluku 20. marta na sopstvenu inicijativu da prihvati odgovornost za finansiranje popravki oštećenih domova i drugih zgrada, određujući pet miliona evra za tu svrhu. Raščišćavanje je počelo 27. marta na zgradi YU programa u Prištinskom kvartu Ulpiana. Iako je ovo vredno pohvale, vlada nije bila voljna da od popravki stvori javni instrument u koje bi se kosovsko društvo uključilo u znak kajanja. Kontrast je veliki u odnosu na akciju vlade/medija/estrade 2003. da se sakupe donacije za odbranu pred Haškim tribunalom Fatmira Limaja. Apel kosovskim Albancima da se sakupe pare za srpske žrtve predstavlja korak koji zahteva više hrabrosti nego što je imaju lideri institucija i stranaka. Mala zajednica kosovskih nevladinih organizacija građanskog društva baziranih u Prištini i finansiranih od donacija i Kosovska ženska mreža su uspostavili fond za podršku porodicama dece koja su se udavila i za jednu srpsku porodicu čiji dom je spaljen u Kosovu Polju/Fushe Kosove.

Ad hoc grupa nevladinih organizacija je 24. marta organizovala demonstracije u centru Prištine da obeleži petu godišnjicu početka NATO vazdušne kampanje i da bi izrazili solidarnost protiv nasilja. Okupilo se samo oko 3.000 ljudi koji su doneli cveće -- što je ocenjeno kao lep simbol koji bi mogao da se pretvori u lajtmotiv za širu kampanju. Do sada, međutim, ni vlada ni građansko društvo nisu obezbedili način mobilizacije protiv rulje, koja bi sada mogla da oblikuje i definiše društvo. "Kaži to cvećem" nije uspelo da potisne izreku "kaži to ubistvom".

Zaprepašćujuće, kosovski Albanci su po automatizmu proslavili 24. mart kao početak NATO bombardovanja Srba 1999. u njihovo ime. Televizija je emitovala ranije pripremljene snimke oslobodjenja 1999. godine samo nekoliko dana pošto su rulje

⁹⁷ Sednica skupštine Kosova, 25. mart 2004.

žestoko napadale NATO vojnike, povredivši nekoliko desetina; bilbordi i oglasi preko celih strana novina su nosili poruku godišnjice: "Hvala NATO"! Predsednik Rugova je imao ozbiljno obraćanje. Stranice sa smrtnovicama u štampi 24. marta su bile pune slika albanske dece (pogotovo dece), žena i ljudi koje su pobile srpske snage 1999. Ovo je društvo u stanju negiranja koje se očajnički drži sopstvenog osećanja da je žrtva i srećnih dana kada je na kratko bilo voljeno čedo sveta.

Elektronski mediji su zbili redove, odbacujući kritike svog ponašanja 16-18. marta i tvrdeći da međunarodni predstavnici pokušavaju da svale krivicu na albanske medije da bi skinuli krivicu sa sebe. Na primer, zamenik direktora RTK, Astrit Salihu, je tokom debate uživo 2. aprila bacio vitriol na privremenog komesara za medije Roberta Džileta i doveo u sumnju njegov profesionalizam.

B. MEDJUNARODNI PREDSTAVNICI

UNMIK i KFOR su optužili albanske političare i institucionalne lidere da nisu adekvatno osudili nasilje, da su uperili prst na UNMIK i da su bili letargični u pokušajima da se zaustavi nasilje. UNMIK se stavio u stanje odbrambenog razmišljanja usled razočarenja mnogim lokalnim liderima, eksplozije neprijateljstva prema njemu i svesti da je njegovo ponašanje u periodu pre nasilja pod lupom. Odlučnost da se ne oda utisak davanja ustupaka pred nasiljem nije u skladu sa shvatanjem da je postojeća politika neadekvatna i da je doprinela onoj frustraciji koja je dovela do eksplozije.

Osude i apeli za smirivanje su stizali od vlada, regionalnih organizacija i Saveta bezbednosti UN u velikom broju 18. marta. Većina je bila uopštena, ne pripisujući krivicu ni etiketirajući ono što se desilo osim termina "rasprostranjeno međuetničko nasilje". Saopštenje Saveta bezbednosti UN je privremenim institucijama ostavilo osećaj malo veće lagodnosti nego što je trebalo. U Srbiji, nasilje je izazvalo non-stop televizijsko izveštavanje i emocije slične reakciji Amerikanaca na napade 11. septembra i preslikane nemire i paljenje džamija.⁹⁸ Komandant NATO snaga na jugu Evrope američki admiral Gregori Džonson je posetio Prištinu 19. marta i dao oštriju definiciju nasilja: "Ova aktivnost predstavlja etničko čišćenje i ne može da se nastavi". Dva dana kasnije SRSG

Holkeri je izazvao bes u Srbiji kada je za američki NPR radio izjavio da je termin etničko čišćenje "suviše jak" i da je "samo par" crkava spaljeno. U stvari, Holkerijeve ocene nasilja su se kretale nasumično gore dole, zbunjujući njegove ljude. On je opisao nasilje 23. marta kao "zločin protiv čovečnosti", ali je kasnije to povukao uz objašnjenje da to samo emotivni odgovor, a ne i pravna definicija.

UNMIK je nastavio da radi uz veliko preuveličavanje mere do koje su lokalni lideri "stvorili" nasilje i bili u stanju da ga okončaju. Cinici su primetili kojom brzinom je premijer Redžepi bio u stanju da smiri rulju u Veteriniku ("u roku od dva minuta"). Jedan bezbednosni izvor se požalio da je Redžepi samo "preusmerio" rulju (na ciljeve u Prištini) umesto da je smiri. Grube izjave koje su naglašavale odgovornost privremenih institucija su došle od Jap de Hup Šefer iz NATO-a i Solane iz Evropske Unije koji su posetili Prištinu u sedmici 22-26. marta. Oni u naglasili da je nasilje bilo organizovano i koordinirano i svalili su odgovornost na političke lidere kosovskih Albanaca. NATO generalni sekretar je primetio: "Ako neki albanski lideri veruju da je nasilje način da se ostvari nezavisnost, moraju da znaju da su se udaljili od svog cilja pošto se nasilje neće nagradjivati na bilo koji način".⁹⁹ Uz pohvalu Redžepiju, Solana je rekao da "oni koji su organizovali nasilje po svoj prilici pripadaju političkim partijama na Kosovu. Ali, lideri tih političkih partija moraju to da demantuju javno i da dokažu da to nije tačno".¹⁰⁰

Koncentrisanje na političke elite u Prištini i na navodnu pripremljenu organizaciju, liniju komandovanja i tajne zavere je za efekat imalo umanjivanje važnosti socijalne patologije, napetosti i strahova koji su izazvali eksploziju -- i nedostataka međunarodne zajednice. Saopštenje de Hup Šefera je indikativno:

Ne verujem da je nerešeni status imao bilo kakve veze sa ovim. Ovo je pitanje ljudi koji razmišljaju pogrešno, koji imaju iluzije da će se približiti ostvarenju svojih ambicija tako što će izvoditi ove zločinačke akte etničkog čišćenja. Oni moraju da shvate da međunarodna zajednica to nikada neće prihvatiti.¹⁰¹

⁹⁸ Videti ICG izveštaj, *Zaokret Srbije (Serbia's U-Turn)*, op. cit.

⁹⁹ VIP Daily News Report, "Kosovo at a Glance", 26 mart 2004.

¹⁰⁰ Vesti TV Kosovo 25. mart 2004, sažeto u OEBS pregledu medija u Prištini, 26. mart 2004.

¹⁰¹ "Generalni sekretar Nato optužuje kosovske političare", *Koha Ditore*, sažeto i prevedeno u medijskoj analizi UNMIK-a, 23. mart 2004.

Tendencija medju medjunarodnim civilnim i vojnim zvaničnicima da se locira epicentar nasilja u centralno organizovanoj zaveri kojom se upravlja sa vrha, na neki način oponaša izveštačeni način na koji je medjunarodna zajednica stvorila svoj pandan, privremene institucije. Medjutim, društvo kosovskih Albanaca nema objedinjeni centralni komandni lanac. Svaka komponenta organizacije kosovske mirovne misije ima sopstvenu internu pokretačku snagu, koja je tera da iz nemira konstruiše jasno organizaciono jezgro. Sinhronizacija nemira sa elementima organizacije unutar njih je navela vojne umove KFOR-a da zamisle vojnog protivnika, centralnu organizaciju. UNMIK ima birokratsku, organizacionu inertnu potrebu da spakuje 17-18. mart radi odstranjivanja, odvajajući ga i stavljajući ga u karantin u međuvremenu, da bi nastavio da radi kao pre. Ideja da se nasilje može ograničiti na proizvod kriminalno-ekstremističke zavere i da se odgovorni mogu izolovati i odstraniti je veoma privlačna. U tom smislu, Holkeri je obećao Srbima u Lipljanu da UNMIK zna skoro sve počiniocce nasilja, da policija traga za njima i da će ih društvo izolovati¹⁰². U obraćanju skupštini Kosova 9. aprila je otišao i korak dalje. U pokušaju da se obnovi političko partnerstvo sa privremenim institucijama i da bi distancirao svoju publiku od odgovornosti za nasilje, on ga je svalio na malu grupu "drugih". "Znam da ovo nasilje nije delo celog društva. Ono je delo male grupe ljudi koji imaju sopstvene planove za Kosovo". Jedna od posledica je to što UNMIK gleda i interpretira nasilje isuviše politički jer je to nivo na kome radi. Još uvek ima isuviše malo razumevanja za otvorenu provaliju nerazvijenosti, koja se pojavila zbog 17-18. marta. UNMIK to nije "pročitao" jer kao organizacija nije stavljena na razvojni nivo.

Tek se sada polako shvata da UNMIK više nema ni kredita ni podrške u većinskom stanovništvu Kosova. Savet bezbednosti UN je 1999. godine postavio veliku i skupu mirotvornu napravu, do trenutka kada bude spreman da odredi konačni status Kosova -- za šta je medjunarodna zajednica pokazala malo volje da uradi od tada. UNMIK je 17-18. marta postao neprijatelj. Njegove zastave su skidane, zgrade napadnute i najmanje 70 vozila je spaljeno -- vrlo konkretno ciljanje koje je mimoišlo vozila Evropske unije, OEBS-a i UNHCR-a. U najmanju ruku ovo je pokazatelj da je potrebno drastično redefinisanje misije.

UNMIK je poslušao neke lokalne savete i počeo da više radi sa stanovništvom, umesto da se oslanja na uobičajenu mešavinu kratkih opomena i pritisaka na privremene institucije.

U "Ličnom pismu Holkerija narodu Kosova" od 24. marta on je delio pohvale i kritike. To pismo je bio pokušaj da se smekša lokalna predstava o UNMIK-u, i da zameni svoju uobičajena superiornost sa retoričkim priznanjem da je možda načinio neke greške:

Možemo da idemo napred samo ako izvučemo pouku iz ove epizode. Moramo svi da razmislimo o tome šta smo mogli da uradimo i šta treba sada da uradimo da sprečimo dalje nasilje i probleme uključujući UNMIK. Ja vidim frustracije zbog sporog napretka na Kosovu. UN pravi greške. Mi ćemo da razmislimo šta možemo da uradimo bolje.

Medjutim, ostaje otvoreno pitanje da li je ovo bilo nešto više od prolaznog lukavstva u odnosu sa javnošću. UNMIK-ovo uskraćivanje ovlašćenja svojih policijskih zvaničnika da daju informacije je indikacija da se debata, preispitivanje i ispitivanje blokiraju, a ne razvijaju. Štaviše, insajderi se žale da su sile inertnosti unutar organizacije takve da samo mala promena politike zahteva ogromne napore. Ako priznavanje grešaka nije praćeno bilo kakvim potezom da se prevaziđu te greške, rezultat bi mogao da raspiri situaciju. Na primer, ostaje da se vidi šta će biti sa Holkerijevom odlukom od 9. aprila da se smeni Mariju Fući sa mesta šefa KTA. Taj potez izgleda da je maslinova grana ponudjena kosovskim Albancima, ali ono što je bitno je, da li će potez za rezultat imati promenu politike privatizacije. Njen odlazak nije elegantno organizovan, a UNMIK je tek 22. aprila pojasnio da ona više ne radi na tom mestu.

Sada više nego ranije (pošto je bezbednost osoblja akutni problem), UNMIK mora da o stvarnosti Kosova obavesti Njujork i prestonice članica Kontakt grupe i da zagovara adekvatnije okvire politike i mandata. Holkeri je dobio dosta kritika, jer je puno putovao izvan Kosova u prvih nekoliko meseci svog mandata, ali u ovom trenutku bi sedenje u Prištini bilo neprikladno. Ovo je trenutak kada treba da poseti sve bitne prestonice, da ih alarmira i da zahteva novi mandat. Bilo bi ironično ako bi nedavne glasine u albanskoj štampi na Kosovu da će on možda dati ostavku, postao razlog da on ne mrdne iz Prištine, kako se ne bi obrukao.

¹⁰² VIP Daily News Report, "Kosovo at a Glance", 23. mart 2004.

Povratak Kosova u udarne svetske vesti posle nemira nije u početku dovoljno podstaklo vlade Kontakt grupe na novo razmišljanje na visokim nivoima. Smirivanje nasilja posle tri dana i dolazak pojačanja od 3.000 KFOR vojnika je iz početka zadovoljavalo te prestonice i one su smatrale da je zasada dovoljno uradjeno. Sudbina Kosova je još uvek stvar medjunarodne politike koja troši minimalnu energiju. Osećanje urgentnosti koju je pokazao Savet Evrope kada je 29. marta imenovao specijalnog izaslanika za Kosovo nisu odražavale pojedinačne članice EU.¹⁰³ Postoje, međutim, indikacije da se to može promeniti. Formiranje Grupe za podršku za Kosovo od strane Kontakt grupe, u koju su uključene Evropska unija i drugi, a koja će posećivati pokrajinu na svakih šest nedelja od sada, daje bar malo nade da će pažnja ostati usredsređena i mogućnost da bi Kosovo sada moglo da dobije više mesto na političkom dnevnom redu. Neke članice Kontakt grupe su počele da razmatraju načine za sužavanje mogućnosti u vezi statusa Kosova -- da bi pokušale da uklone nešto od destabilizirajuće nesigurnosti. Nagoveštaj takvog razmišljanja bi mogao da se izvuče iz reči britanskog ministra za Evropu Denisa Mekšejna izgovorenih na konferenciji za štampu u Prištini 21. aprila: "nema povratka u 1999., nema povratka u 1989."

U medjuvremenu, Kontakt grupa je potvrdila kurs koji je postavila 2003. -- implementacija plana za standarde uz preispitivanje napretka sredinom 2005. Američki državni podsekretar Grosman je posetio Prištinu 29-30. marta da bi preneo tu poruku, prisiljavajući UNMIK da objavi detaljni plan implementacije 31. marta, pre nego što je bio spreman za to, iako je priznato da zbog nasilja treba revidirati odeljke o povratku, pravima zajednica i obezbeđivanju slobode kretanja. Međutim, vetar više ne duva u jedra ove politike. Nemiri su u tolikoj meri prekršili princip i ideju standarda pre statusa, da je teško i zamisliti povoljnu ocenu napretka sredinom 2005. Program zakonodavstva i aktivnosti zacrtan u planu je, naravno, još uvek dobrodošao i koristan, ali na globalnom planu onaj deo te politike, koji predstavlja još jednu rundu kupovine vremena,

¹⁰³ Na neformalnom sastanku ministara spoljnih poslova EU i novih članica u Irskoj 16-17. aprila, Sekretarijat Saveta EU je predstavio ne-dokument (non-paper) o Kosovu, naročito zagovarajući bolju zaštitu manjina i stimulisane politike standardi pre statusa. Samo su Slovenija, Madjarska i Luksemburg tražili preispitivanje politike a članice Kontakt grupe nisu bili voljni da priznaju (bar ne pred manjim zemljama) da bi promena kursa mogla da bude potrebna. ICG intervju sa izvorom u Briselu, 19. april 2004.

ružniji je nego ikada. Ponašanje albanskih novinara na početku pres konferencije pokazalo je da ta politika ne privlači pažnju javnosti. Kada im je pružena prilika da ispitaju zajedničke koordinate -- Karn Rosa iz UNMIK-a i Ilira Dedu iz privremenih institucija -- oni su postavljali pitanja samo o hapšenjima i broju mrtvih.

Projekat standarda za multietničku jedinstvenu vlast Kosova je sada dobio ozbiljnu konkurenciju. Medjunarodna zajednica je do sada odbacivala razne predloge Beograda o etničkoj podeli ili kantonizaciji Kosova, ali je nasilje protiv srpske manjine na Kosovu donelo novi kredibilitet i podsticaj tim predlozima. Premijer Srbije Vojislav Koštunica je prekoren u Briselu 23. marta kada je zvaničnicima Evropske unije predstavio plan za podelu Kosova na više etničkih kantona. Zvaničnici Evropske unije i Kontakt grupe su signalizirali da je blaža "decentralizacija" Kosova moguća. Naizgled, decentralizacija lokalnih vlasti može biti alatka kojom će se poboljšati efikasnost. Takav plan Saveta Evrope je objavljen posle duže rasprave krajem 2003. Međutim, taj koncept je uveo bivši SRSG Štajner 2002. godine, da bi podstakao učešće kosovskih Srba na izborima, uz prećutnu poruku da nudi put ka lokalnoj teritorijalnoj autonomiji na etničkim osnovama. Od tada su Albanci postali sumnjičavi u vezi sa decentralizacijom, kao predigrom za podelu teritorije Kosova; dok Beograd na to gleda sa upravo tom nadom.

Do kraja marta 2004. visoki medjunarodni zvaničnici na Kosovu su sve više tiho priznavali da je pritisak kosovskih Albanaca toliki da bi dalje odlaganje rešavanja statusa Kosova moglo da ima katastrofalne posledice -- status quo se neće održati. Uglavnom su takve ocene date nezvanično. Ali neadekvatne reakcije na nasilje albanskih političara, medija i društva su takodje pokazale da Kosovo nije spremno za konačni status. Putem svojih zahteva za više ovlašćenja i nezavisnost, većina albanskih političara je pokazala da im se žuri da zgrabe vlast i da ne mare mnogo za potrebnu infrastrukturu. Štaviše, bilo kakvo rešenje za status pod utiskom antisrpskog nasilja, verovatno bi uključivalo teritorijalnu podelu ili podelu na etničkim osnovama i mogla bi da podstakne novo nasilje i pokušaje etničkog čišćenja.

C. NA TERENU

Prekid komunikacija izmedju medjunarodnih predstavnika i kosovskih Albanaca se nastavio u

okviru društvene interakcije još nedelju ili dve posle nemira. Mračna, agresivna osećanja su se vidljivo pojačavala na terenu. Mnogo od te atmosfere još uvek se oseća, odmah ispod površine. Kada međunarodno osoblje prolazi pored mladića na ulici, njihovi pogledi često pokazuju nepoverenje. Vozila Ujedinjenih nacija koja su do sredine marta 2004. uživala neku vrstu poštovanja, sada su meta grubog i ružnog ponašanja vozača. Refleks otpora kosovskih Albanaca, fino štimovan u decenijama dominacije Srbije, ponovo se javlja protiv međunarodnih predstavnika. Ovo su zabrinjavajući znakovi koji ukazuju da je proces dehumanizacije možda krenuo, da su možda na podsvesnom nivou mnogi kosovski Albanci sami sebe psihološki pripremali za mogućnost da bi međunarodno osoblje moglo da postane meta novog talasa nasilja.

Spoljni simptomi nepoverenja nose rizik da bi ono moglo da se poveća još više.. Međunarodno osoblje i strukture tiho revidiraju planove evakuacije. Noću su ulice u centru Prištine oko sedišta UNMIK-a i policije zatvorene za saobraćaj. Ovakva situacija i nove statične policijske straže, signal su kosovskim Albancima da međunarodno osoblje vlada centrom Prištine i da se štiti od lokalaca. To sa sobom nosi nezdrave sličnosti sa blokadama puteva kosovskih Srba koje su raspalile bes Albanaca i agresije 17. marta.

Umesto da poboljšavaju odnose međusobnog poverenja sa lokalnom bezbednosnom strukturom KPS, međunarodna vojska i policija, pogotovo u Mitrovici, pokazuju otvoreno nepoštovanje. KPS-u je oduzet portparol u Mitrovici "dok se stvari ne smire".

U toj novoj nesigurnosti, sumornosti, poremećaju i obnovljenom stvaranju enklava jedan od izvora napetosti -- ekonomski problemi Kosova -- se pogoršava. Nemiri su ubrzali pad, još više odvratili investicije i doveli do gubitka poslovnih prilika. ICG-u je rečeno u Grand hotelu u Prištini da je 5.000 rezervacija otkazano posle nemira.

U međuvremenu se od Kosovskog konsolidovanog budžeta zahteva da iznese troškove popravke preko 700 uništenih ili oštećenih kuća, 30 crkava i dva manastira. Vlada je već povećala prvobitnih pet miliona evra koje je odredila za to za 11,6 milion evra, ali ni to neće biti dovoljno da se obnove domovi, a kamoli da se nadoknadi šteta ili da se pokriju troškovi ogromnog i skupog specijalizovanog rada na obnovi crkava i manastira koji predstoji. Novac koji je vlada pronašla potiče iz fondova koji se pune od

naplate carine i poreza na Kosovu i koje sada neće moći da koristi za podizanje plata nastavnicima, zdravstvenim radnicima, rudarima i drugima koji su pretili ili počeli štrakove tokom jeseni 2003. U predstojećim nedeljama bi moglo da dodje do velike napetosti zbog zahteva za davanje novca iz budžeta -- utoliko pre što su blokirani uobičajeni načini za izražavanje socijalnih protesta. Zabrana okupljanja i mitinga je produžena do početka maja.¹⁰⁴ To sadrži potencijal za novu eksploziju, naročito ako lideri privremenih institucija dodju u iskušenje da pojačaju ozlojedjenost komentarima kakav je izneo predsednik Skupštine Nedžad Daci kada se požalio na "kriminalni pritisak" na privremene institucije, da se nateraju da finansiraju izgradnju srpskih domova, poredeći tu situaciju sa činjenicom da privremene institucije nisu finansirale obnovu albanskih domova posle rata.¹⁰⁵ Umesto da se vrati u normalno stanje posle nasilja Kosovo je sada krajnje nepredvidivo i postoji opasnost da se sunovrati.

¹⁰⁴ Regionalni portparol CIVPOL-a u Prištini Malkom Ešbi u intervjuu radiju *Blue Sky*, 19. april.

¹⁰⁵ Komentar iznesen pred TV kamerama na okruglom stolu "Za nove planove za Kosovo", Priština, 13. april.

VIII. KOSOVSKO ALBANSKO DRUŠTVO -- POTREBA ZA RENOVACIJOM

Eksplodija 17-18. marta je naglo otkrila do koje je mere društvo kosovskih Albanaca oštećeno -- ekonomski, politički i psihološki. Potisnuto uz otpor većim delom dvadesetog veka, sa samo jednom "dobrom decenijom" sedamdesetih godina za prisećanje, to društvo je imalo malo prilike da se pogleda u ogledalu. Izašavši iz perioda represije tokom devedesetih i iz vihora rata, ono se sporo, čak i nevoljno, suočilo sa samim sobom.

To je društvo sa puno problema, naizgled nesposobno ili nevoljno da zaštiti svoje komšije, manjine, ili čak i sebe od sopstvenih ekstremista i kriminalaca. U sadašnjem stanju, društvo kosovskih Albanaca nema dovoljno provera i prepreka da bi sebe sprečilo da postepeno izbaci sva strana tela u sebi, ili na svom putu -- bilo da su to Srbi, druge manjine ili međunarodni predstavnici. Konačno, postoji i rizik da će uništiti ili izbaciti sopstvene albanske manjine koje se ne uklapaju (katolička manjina među kosovskim Albancima je već uveliko smanjena kroz emigraciju), kao i male liberalne elite. Jedan mladi kosovski Albanac je to objasnio: "Kada Srba više ne bude, a onda i Bošnjaka, Aškalija i Turaka, mi ćemo se okrenuti unutra u potrazi za neprijateljima. Nama je potreban lov na neprijatelje".¹⁰⁶ Davanje punih ovlašćenja kosovskim institucijama neće biti dovoljno da se zaustavi ta opasnost.

Društvo kosovskih Albanaca je relativno zatvoreno, teži da čuva tajne i ne voli da pokazuje slabosti. Sve do 17.-18. marta to je držano unutra: ogroman broj ljudi koji su doživeli traume; loš sistem zdravstvene i socijalne zaštite; deca koja su doživela sekundarne traume od roditelja i propali, pretrpani, nereformisani sistem obrazovanja koji je po rečima jednog lokalnog posmatrača "izgradjen na pogrešnoj istoriji, sa pogrešnom porukom i mnogo poezije i muzike o herojima. On proizvodi mržnju: govor mržnje i diplome mržnje".¹⁰⁷ To što je mnogo nastavnika odobravalo učešće svojih učenika u nemirima pa i njihovo sopstveno učešće je iznelo na videlo neuspeh posleratnog obrazovanja u lečenju lomova i njegovu dalju ulogu u podsticanju međjuetničkih podela i straha.

Sunovrat u nasilje rulje je u skladu sa prethodnim obrascima otudjene albanske mladeži koja odjednom odbacuje krhka i neuspešna institucionala rešenja koja zagovaraju stariji. Posle sedam godina autonomne pokrajinske vlasti, siromaštvo i nezaposlenost su doveli do toga da su studentske demonstracije eksplodirale u nasilne nemire u aprilu 1981., uz nekoliko desetina poginulih i uvođenje vojne uprave. Prvog oktobra i 30. decembra 1997., albanski studenti na Kosovu su masovnim demonstracijama obeležili neuspeh šest ili sedam godina pasivnog otpora odluci Beograda da ukine autonomiju pokrajine -- otpor koji je predvodila Rugovina monolitna partija srednje dobi DSK -- ignorišući Rugovino negodovanje. Na posterima koje je UPSUP napravio 2004. da privuče ljude na planirane demonstracije se nalazi slika nemira iz 1981. uz parolu: "ponovo je vreme za akciju". Iako su demonstracije 1997. bile mirne i disciplinovane srpske snage bezbednosti su ih nasilno rasturile i to je vodilo direktno ka povećanju OVK i sunovratu u rat od marta 1998. Skoro pet godina pošto je NATO izbacio srpske snage sa Kosova, četiri godine pošto je ustanovljena Zajednička privremena administrativna struktura i dve godine posle uspostavljanja privremenih institucija, kosovska deca, tinejdžeri i mladi ljudi su se ponovo pobunili. Demografija albanskog društva na Kosovu -- procenjuje se da je 70 odsto ispod 30 godina a 50 odsto ispod 20 godina -- dovodi do toga da se promene generacija događaju brzinom odbeglog voza. Agresivna, nezadovoljna generacija bez vodjstva je već zaobišla one koji su se pridružili OVK pre šest ili sedam godina.

Paralelno su vrednosti i stanovništvo nerazvijenih sela na Kosovo preplavili glavni grad posle 1999. godine. U zadnjih pet godina, albansko stanovništvo Prištine se utrostručilo na preko 500.000 pošto su se doselili stanovnici ruralnih područja Lap i Drenica. Naročito je Drenica bila pogodjena svom težinom rata ali je i dalje najsiromašnije područje Kosova -- stanovništvo tog dela gleda ka Prištini sa osećanjem povredjenost i prava na nagradu. Nejednaka modernizacija Kosova tokom šezdesetih godina, koja je prekinuta i okrenuta unazad tokom Miloševićeve vladavine u devedesetim godinama, je bila koncentrisana na urbana područja, ostavljajući sela decenijama iza sebe. Sada, umesto da se modernizacija širi po ruralnim područjima, talasi loše obrazovanih, nekvalifikovanih ruralnih stanovnika preplavljuju lomljive urbane oaze Kosova. Za grad te veličine i namene, Priština nema dovoljno resursa za kulturu i obrazovanje -- knjizare i količina prevedene literature su siromašni. Politička scena se sada deli između mladih novo-urbanih elita OVK

¹⁰⁶ ICG intervju, Priština, 2004.

¹⁰⁷ ICG intervju sa Batonom Hadžijom, 20. oktobar 2003.

stranaka (DPK, ABK) i starijih, psihološki nereformisanih bivših komunističkih elita DSK.

Dolaskom ruralnog stanovništva je rastao i uticaj kriminala i ekstremizma. Od 1999. godine, privatnici u Prištini su morali da uračunavaju reketiranje, koje je počelo kao delatnost ogranaka OVK komandi operativnih zona Lap i Drenica. Polupismeni ekstremisti se osećaju dovoljno samouvereno da diktiraju uslove kroz pretnje vidjenijim albanskim intelektualcima, koji su se usprotivili napadima na manjine. Internet sajt ANA je pretio ubistvom jedinom svetski poznatom albanskom piscu Ismailu Kadareu zbog "žvrljanja" i "vampirizma" pošto je napisao članke o potrebi da se pruži neka naknada zbog nemira na Kosovu. Vlasnik TV stanice i novina Veton Suroi, kome je novinska agencija OVK pretela smrću krajem 1999. kada se usprotivio tadašnjem talasu etničkog čišćenja Srba i Roma, napisao je da ako Kosovo sebi dozvoli da bude talac takvih ekstremista onda: "ne može biti govora o bilo kakvom institucionalnom životu".¹⁰⁸

Pod pritiskom rasta stanovništva i nesputanih siledžijskih elemenata još od šezdesetih godina, kosovsko albansko društvo je pokazalo tendenciju da isteruje druge etničke zajednice i ranjive grupe -- uključujući i Albance. To ne treba da umanju činjenicu da je u nekoliko navrata posle Drugog svetskog rata jugoslovenska državna politika terala mnoge Albance da se ise, poslednji put tokom devedesetih godina. Međutim, svedočenje Srba o progonu niskog intenziteta tokom osamdesetih godina i o zastrašivanju usmerenom ka omogućavanju Albancima da obave strateške kupovine imanja, što je podrivalo integritet i samopouzdanje njihovih srpskih komšija do tačke kada su se odlučili da beže, isti su kao i izveštaji OEBS-a i UNHCR-a o sličnim događajima od 1999.¹⁰⁹ Posle rata, ruralni kosovski

¹⁰⁸ "Sada je svo Kosovo talac", objavljeno u *Koha Ditore* 19. marta, prevod objavljen u IWPR Balkan Crisis Report, 23. mart. Dostupan na adresi: http://www.iwpr.net/index.pl?archive/bcr3/bcr3_200403_488_4_eng.txt.

¹⁰⁹ Uzroci odlaska Srba i Crnogoraca sa Kosova od šezdesetih godina su oštro osporavani i politizovani -- Srbi za to krive zastrašivanje i pritisak albanske većine a Albanci insistiraju da su loša privredna situacija i veće šanse za posao na drugim mestima bili glavna pokretačka snaga. Verovatno da je tačno da su obe te stvari odigrale određenu ulogu. Videti (uz oprez, imajući na umu šovinističku atmosferu vremena kada je pisana) Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, odeljenje društvenih nauka Demografska studije tom III, Ruža Petrović, Marina Blagojević: "Migracija Srba i Crnogoraca iz Kosova i Metohije: Rezultati istraživanja sprovedenog 1985-1986"; Julie Mertus: "Kosovo: kako su

Albanci su takodje prisvojili mnoge kuće koje pripadaju urbanim Albancima. To je bilo naročito rasprostranjen, preteći fenomen tokom divljeg leta 1999. godine. Slične motivacije su bile vidljive i tokom divljanja 17-18. marta -- rulja koja je spalila Svinjare je naškrabanim grafitima pokazala barem retoričku želju da prisvoji kuće. Neki ljudi smatraju da je činjenica da kosovski Albanci prizivaju politiku "integracije" i multietničkog Kosova koje zagovara međunarodna zajednica ništa više nego igra čekanja, taktika da se kosovski Srbi zarobe u zajedničkom prostoru u kome će biti podložni postepenom izbacivanju kada opadne međunarodna pažnja. Patnja kosovskih Albanaca, zbog de fakto podele duž linije reke Ibar, može delimično da se shvati kao bes i frustracija zbog prepreke njihovom kapacitetu da očiste celu teritoriju od stranih tela -- ovo je verovatno najakutnije među siromašnim ruralnim stanovništvom koji bi najviše dobilo u tom slučaju.

Tanak sloj građanskog društva Kosova je nedovoljan da bi se apsorbovali i ublažili šokovi i umesto toga, oni mogu odmah da se pretvore u nasilje. Veći deo građanskog društva je urbano, pokrenuto međunarodnim donatorima i ne može da ostvari stvarni uticaj na terenu. Neke grupe sa širim i dubljim mrežama na terenu su čak pojačale šokove 17. marta -- Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda i tri organizacije "proizašle iz rata". Popustljiva većina sebi dozvoljava da njom dominira i da je suviše lako vodi nasilna manjina. Jedan kosovski srpski novinar je prokomentarisao: "Postoji fundamentalizam među ruralnim masama Albanaca. Njih uvek uče da su Srbi ubice. Mnogi Albanci tako ne razmišljaju više, ali oni se ne suprotstavljaju onima koji tako misle. To je fatalna greška kod Albanaca. Pojedinci se boje da izraze stav -- protiv zločina, protiv ubijanja".¹¹⁰ Iz rezultata istraživanja na terenu početkom devedesetih godine, antropolog Dženet Reinek je analogno izvukla zaključak da su se kosovski Albanci: "osećali bespomoćno suočeni sa društvenom stigmom koju nosi bunt protiv konformiteta. Niko nije mogao da se promeni

mitovi i istine počeli rat" (glava 2, "Nabijen na bocu" Slučaj Martinović, 1985), University of California Press, 1999.; i zajedničke ocene OEBS/UNHCR o situaciji u kojoj su etničke manjine na Kosovu, desetak objavljeno od 1999. -- videti na primer izveštaj jun-septembar 2000., tačka 104, strana 29.

¹¹⁰ ICG intervju sa Branislavom Krstićem (prvobitno iz Djakovice koji tečno govori albanski -- a ne autor "Kosova Pred Sudom Istorije"), severna Mitrovica, 14. decembar 2003.

prvi".¹¹¹ Sadašnje kosovsko albansko društvo još nije uverljivo otvorilo debatu za preispitivanje samog sebe. Postoji dominantna monokultura u javnom govoru i težnja da se teška pitanja prebacuju na spoljni svet: na UNMIK, međunarodnu zajednicu, nerešeni status Kosova, Srbiju. Iako se posle 17.-18. marta suočavaju sa osporavanjem od ekstremista i kriminalaca na uličnom nivou, albanski političari nisu shvatili taj unutrašnji izazov. Tokom dobro posećene debate na televiziji 13. aprila, o putu napred posle nasilja, nijedna od ličnosti iz građanskog društva ili privremenih institucija nije se ozbiljno pozabavila pretnjom od ekstremista i umesto toga su se koncentrisali na kritiku UNMIK-a i međunarodne zajednice.¹¹²

Niti zajedničkog iskustva koje povezuju regione Kosova i različita glasačka tela u jake odnose sa nacionalnim centrom su izuzetno tanke. Nedostaju državničko iskustvo, navike i veštine na svim nivoima. Regionalna lojalnost i lokalne mreže imaju prioritet. Čak su i organizovane kriminalne grupe iz različitih regiona specijalizovane za različite vrste kriminala koji se tek pomalo dopunjavaju.¹¹³ OVK nikada nije bila koordinisano nacionalno telo -- samo joj je harizmatična ličnost Agima Čekua pred kraj rata davala izgled koherentnosti. Spori i teški posao na konsolidovanju lojalnosti bivših pripadnika OVK, od regionalnog do nacionalnog nivoa, je nastavljen kroz Kosovski zaštitni korpus. UNMIK je od početka pokušao da uprosti razbijeni mozaik Kosova i da zamisli partnere na nacionalnom nivou koji su mogli da "obezbede" sve izborne jedinice i ćelije otpora kosovskih Albanaca. To je počelo uključivanjem ratnih lidera u Zajedničku privremenu administrativnu strukturu i rezultiralo je sadašnjim političkim sistemom od tri "nacionalne" partije kosovskih Albanaca koje su imale udela u koalicionoj privremenoj vladi. Veštačka politička elita je rezultat toga -- ona pluta nelagodno na površini društva kosovskih Albanaca, umesto da ima korenje duboko u tom društvu. Nedavna nesrećna odluka Holkerija, da se 23. oktobra 2004. održe izbori za skupštinu po zatvorenim partijskim spiskovima, koji su pod kontrolom rukovodstava tri partije u Prištini, konsolidovaće veštačko ubacivanje

političke moći u taj sistem i pothranjivati iluzije kreatora međunarodne politike.

Stidljivost i ambivalentnost kosovskih političkih hijerarhija prema ekstremistima zavredjuje da bude ispitano. U nekoj meri, ekstremisti i kriminalci stražare, čuvaju i ojačavaju granice sadašnjih političkih raspodela -- trostruka kontrola resursa ostvarena kroz nespokojno primirje između DSK i post-OVK partija. Te tri političke stranke su progutale vladu, deleći među sobom ministarstva, podvrgavajući vladu svojim gazda-klijent mrežama i ostavljajući malo prostora za pojavljivanje etosa nezavisne javne administracije.¹¹⁴ Kada se jednom krene tim putem nije lako stvoriti prostor da se ide u drugom pravcu. Neke od najboljih nevladinih organizacija na Kosovu veruju u izbore sa otvorenim listama kao alatkom kojom bi se sprečilo da trostruki monopol konsoliduje nesporna dominacija, ali će možda otkriti da bi primarni efekat otvorenih lista mogla samo da promeni smer odnosa gazda-klijent od centralizovane, na regionalne hijerarhije. Neki posmatrači su napravili poredjenje sa južnom Italijom i tamošnjim hroničnim administrativnim problemima, niskim nivoom građanskog poverenja i klijent-gazda odnosima.¹¹⁵ Kosovsko albansko društvo ima neke slične karakteristike, a neke od lošijih bi mogle da zahtevaju mnogo intenzivnih napora da se izmene.¹¹⁶

Mora da dodje do dalekosežnih promena i poboljšanja u medijima i obrazovanju, kako bi društvene promene mogle da uspeju. Sistem obrazovanja posle 1999. godine nije uspeo da se pomeri od otpora i nacionalističke orijentacije paralelnog ili "podzemnog" obrazovnog sistema kosovskih Albanaca iz devedesetih -- koji su uspostavili pošto je Milošević izgurao albanske nastavnike, učenike i studente iz državnih obrazovnih struktura. Umesto da se otvore ka međunarodnom uticaju posle 1999.,

¹¹⁴ UNMIK mora da prihvati deo krivice za ovo pošto nije ustanovio školu za obuku javne administracije ni službu za njeno nadgledanje pre formiranja privremenih institucija.

¹¹⁵ Videti Robert Putnam, "Obezbeđivanje funkcionisanja demokratije: građanske tradicije moderne Italije", Princeton University Press, 1993.

¹¹⁶ Neke od najvrednijih karakteristika albanskog društva su takođe duboko ukorenjene. Preduzetnički entuzijazam kojim su kosovski Albanci brzo stvorili privatnu paralelnu privredu početkom devedesetih koja je u mnogo čemu prevazišla i odnela pobjedu nad državnim sektorom iz kog ih je Milošević izbacio se može videti iz ranijih svedočenja. Edit Duram je 1908. pisala o Podgorici da su kroz trgovinu i veštinu poslovanja "Albanci polako i mirno ponovo osvojili svoj izgubljeni grad... pokoreni izjeda pobjednika", Visoka Albanija, ponovljeno izdanje Virago, London, 1985., str. 152.

¹¹¹ "Grabeći prošlost, stvarajući sadašnjost: Menjanje vidjenja sebe i nacije kod kosovskih Albanaca", revija Antropologija istočne Evrope, tom 11, brojevi 1-2, jesen 1993.

¹¹² Okrugli sto Forum 2015: "Za novi plan za Kosovo".

¹¹³ Podaci o kriminalu pokazuju da se različite aktivnosti sprovode u svakom od regiona. ICG intervju sa izvorom iz UNMIK policije.

obrazovni sistem se zatvorio sam u sebe, iako su njegovi resursi potrošeni i sada se sastoji uglavnom od metodologija, znanja i veština koje su preživjele u oštećenoj formi još od osamdesetih godina. Univerzitet u Prištini se pogotovo protivio promenama jer je osrednje akademsko rukovodstvo pokušalo da osnaži svoje pozicije i privilegije. Obrazovanju je sada potrebna međunarodno orijentisana revolucija iste snage kao i ona početkom četrdesetih godina, kada je Albanija na Kosovo, koje je bilo pod okupacijom sila Osovine, poslala svoje najbolje učitelje da brzo šire pismenost i "nacionalnu" svest.

Albanski mediji na Kosovu takodje moraju da se drastično poboljšaju i preorijentišu. Mediji su se 17-18. marta prebacili na nacionalističku mobilizaciju i potpirivali su nemire. Čak i tokom prethodnih mirnijih nedelja i meseca, oni nisu zauzeli stav protiv ekstremista. Jedan posmatrač kosovski Albanac je primetio: "Kad god su se održavale demonstracije zbog nezadovoljstva OVK, televizija je izveštavala kao da se javljaju sa karnevala. Svi koji su intervjuisani su govorili grozne, huškačke stvari a reporteri se tome nisu protivili".¹¹⁷ Kao i obrazovni sistem, mediji, pogotovo javna televizija RTK, se moraju preorijentisati od otpora i mobilizacije ka obrazovnim, ne-stranačkim, moralno zasnovanim principima izveštavanja, uređivanja i kreiranja programa. Mediji su do sada samo malo sebe preispitali i priznali svoje nedostatke 17-18. marta. Upravni odbor i rukovodstvo RTK moraju da se razdrmajaju, a međunarodni donatori, koji su podržavali kosovske medije tokom prethodnih četiri i po godine u ime demokratizacije, moraju da zahtevaju nešto bolje za svoje pare.

Orijentacija na otpor još uvek oblikuje osnovna osećanja kosovskog albanskog društva na štetu izgradnje pouzdanih institucija države. Antropolog Dženet Rejnek je zaključila početkom devedesetih da se to društvo, posle nemira 1981. koji su označili početak nižeg statusa za kosovske Albance u Jugoslaviji (pogoršan oduzimanjem autonomije 1989.), okrenulo tradiciji i društvenim simbolima iz prošlosti da bi imalo psihološku sigurnost. Ta orijentacija ka tradicionalnim običajima i vrednostima -- kao što su čast, besa, gostoprimstvo i primerno ponašanje -- je još prisutna, kao i romantičarski etnički albanski nacionalizam koji je

ukorenjen u izmišljenoj herojskoj prošlosti.¹¹⁸ Kada su i UNMIK i srpski poslanici Skupštine Kosova protestovali zbog postavljanja murala na kojima su prikazane scene samo iz albanske istorije, Kosovski Albanci su zauzeli čvrst stav, a predsednik Skupštine je ocenio da bi njihovo uklanjanje "bio nagoveštaj nečasnog i sumnjivog kompromisa"¹¹⁹

Iako sami kosovski Albanci snose primarnu odgovornost za razvoj i sazrevanje njihovog društva kroz institucije, umesto sunovrata u vladavinu rulje, međunarodna zajednica mora da pruži konkretnu pomoć. Preusmeravanje društvenog identiteta kosovskih Albanaca na izgradnju države se može konsolidovati samo ako postoje pouzdani izgledi da će država Kosovo biti dozvoljena. Orijentacija na otpor i stalna privlačnost ćelija otpora/ekstremizma će prestati samo kada se osnovni razlozi za otpor otklone. Potencijalno liberalne, konstruktivne sile u kosovskom društvu koje bi mogle da povuku ljude dalje od ekstremizma i nasilja rulje, biće u stanju da to urade, ako im se ponudi solidno pokriće od međunarodne zajednice, odnosno, jasan put napred i plan za težnje ka samoopredeljenju Kosova kroz saradnju sa međunarodnom zajednicom. Ekstremizmu mora da se oduzme adut kojim sada može da maše pred nezadovoljnim i frustriranim albanskim stanovništvom Kosova -- monopol na "direktni" put ka samoopredeljenju.

¹¹⁷ ICG intervju, 8. april 2004.

¹¹⁸ Janet Reineck, "Grabeći prošlost, stvarajući sadašnjost: Menjanje vidjenja sebe i nacije kod kosovskih Albanaca", revija Antropologija istočne Evrope, tom 11, brojevi 1-2, jesen 1993.

¹¹⁹ Pismo Holkeriju predsednika Skupštine Nedžata Dacija, sažeto u VIP Daily News Report Kosovo at a Glance 16. februar 2004. Dacijev stav je dobio podršku njegovog partijskog kolege predsednika Rugove i drugih. Neki albanski političari su se usprotivili muralima kao na primer Džavit Haliti iz PDK: "Ovo nije monoetnički parlament ...Nema nikakve potrebe da na ovaj način izražavamo nacionalizam."

IX. RESTRUKTURIRANJE MEDJUNARODNOG PRISUSTVA

UNMIK nije više efikasan niti je faktor stabilnosti. On privlači neprijateljstvo na opasnim nivoima i zbog toga što je otelotvorenje politike ograničavanja i zbog sopstvenog neuspeha u implementaciji, tonu, neadekvatnosti u smislu osoblja i organizacije. Prema tome, treba očuvati kontinuitet institucionalnog znanja, ali bi bilo mudro da se uvede organizacija naslednica sa drugim identitetom i mandatom.

Sadašnja "stub" struktura¹²⁰ je stvorena u situaciji odmah posle rata 1999. da bi se pomirile ambicije raznih međunarodnih aktera i da bi se zadovoljile potrebe Kosova.¹²¹ Nova misija UN, za razliku od UNMIK-a, trebalo bi da u jezgru svog mandata ima društveni, privredni i institucionalni razvoj Kosova, a Evropska unija bi trebalo da preuzme vodeću ulogu u tom procesu. Ne bi joj bila potrebna struktura stuba; društvena i privredna pitanja bi trebalo da budu u nadležnosti samo privremenih institucija, dok bi Evropska unija i njene članice imale mentorsku i posmatračku ulogu. Uloga sadašnjeg specijalnog izaslanika UN, Harija Holkerija, bila bi podeljena između glavnog administratora, koji bi nadgledao razvoj privrede i institucija Kosova, integraciju ostalih nadležnosti vlasti misije UN u privremene institucije i glavnog pregovarača, koji bi pripremio i vodio rešavanje konačnog statusa Kosova (detaljnije u sledećem delu).

A. POTREBA ZA MEDJUNARODNIM ANGAZMANOM U PRIVREDI

Međunarodna zajednica je nehajno prepustila kosovsku privredu samoj sebi, posle prvobitne posleratne inicijative za rekonstrukciju. ICG je tvrdio u izveštaju iz decembra 2001. da međunarodna zajednica mora da održi veliki nivo pomoći za Kosovo dokle god je napredak ka privrednoj samodovoljnosti otežan, jer nije rešen konačni status.¹²² Umesto toga, međunarodna zajednica se povukla bez postizanja tog rešenja. Na primer, pomoć Evropske unije za Kosovo svela se na 55-60 miliona evra godišnje u periodu 2004-2006. što je manje od

336 miliona u 2001. i 147 miliona u 2002.¹²³ Kao rezultat toga, privreda Kosova je ponovo počela da se smanjuje -- privredni pesimizam je konstantno u porastu od jula 2003.¹²⁴, a rast uvoza je počeo da opada u 2003.¹²⁵ Taj pad se objašnjava manjom kupovnom moći, pre nego povećanom domaćom proizvodnjom -- poljoprivredna i industrijska aktivnost i investicije su i dalje veoma niske, pošto su novac i energija koncentrisani u privatnom sektoru koji se sastoji uglavnom od trgovine i usluga.¹²⁶ Bivajući mirovna misija, UNMIK nije stvoren da obezbedi privredni razvoj -- ni po strukturi ni po težnjama. UNDP je izostavljen iz strukture stubova a osoblje UNMIK-a višeg ranga ima samo kratkoročne političke poglede. Jedan visoki međunarodni zvaničnik se požalio da kad god proba da pokrene pitanje razvoja u kancelariji visokog predstavnika "oni prevrću očima".¹²⁷ Jedan zapadnoevropski diplomata baziran u Prištini se slaže: "Vladavina diplomata ubija Kosovo. Razvoj se ne postiže propisanim standardima već ekonomijom".¹²⁸

UNMIK je u poslednjih nekoliko meseci dao prioritet projektu standarda, ali je stub IV koga predvodi Evropska unija istovremeno uništavao ekonomsku nadu kosovskih Albanaca. Iznenadna odluka šefa stuba IV Nikolausa Graf Lambsdorfa da suspenduje privatizaciju bio je neosetljivi udarac. Vest je mogla da bude saopštena na suptilniji način, manje grub prema javnosti i poverenju investitora. Kao odjek signalima slabosti na polju bezbednosti, meseci oklevanja i pat pozicije oko privatizacije su samo pojačali utisak da je međunarodna administracija šuplja školjka koja nema sopstvenu silu i nije u stanju -- a možda nije ni voljna -- da prizove pomoć spolja u formi naknada i političke odlučnosti da se progura ključna politika koju je tri godine spremala i dogovarala. Sa tačke gledišta investitora, UNMIK ima malo kredibiliteta kao garant budućnosti. Za očekivati

¹²⁰ Videti fusnotu 28 gore.

¹²¹ ICG je tada upozoravao na to; videti ICG Balkans Report 66, *Kosovo: Naučimo nešto od Bosne*, 17. maj 1999.

¹²² Videti ICG Balkans izveštaj br.123, *Kosovo: Strategija za privredni razvoj*, 19. decembar 2001.

¹²³ Poruka elektronskom poštom kancelariji ICG u Prištini od Evropske komisije, 19. mart 2004.

¹²⁴ Riinvest/UNDP Fast Facts on Kosovo Early Warning Report #6, april 2004 -- rezultati tromesečnih anketa.

¹²⁵ Pad sa 988,7 miliona evra u 2002. na 971 milion evra u 2003. "Trgovinska politika za Kosovo 2004.", zajednički papir ministarstva trgovine i industrije i UNMIK-ovog EU stuba, 8. april 2004.

¹²⁶ Podaci Zavoda za bankarstvo i plaćanje Kosova za kredite komercijalnih banaka u 2003. pokazuju da su zajmovi za trgovinu, usluge, turizam, hotele i restorane bili mnogo veći nego za poljoprivredu i industriju. Videti mesečni statistički bilten decembar 2003. str. 11.

¹²⁷ ICG intervju, Priština, 30. mart 2004.

¹²⁸ ICG intervju, novembar 2003.

je da su teorije zavere široko rasprostranjene među kosovskim Albancima da zvaničnici EU stuba i KTA blokiraju privatizaciju radi zaštite spojenih evropsko-srpskih interesa, ali je zabrinjavajuće što se zvaničnici UNMIK-a privatno slažu sa tim teorijama.¹²⁹

Stub EU ima problematične aspekte kao mehanizam za upravljanje privrednom regeneracijom Kosova. Tvrdnje i glasine o korupciji kruže oko njega već dve godine. Šta god da je istina u tim glasinama, ovaj stub nema razvijene interne procedure i kontrolu više instance, koji bi zajedno smanjili rizik od korupcije. Kako je izjavio jedan zvaničnik EU u poverenju: "UNMIK-ov stub IV je čudno biće bez oca i majke".¹³⁰ Evropska unija samo plaća račune. On nema institucionalnu vezu sa sedištem EU u Briselu i u njemu nema zvaničnika Evropske komisije. Štaviše, komisija je sumnjičava u vezi težnje stuba da bude usvojen i drži ga na distanci.

Pristup privremenih institucija privrednom planiranju je takodje manjkav. Korupcija, nedostatak veštine i vizije, zajedno sa političkim frakcionaštvom, sprečili su privremene institucije da odigraju aktivnu i vodeću ulogu u ekonomskom planiranju. DPK kontroliše ministarstvo trgovine i industrija a DSK ministarstvo finansija i privrede. U njihovoj interakciji ima više rivalstva nego koordinacije.¹³¹ Štaviše, i privremene institucije i UNMIK su do sada dokazali da nisu u stanju da preokrenu ogromne neuspehe u ključnim područjima privrede, koji bi mogli da osakate sposobnost Kosova za razvoj. Sakupljanje prihoda je neuspešno -- većina pojedinaca i firmi kosovskih Albanaca ne plaća račune javnim službama, niti poreze. Jedini uspeh u tome je prostiji zadatak -- sakupljanje carina na granicama. U decembru 2003., potrošači su dugovali elektroprivredi Kosova (KEK)

¹²⁹ ICG intervju, januar 2004.

¹³⁰ ICG intervju, decembar 2003.

¹³¹ Prvi pokušaj da se ova situacija u privremenim institucijama prevaziđe je pokazala sve uobičajene slabosti -- u decembru 2003. Kabinet premijera (kojim dominira PDK) je podržao objavljivanje plana ministra trgovine i industrije Ali Jakupija za srednjeročni privredni razvoj Kosova. Centralna ideja za razvoj privrede kroz program masovne izgradnje je ozbiljno kritikovana od strane lokalnih ekonomista. Planu je nedostajao ugao saradnje i u predloženim modalitetima i razvitku -- iako pretpostavlja skoro 5 miliona evra investicija u periodu od 4-5 godina, plan pretpostavlja i da sve može da se uradi bez strane pomoći. Plan je razvijen bez međuministarskih konsultacija, bez povezivanja sa budžetskim planiranjem, ili bilo kojim procesom istraživanja koji novi zakoni bi bili potrebni da podrže plan.

skoro 150 miliona evra¹³² a ministarstvo finansija i privrede je procenilo da nije sakupljeno 200 miliona evra poreza u 2003.¹³³ Zajedno, ove sume predstavljaju više od polovine Kosovskog konsolidovanog budžeta.

Kreiranje ekonomske politike je i dalje rasparčano, bez vizije i sputano neuspesima kako na unutrašnjem, tako i na spoljnom planu. Ne odgovara se na molbe albanskih poslovnih ljudi da se uvedu različite uvozne dažbine na sirovine i robu široke potrošnje, i zbog toga što je odgovornost za politiku podeljena između UNMIK-a i privremenih institucija i jer bi razdvajanje dužnosti zahtevalo novi sloj administracije, koji bi bio podložan zloupotrebama i korupciji.

Nagli porast nesigurnosti i nestabilnosti zbog nemira 17-18. marta je samo bio dodatak na postojeću obeshrabrujuću situaciju. Nedostatak jasnoće o konačnom statusu Kosova je zaustavilo investicije na svim nivoima. Kosovske banke ne mogu da privuku dugoročne depozite i stoga ne mogu da daju dugoročne zajmove. Dok računica za određivanje konačnog statusa ne postane vidljiva, privatne finansije neće slobodno ulaziti u Kosovo. Zbog nastavljenе nesigurnosti nije moguće znati koji zakoni i propisi će ostati na snazi a koji će biti promenjeni, niti je moguće donositi trezvene odluke, zasnovane na poznatim faktorima rizika. Investitori uglavnom sa Kosova ili iz dijaspore, koji su dali 180 ponuda za 18 društvenih preduzeća ponudjenih na prodaju u drugom talasu privatizacije, koji su dostigli sumu od 137 miliona evra (pobedničke ponude su dostigle 25 miliona evra), sada najverovatnije neće prilaziti novim tenderima sa istim pouzdanjem.

Uz nesigurnost, nedostatak definisanog statusa sprečava Kosovo da postane član mnogih klubova za koje je ulaznica državnost. To puno ograničava finansijski i bankarski sektor. Činjenica da Kosovo ne može da postane član međunarodnog SWIFT bankovnog transfer sistema pojačava njegov status marginalizovane enklave, koja je izvan međunarodnih finansijskih mreža. To čini da je Kosovo suviše problematično da bi strane banke ušle tamo. Vrlo malo njih će izmeniti svoje procedure samo da bi poslovali sa tako malom teritorijom za koju postoji bojazan da se kroz privredu, koja

¹³² "KEK at a glance", citira KEK portparola Beti Doson, u biltenu o aktivnostima EU na Kosovu, novembar-decembar 2003, broj 18.

¹³³ IWPR intervju sa Andreasom Vitkovskim, EU stub, 16. april 2004.

funkcioniše na gotovom novcu, pere novac -- što je samo-uveličavajući začarani krug. Čak i Zavod za bankarstvo i plaćanja, centralna banka Kosova u povelju kojom rukovodi MMF, ne uspeva da diversifikuje svoje depozite strane valute jer ne može da ubedi strane banke (sa izuzetkom dve ili tri koje su se već upustile u bankarski sektor Kosova) da prihvate taj novac.¹³⁴ Činjenica da nema državni suverenitet ograničava Kosovo u vezi pristupa fondova razvojnih banaka da bi obnovilo svoju infrastrukturu.

Kontakt grupa i članice EU moraju da ponude svoj potpuni angažman i podršku privrednom razvoju Kosova. Ta podrška mora da se odmah usredsredi na deficit zbog nemarnosti, čiji uzrok je povučena i ambivalentnost međunarodne zajednice oko konačnog statusa Kosova -- privatizacija mora da se fiksira kao i članstvo u klubovima. Inicijativa Kontakt grupe da se formira Kosovska grupa za podršku, u okviru koje bi Kontakt grupa posećivala Kosovo radi uvida u napredak svakih šest nedelja, bi trebala da bude vezana za to.

Pošto nema državnost, Kosovo mora da popunjava rupe od nedostatka članstva u klubovima kroz proizvoljnu i krhku mrežu pozajmljenih ili iznajmljenih adresa -- pozivni broj za mobilnu telefoniju pozajmljen od Monaka, aerodromska identifikaciona oznaka pozajmljena od Islanda. Većina tih rupa ipak ostaje nepopunjena. Dok se ne bude rešio konačni status Kosova, članice EU i Kontakt grupe moraju da podele odgovornost medju sobom da bi postale garanti za nedostajuća klupska članstva Kosova -- SWIFT, međunarodni zeleni kartoni za osiguranje kola itd.

Isto tako bi trebalo da budu dosledni i daju podršku povratku na aktivističku politiku privatizacije koju je sledilo prethodno rukovodstvo UNMIK-a i njegov EU stub pre jeseni 2003. Privatizacija je zaustavljena kombinacijom činilaca a svaki od njih treba da se sagleda i ispravi -- EU stub i rukovodstvo KTA koji su izgledali kao opsednuti traženjem razloga i mehanizama da se još odloži privatizacija; i povlačenje i odbijanje podrške od strane sekretarijata UN od oktobra 2003., konkretno izraženo u odbijanju dva ključna KTA zahteve: da se zvaničnicima KTA da imunitet koji osoblje misija UN obično nema i prosta formula koja bi anulirala krajnje sumnjivu vlasničku transformaciju društvenih preduzeća koja je

sprovedena pod Miloševićem tokom devedesetih (predlog KTA je bio da se UNMIK-u omogući da poništi tri zakona Srbije po kojim su društvena preduzeća transformisana devedesetih godina).

Ako bi zadnje dve tačke spoticanja bile odstranjene, onda je pravni okvir koji je UNMIK napravio do leta 2003. za privatizaciju dovoljno povoljan da bi privatizacija mogla da se nastavi. Umesto sadašnjeg neostvarivog kompromisa UN po kome vlasničke transformacije oko 400 kosovskih društvenih preduzeća iz devedesetih godina moraju da se ispituju i ponište -- jer su ili sprovedene uz kršenje zakona iz tog vremena ili uz elemente diskriminacije -- pre nego što privatizacija može da se obavi, UNMIK bi trebalo da formalno predstavi Sekretarijatu UN i Savetu bezbednosti istraživanja koje je KTA uspevala da završi na uzorku od oko 30 društvenih preduzeća, koja pokazuju da je svaki od slučajeva transformacije iz devedesetih sproveden ili uz kršenje zakona (novac nije uplaćen), ili uz diskriminaciju (arhive firme pokazuje da je stabilna radna snaga sastavljena uglavnom od Albanaca odjednom zamenjena sa srpskim imenima oko 1990-1.), a ta istraživanja treba iskoristiti kao osnovu za odluku na nivou UN da se ponište transformacije vlasništva iz Miloševićevog perioda.

Poverenje za poslovanje i investicije je pretrpelo još jedan udarac od nemira 17-18. marta. To čini potrebu za novim, energičnim angažmanom međunarodne zajednice u kosovskoj privredi još hitnijom. Uz najavu rada na privatizaciji i na "klupskim članstvima" za Kosovo, nova sredstva od međunarodnih donatora moraju da se usmere na pomaganje privrednom i obrazovnom razvoju Kosova. Reforme treba sprovesti na Kosovu da se ujedine paralelne, nepovezane vlasti odgovorne za ekonomsku politiku i planiranje.

B. PARALELNE STRUKTURE

Međunarodna zajednica treba da iskoristi trenutnu situaciju da uvede paralelne strukture u širi sistem vlasti UNMIK-a -- da sa jedne strane obezbedi da ih privremene institucije priznaju, a sa druge da dobije saglasnost Beograda da one treba da postanu deo strukture UNMIK-a. Beograd i kosovski Srbi treba da počnu trajni dijalog sa UNMIK-om i zemljama Kontakt grupe radi regulisanja toga. Kosovski Srbi bi trebalo da igraju vodeću ulogu u tome, a da ih Beograd podržava, umesto da ih vodi i organizuje. Kosovski Srbi treba da traže resurse od UNMIK-a,

¹³⁴ ICG intervju sa Donatom Brangerom, direktorom Zavoda za bankarstvo i plaćanje Kosova, 5. decembar 2003.

Beograda i privremenih institucija, radi finansiranja svojih struktura.

Takvo regulisanje paralelnih struktura bi trebalo da se uradi da se prokrči put za decentralizaciju lokalnih vlasti na osnovu plana (Civiletti) Saveta Evrope -- što vodi ka labavijem i manje "integriranom" suživotu nego što se može zamisliti u okviru UNMIK-ovog modela jedinstvene administracije. UNMIK bi trebalo da učini institucionalnim dijalog između lidera kosovskih Albanaca i građanskog društva i kosovskih Srba o načinima da se ostvari koegzistencija na Kosovu.¹³⁵

Privremene institucije treba da se ohrabre da preuzmu inicijativu u predlaganju društvene infrastrukture za srpsku manjinu: rezervisani TV kanal koji pokriva celo Kosovo; podrška za bivše paralelne strukture u obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i drugim stvarima; amandman kojim se propisuje pozitivna akcija u zakonu o javnim nabavkama; i najbitnije načini teritorijalne decentralizacije da bi se garantovala bezbednost i održivost zajednica kosovskih Srba. Privremene institucije bi trebalo da uvide, a međunarodna zajednica da jasno kaže, da bi rezultat odbijanja da se sprovede ova inicijativa bio njeno potpuno oduzimanje.

Tvrđi se da Beograd vrši pritisak na lidere kosovskih Srba, da ih pripremi za "teško" odvajanje koje je predviđeno pod planom decentralizacije -- koristeći sadašnju međunarodnu otvorenost za "decentralizaciju", da bi se unapredio destabilizirajući plan za otkidanje najvećih mogućih parčića iz Kosova da bi ih utopili u Srbiju. Beograd bi trebalo dobro da razmisli da li je to zaista u interesu kosovskih Srba, ili je takva taktika, i briga za teritoriju a ne ljude, samo ponavljanje grešaka iz Hrvatske i Bosne, koje su na kraju dovele do nasilnog egzodusa Srba.

Kao što bi Kontakt grupa trebalo da vrši pritisak na privremene institucije, da ih natera da ponude moduse teritorijalne decentralizacije kosovskim Srbima, tako bi trebalo da pritisne i Beograd, da ga natera da prekine pripreme za destabilizirajuću kantonizaciju Kosova. Uslovljavanje pomoći bi trebalo da se koristi kao poluga. Međunarodna zajednica sada dopušta da se finansijska pomoć Srbiji preusmerava za finansiranje paralelnih struktura na Kosovu, u iznosu od najmanje 80 milion evra godišnje.

Ukoliko Beograd želi da pomogne dugoročnoj održivosti srpskog stanovništva na Kosovu, pogotovo južno od Ibra, mora da počne da radi u korist stabilnosti Kosova, umesto protiv toga, kao i da postane partner UNMIK-u i privremenim institucijama, umesto protivnika. Beograd treba da uloži napor da se izmeni rasistički prezir prema Albancima koji izbija iz zvaničnih institucija i medija i da uradi mnogo više od sadašnjeg površnog suočavanja sa ratnim zločinima. Bila bi ogromna greška kada bi se propustile sadašnje mogućnosti za pregovaranje o lokalnoj samoupravi za srpske zajednice na Kosovu, zarad preambicioznih teritorijalnih planova koji nose rizik da osude te zajednice i da region vrte ka oružanom sukobu.

C. KOORDINACIJA BEZBEDNOSTI

Čak i da počinioci nasilja tokom marta 2004. mogu da budu privedeni pravdi (što samo po sebi zahteva dodatnih stotinak međunarodnih istražitelja i još šest međunarodnih tužilaca),¹³⁶ ostaju ozbiljne rupe u aparatu bezbednosti na Kosovu.

Policajska reakcija na nemire je pokazala postojanje ozbiljnih nedostataka unutar UNMIK policije i u koordinaciji sa drugim bezbednosnim telima. To je dovelo u pitanje i budućnost KPS. KFOR-ov nejednaki pristup u upotrebi Kosovskog zaštitnog korpusa u reakciji na nemire zahteva preispitivanje budućih odnosa mirovne misije i tog tela. UNMIK policija treba da sa KFOR-om razvije bezbednosni plan za sve eventualnosti, da da prioritet odbrani manjinskih zajednica u slučaju nasilja u budućnosti. Ne sme se ponoviti situacija u kojoj nema takvog plana, kao što je to bio slučaj 17. marta, i u kojoj je tako slaba koordinacija sa KFOR-om.

Rukovodstvo i organizacija UNMIK policije mora da se preispita. Čak i da nije bilo groznog incidenta od 17. aprila u kome je troje policajaca ubijeno a još 11 ranjeno u razmeni vatre između američkih i jordanskih pripadnika policije, reakcija na nemire je jasno pokazala da je njena multinacionalnost i privremenost od UNMIK policije načinila formaciju koja se jedva drži zajedno. To je trenutno bezoblična formacija bez zajedničkih vrednosti ili identiteta. Potrebno je jako i energično rukovodstvo da nametne osećanje usmerenja i identiteta koji sada ne postoji. Političkim, a ne policijskim vrednostima, je dozvoljeno da vode policiju, a to je destruktivno i

¹³⁵ Proces dijaloga između Prištine i Beograda je ograničen na nestala lica, povratak, energetiku i transport i telekomunikacije.

¹³⁶ Prema ne-dokumentu Sekretarijata Saveta EU.

koruptivno. Kao takva, UNMIK policija je lošiji nastavnik KPS-u nego što bi trebao da bude.

UNMIK policiju treba pojačati tako što bi se poreklo njenih pripadnika ograničilo na nacionalne policije iz razvijenih zemalja u kojima je poštovanje ljudskih prava na dobrom nivou, a rok službe treba produžiti da bi se umanjio privremeni karakter.

Moral u KPS-u je na opasno niskom nivou posle nemira i nešto se mora preduzeti da bi se poboljšao. Mnogi pripadnici KPS-a smatraju da su okrivljeni za ono što je mali broj njih učinio ili da im nije dato dovoljno operativne autonomije da se suoče sa ili spreče nemire onako kako misle da je najpogodnije. Oni elementi KPS-a koji su dobro reagovali na krizu se moraju razvijati, imenovati i podstaći. Važno je da ne bude samo istrage, otpuštanja i kažnjavanja pripadnika KPS koji nisu ispunili svoju dužnost i koji su bili saučesnici demonstrantima, već i da postoji paralelna istraga i izveštaji o dobrom vladanju. Program postepenog prepuštanja kontrole KPS-u, koji je zamrznut posle nemira, treba da se izmeni da bi se u obzir uzeli ti izveštaji. Promena treba da se sprovede sporije nego što je prvobitno planirano, ali sa dubljim pripremama i obukom, a prioritet treba dati policijskim stanicama i jedinicama koje su dobro radile svoj posao tokom nemira.

Na moral u KPS-u će uticati način na koji se UNMIK ophodi prema njoj, ali i predstava koju ima javnost. Postoje priče da neki pripadnici KPS-a već imaju poteškoće na terenu pošto ih nazivaju slugama UNMIK-a i slično. Tretman Kosovskog zaštitnog korpusa će biti važan reper za određivanje stava kosovskih Albanaca prema bezbednosnim strukturama uopšte i položaj Kosovske policijske službe.

Ako KPS predstavlja državotvornu stranu učešća kosovskih Albanaca u sistemu bezbednosti, KZK predstavlja orijentaciju ka otporu. Medjunarodna zajednica je pokušala da ograniči korpus na ulogu civilne spasilačke službe, sprečavajući naslednicu OVK da ostvari ambicije da igra vojnu ili ulogu u javnoj bezbednosti na novom Kosovu. Ankete stalno govore da je KZK najpopularnija organizacija medju kosovskim Albancima, upravo zato što vodi poreklo od strukture otpora i zbog latentnog potencijala za bezbednost. Usred nemira 18. marta, dve multinacionalne brigade KFOR-a su prekršila tabu i uvele KZK u javnu bezbednost.

Taj presedan ne treba da bude institucionalizovan ali ni odbačen. Svaka od KFOR-ovih multinacionalnih brigada treba da stvori jake partnerske veze sa KZK na svom području, pomažući im u obuci za spasilačke službe u okviru mandata KZK i izgradjujući njihovo samopouzdanje. Takav signal partnerstva sa KZK bi naišao na dobre reakcije unutar društva kosovskih Albanaca koje stoji na raskrsnici izmedju otpora i orijentacije ka državi i olakšao bi položaj KPS-a.

Šire bezbednosne implikacije martovskog nasilja su ozbiljne. KFOR i NATO su izgubili oreol nepovredivosti i neuništivosti. To bi moglo da bude uzrok daljih napada, ne samo na Kosovu već i u Bosni. Zbog malog broja trupa na Balkanu, sposobnost NATO-a da prikaže silu istovremeno u Bosni i na Kosovu je dovedena u pitanje. Balkan je političko okruženje koje ne prašta: nacionalni ekstremisti na Kosovu i drugim mestima, uključujući nacionaliste koji sada opet dižu glave u Beogradu, su uvideli slabosti medjunarodne zajednice i njen manjak odlučnosti.

Nacionalisti u Beogradu su možda izvukli sve pogrešne pouke iz događaja sredinom marta. Desničari nacionalisti u vojsci i u policiji, koji su bili marginalizovani pod vlašću DOS-a, ohrabreni su nacionalističkim glasovima na izborima u decembru. Smena predsednika DS Borisa Tadića sa mesta ministra odbrane je možda znak za kraj ono malo internih vojnih reformi do sada. Sigurno je da su u nemirima 17. marta učestvovali i neke srpske vojne formacije u Mitrovici 17. marta.¹³⁷ Vlada je bila pod jakim pritiskom nacionalista -- u vojsci i Ministarstvu unutrašnjih poslova -- da se otvoreno vojno interveniše. Neki u parlamentu Srbije takodje podržavaju ovo rešenje. U slučaju još jednog kolapsa bezbednosti na Kosovu, srpske snage bezbednosti će možda odlučiti da se otvoreno vrate u pokrajinu. To bi dovelo UN i NATO u novu i opasnu situaciju: ne samo da bi Beograd otvoreno osporio neuspešni protektorat UN, već bi postojao rizik da se izazove širi sukob sa kosovskim Albancima. U tom slučaju bi KFOR i UNMIK bili zarobljeni izmedju dve strane koje ih gledaju neprijateljski.

Obnovljeno etničko nasilje na Kosovu bi moglo da se prenese u samu Srbiju, i to ne samo u preševsku dolinu, koja ima albansko stanovništvo ili u jugozapadno područje Sandžaka, gde je većinsko stanovništvo muslimansko, već i u etnički mešovitu

---

¹³⁷ ICG intervjui sa srpskim izvorima u Beogradu i severnoj Mitrovici, mart-april 2004.

pokrajinu Vojvodinu gde su etnički Hrvati i Madjari prijavili alarmantni porast broja incidenata za vreme i posle martovskih događanja.¹³⁸ Sve ove manjine strahuju da bi nacionalisti u Srbiji, koji su ponovo u usponu, mogli da iskoriste nasilje na Kosovu kao izgovor da se Srbija očisti od preostalih manjina. Postoji i mogućnost da bi obnovljeno nasilje na Kosovu moglo da ohrabri bosanske Srbe da pokušaju da se otcepe od Bosne.

Ni NATO, ni EU, UN ili ostatak međunarodne zajednice nisu spremni za moguće regionalne bezbednosne posledice obnovljenih etničkih sukoba na Kosovu. Izbijanje nasilja na nekoliko mesta istovremeno bi do krajnjih granica napreglo međunarodne diplomatske i bezbednosne resurse. Da bi pokazao da je ozbiljan oko povraćaja inicijative u definisanju bezbednosti, KFOR mora da povećava svoje javno prisustvo na Kosovu i da pojača svoje prisustvo na svim graničnim prelazima na Kosovu -- i na jugu da bi pokazao problematičnim Albancima da ne mogu tek tako da ušetaju na Kosovo nekažnjeni, i na severu da odvrati srpske snage bezbednosti od avantura.

X. POGLED UNAPRED

Bilo bi pogrešno nagraditi nasilje 17-18. marta tako što bi se odmah pristupilo pregovorima o konačnom statusu ili donošenjem ishitrenih odluka o prekrajanju granica ili kantonizaciji. Medjutim, politika standarda pre statusa mora pod hitno da se dotera. Do sada je poruka od međunarodnih zvaničnika bila da se neće dozvoliti bilo kakva diskusija o formi mogućeg konačnog statusa, pre nego što se ustanovi da je Kosovo dovoljno ispunilo standarde; i da će se to preispitivati najranije sredinom 2005. godine. Ovaj pokušaj gušenja rasprave trebalo je da ohrabri kosovske političare da usmere svoju energiju u drugom pravcu, ali je u stvari omogućio porast napetosti i podstakao sumnje medju kosovskim Albancima o stvarnim namerama međunarodne zajednice.

Pre međunarodnih pregovora o konačnom statusu izmedju Kosova i Srbije treba obaviti pripreme što pre. Bilo bi idealno da to radi viši predstavnik UN, koji, za razliku od sadašnjeg visokog predstavnika i njegovih prethodnika, nije opterećen administrativnim nadgledanjem Kosova. U medjuvremenu, SAD bi trebalo da slede primer Evropske unije i postave specijalnog predstavnika za Kosovo da bi pokazale privrženost procesu i obezbedile koordinaciju na visokom nivou.

Pred početak razgovora, međunarodna zajednica može da uradi dosta da se sve pripremi, naročito tako što će apsolutno jasno reći da je pravna osnova za njih rezolucija Saveta bezbednosti UN 1244, koja daje mandat UN da olakša politički proces odredjivanja budućeg statusa Kosova. Ovo je važno jer kosovski Albanci vole da veruju da su njihovo proglašenje nezavisnosti iz 1991. godine i rat osnove njihovog zahteva za državnošću, a Srbi vole da kažu da Kosovo ostaje neotudjivi deo Srbije.

Potencijal da haotično Kosovo destabilizuje region je razmatrano gore. Da bi se razuverili susedi treba naći neki način da zemlje regiona učestvuju u procesu za konačni status. Te zemlje ne treba da budu punopravni učesnici -- ovo je u osnovi sporazum izmedju UN, Srbije i Kosova i uvlačenje svih država regiona kao jednakih igrača može povećati sumnje da je proces, u stvari, samo prekrajanje regionalne mape u okviru većeg međunarodnog plana. Prisutna su jaka sećanja na Berlinski kongres 1878. godine i kasnije intervencije velikih sila koje su nasumice prekrajale granice balkanskih zemalja, uz malo poštovanja

¹³⁸ ICG intervjui sa grupama za ljudska prava u Srbiji i Vojvodini, mart-april 2004.

prema željama lokalnog stanovništva.¹³⁹ Druge mere usmerene na izgradnju regionalnog puzdanja se mogu pronaći, od pojačanih konsultacija sa učesnicima kosovskih pregovora, do statusa posmatrača na samim pregovorima.

Sada treba pokloniti više pažnje dnevnom redu susreta, posebno poziciji srpske zajednice na Kosovu. Albanska uveravanja da će manjine biti bezbedne, čim se dobije nezavisnost, su veoma neuverljiva posle nasilja iz marta 2004. (i ranije) i neuspeha većine kosovskih lidera da reaguju adekvatno. Iz ovoga je jasno da će standardi biti povezani sa statusom -- ako privremene institucije poprave fizičku štetu brzo i na otvoren način, ako učine napor, kao što je predloženo gore, da se dobije poverenje kosovskih Srba, tada bi potreba za specijalnim merama bila srazmerno manja. Medjunarodna zajednica bi trebalo da pojasni da će morati da se uvedu neke specijalne mere, pitanje je samo koliko?

Svakako je prerano da se signalizira ili prekrajanje granica Kosova sa Srbijom, ili bilo kakva medjunarodna kantonizacija Kosova. Svako prekrajanje granice, u bilo kom od ovih konteksta, bi stvorilo rizik da se otvore nove etničke podele u regionu. Štaviše, na praktičnom nivou, zajednice kosovskih Srba južno od Ibra bi bile ostavljene u izolaciji u novom, krnjem Kosovu, čiji bi identitet u potpunosti bio etnički albanski, bez traga građanskog identiteta, i bez urbanog centra unutar Kosova, iz koga bi Srbi dobijali podršku u zdravlju, obrazovanju, medijima i drugim poljima. To bi zahtevalo dosta pojačanja za KFOR da bi se lokalci sprečili da ponovo pokušaju da stvore de fakto podelu na terenu kroz nasilje.¹⁴⁰

Kantonizacija, što mnogim medjunarodnim posmatračima zvuči pozitivno zbog asocijacije sa Švajcarskom, se na Balkanu shvata slično kao što se reč "balkanizacija" shvata na drugim mestima -- podela teritorije u male, posvajane, etnički podeljene jedinice bez efikasne centralne vlasti, a *locus classicus* za to je Federacija Bosne i Hercegovina. Zasada, termin u upotrebi je "decentralizacija", ali

kao što je rečeno gore,¹⁴¹ na te kosti se mora dodati mesa.

ICG već dugo vremena tvrdi da je najverovatniji i najpoželjniji način rešavanja konačnog statusa, davanje neke vrste uslovne nezavisnosti Kosovu. U okviru tih uslova treba insistirati na valjanim standardima za manjinska prava, koja moraju da budu ispunjena u određenom vremenu pre nego što se dodele sve pogodnosti medjunarodnog priznanja. Nedavni događaji naglašavaju važnost ove dimenzije. Medju uslovima bi moglo da bude odricanje od bilo kakvog budućeg spajanja sa Albanijom i tranziciono medjunarodno starateljstvo sa pravom veta.¹⁴²

Za sve ovo su potrebni veliki naponi. Ako medjunarodna zajednica reaguje na konzervativan način, birajući politiku ograničavanja problema i tretirajući etničko čišćenje tokom marta 2004. kao razlog da se dalje odloži razmatranje konačnog statusa Kosova posle leta 2005., može se očekivati dalje nasilje kosovskih Albanaca -- protiv kosovskih Srba, misije UN i medjunarodnih snaga bezbednosti. Situacija bi se postepeno pogoršala do nivoa rata niskog intenziteta u kome su protivnici medjunarodne snage i neprijateljsko, ogorčeno većinsko stanovništvo, a postojao bi potencijal da se efekti destabilizacije osele širom regiona.

Neodlučnost nije moguća opcija. Ekstremisti i kriminalci koji su preuzeli, održavali i proširili tokom dva dana nešto što je počelo kao spontano nasilje u Mitrovici 17. marta ujutru, sada će se konsolidovati i organizovati za novu moguću eksploziju. Pošto se partnerstvo između medjunarodne zajednice i kosovskih Albanaca raspalo, sumornost, napetost i sve lošija ekonomska perspektiva bi mogle da izazovu totalni društveni i institucionalni kolaps. Vreme ističe.

Priština/Beograd/Brisel, 22. aprila 2004

¹⁴¹ I ranije od strane ICG; videti ICG Balkans izveštaj br.143, *Etnička dilema Kosova: Potreba za građanskim ugovorom*, 28. maj 2003.

¹⁴² Koncept uslovne nezavisnosti je prvi put predložen u "Izveštaju u Kosovu (The Kosovo Report)", Nezavisne medjunarodne komisije za Kosovo (predsedavajući Ričard Goldston i Karl Tam) (Oxford: Oxford University Press, 2000), a dosta je razradjena u ICG Balkans izveštaju br.108, *Posle Miloševića: Praktični plan za trajni mir na Balkanu (After Milosevic: A Practical Agenda For Lasting Balkans Peace)*, 26. april 2001, str. 127-128.

¹³⁹ Vredi se setiti da su sile Velike Osovine od pre 100 godina istih onih šest zemalja od kojih se sastoji Kontakt grupa, osim što smo izgubili Austrougarsku a dobili SAD.

¹⁴⁰ Ovo ne isključuje mogućnost da nezavisno Kosovo slobodno pristane na prekrajanje granice sa Srbijom u skladu sa helsinškim principima.

DODATAK A

HRONOLOGIJA NASILJA: 17-19. MART 2004.

DAN PRVI -- 17. MART

Mitrovica

Demonstranti su izašli na ulice, u južnoj Mitrovici i okolini, pre 09:00. Jedna grupa je blokirala put južno od grada. U međuvremenu, nastavnici Albanci i drugi odrasli ljudi su organizovali demonstracije nekoliko stotina srednjoškolaca (kojima su se pridružili zaposleni u obližnjem zdravstvenom centru) ispred sedišta UNMIK-a u južnoj Mitrovici da protestuju zbog davljenja troje dece.¹⁴³ Lokalni mediji su odmah izvestili o prvim demonstracijama, tako da kad su se druge demonstracije mladje dece iz osnovne škole okupile ispred zgrade UNMIK-a ,oko 09:30., sa njima je došla i grupa od oko 50 ljudi (koje su policajci prepoznali kao lokalne mitrovačke huligane i kriminalce). Oni su krenuli ka mostu, ali je KPS postavio metalne barijere. Ti ljudi su izvikivali parole oko 10 minuta a onda su krenuli nazad -- kako se kasnije ispostavilo, da prikupe pojačanje.

Nešto pre 11:00, ista grupa, ali uvećana, se vratila, a predvodio ju je čovek koji je nosio albansku zastavu. Tvrdo jezgro unutar te gomile od nekoliko stotina Albanaca je teralo ostale ka glavnom mostu. Pripadnici KPS-a u kordonu na njihovom putu su pokušali da ih zadrže, ali je zbog siline gomile probijena linija i metalne barijere su uklonjene posle dva-tri minuta. Bliže mostu, jedinica jordanskih policajaca, opremljenih za nemire se grupisala bez nekog efekta, a gomila ih je opkolila, isto kao i tri transportera UN policije koji nisu u potpunosti blokirali put. Stotinak kosovskih Albanaca koji su uspjeli da dodju na most su na moment stali, očigledno zapanjeni što ne vide nijednog vojnika KFOR-a u blizini.

Kada su prešli most, napali su automobile i restoran Dolče vita¹⁴⁴ kamenjem i molotovljevim koktelima. UN policija je ispalila suzavac a tri transportera su krenula unazad na most, dok su se jordanski policajci pregrupisali i to je nateralo većinu Albanaca na

povlačenje. Za samo nekoliko minuta na stotine Srba se okupilo na severnoj obali reke, bacajući kamenje na preostale Albance, koji su se tek tada povukli sa mosta. Ova prva čarka je trajala 15 do 20 minuta. KFOR nije stigao sve dok policija nije stabilizovala situaciju na mostu. Svi viši međunarodni zvaničnici su gledali šta se dešavalo na mostu sa petog sprata regionalnog sedišta UNMIK-a. Među njima je bio i komandant KFOR Multinacionalne brigade severoistok general Mišel. Jedan od prisutnih je kasnije prokomentarisao: "Tokom tih dvadeset minuta on je gledao kao da je samo posmatrač. Nisam video da je telefonirao".¹⁴⁵ Halit Berani, lokalni "aktivista za ljudska prava", je takodje vidjen kako gleda sukob i priča mobilnim telefonom sa krova kulturnog centra, koji je odmah pored mosta.¹⁴⁶

Neki iz albanske rulje na južnoj obali reke su napali i zapalili parkirana vozila UN i usledila je duža bitka između njih i poljske interventne policije oko obližnje pešačke zone. Policajci su ispalili suzavac i plastične metke, a Albanci su bacali cigle i molotovljeve koktele.

U međuvremenu je gomila od 200-300 Albanaca išla na zapad kroz gradski park i prešla pešački most prema enklavi od tri stambene zgrade na severnoj obali u kojima uglavnom žive Albanci pod stalnom stražom KFOR-a. Iako su prisustvo KFOR-a i kontrolni punktovi kod tri zgrade smanjeni dve nedelje ranije, ipak nije smelo da se desi da vojnici ne mogu da spreče masovni prelazak preko pešačkog mosta na kome može da se hoda samo u koloni po jedan.

Kod zgrada je usledio sukob kamenicama između Albanaca i Srba, koje su razdvajali policajci UN i francuski vojnici KFOR-a. Bačena je ručna bomba koja je ranila nekoliko Albanaca i Francuza. Na zaprepašćenje UN policije, francuski vojnici kod zgrada su odbili da upotrebe šok bombe rekavši da za to nemaju dozvolu, a kada im je zatraženo da intervišu protiv dvojice Albanaca, koji su se pojavili na južnoj obali, sa automatskim puškama Kalašnjikov i pucali nasumice na Srbe sa druge

¹⁴³ Demonstracije slične okupljanju dece u južnoj Mitrovici su održane ispred zgrade vlade u Prištini. Te demonstracije su takodje organizovali i vodili odrasli.

¹⁴⁴ Dolče vita je postao poznat posle 1999. kao sastajalište zvanično rasformirane paravojne grupe Čuvari mostova.

¹⁴⁵ ICG intervju.

¹⁴⁶ ICG intervju sa zvaničnikom UNMIK-a.

strane reke, vojnici su rekli da ne mogu jer nemaju municije.¹⁴⁷ Kao odgovor na albanske strelce, Srbi su svoju disciplinovanu paljbu iz lakog oružja preusmerili ka njima, umesto da nastave da pucaju iznad glava albanske rulje na južnoj obali. Snajperi međunarodnih snaga bezbednosti su takodje otvorili vatru na Albance sa kalašnjikovima iz blizine glavnog mosta. Četiri Albanca su ubijena a nekoliko desetina je ranjeno na južnoj obali.¹⁴⁸

Do 13 sati, svi Albanci su oterani nazad preko reke, a policija je počela da vraća kontrolu nad gradskim parkom. U severnoj Mitrovici je bilo mirno, ali napeto. Gomila Srba se rasturila, ostavljajući osmatrače. Na jugu, sporadične ulične borbe između Albanskih rulja i policije su trajale do mraka.

Priština i Čaglavica

Kada su vesti i glasine o sukobima u Mitrovici stigle do Prištine sredinom dana, kosovski Albanci su već imali spreman cilj za svoj bes i agresivnost na samo tri kilometara južno od grada: blokada puta koju su postavili Srbi u selu Čaglavica.

Prva gomila se okupila kod "kruga", raskrsnice u južnom delu grada gde je stajalište minibuseva i taksija u blizini bolnice i glavne baze KZK. Taksisti su blokirali put i tako privukli ljude iz obližnjih stambenih zgrada, kao i neke od putnika iz minibuseva. Sve veća gomila je pozivala mobilnim telefonima druge da im se pridruže. Kada ih se okupilo oko 400, krenuli su peške putem ka Čaglavici.¹⁴⁹ Deo učesnika demonstracija, koji su se okupili po pozivu stranke DSK ispred nacionalnog pozorišta u podne u znak protesta zbog bombaškog napada na rezidenciju predsednika Rugove, je takodje krenuo u istom pravcu kada je protest završen. Nastavnici u albanskom selu Ajvalija u blizini Čaglavice su pustili decu sa časova da bi išli u Čaglavicu. Glas se proćuo i kolone mladih Albanaca su iz Prištine išle ka Čaglavici celo to popodne, a radnje u Prištini su zatvarane.

Druga gomila se sastojala od studenata iz domova univerziteta u Prištini, u južnom predgradju Sunčano brdo. Dvadeset hiljada studenata tog univerziteta su uglavnom iz malih gradova i sela. Oni su uglavnom radikalniji i militantniji od gradskih vršnjaka. U

domovima ih živi oko 4.000. Nezavisna unija studenata univerziteta u Prištini ima istorijat nacionalističke mobilizacije pošto je organizovala proteste protiv srpskog režima u oktobru 1997. bez učešća Rugovinog DSK koji je tada bio glavni kanal albanskog otpora Miloševiću. UPSUP je bio među predvodnicima nedavnih protesta protiv UNMIK-a. Medjutim, nedavno je počelo takmičenje za liderstvo nad studentima. Od jeseni 2003. nova studentski pokret *Tjeterqish* ("Nešto drugačije") vodi kampanju protiv političke kontrole, korupcije i stagnacije rektorata univerziteta. Kampanje za izbore u studentskom sindikatu su počele nekoliko nedelja pre 17. marta.

Kada su se studenti vratili u domove popodne 17. marta, čekali su ih leci, koji su pozivali na demonstracije. Neko se u ime "organizacionog saveta" obratio studentima u domovima putem megafona, pozivajući ih da izadju i govoreći im da će biti izdajnici ako odbiju. Zvaničnom rukovodstvu UPSUP-a je ostalo samo da kaska u pozadini. Predsednik UPSUP-a Gani Morina je izjavio za ICG da je probao da kontaktira organizacioni savet, ali je 100 ljudi tvrdilo da su baš oni ti. Između 3.000 i 5.000 studenata je krenulo ka centru Prištine. Stali su ispred zgrade vlade gde su razni ljudi govorili. Zejnel Kelmendi, rektor univerziteta, je izgleda, u tome video priliku da se deklariše kao nacionalista. Morina je takodje govorio. Obojica su se kretala između potpirivanja i smirivanja emocija gomile. Do 17 casova, studenti su otišli do sedišta UNMIK-a, uzvikujući: "UČK, UČK". Kada je počeo da pada mrak, krenuli su ka južnoj ivici grada. Morina kaže da je bio zapanjen kada je stigao do raskrsnice "krug", pošto je video da nema snaga bezbednosti, već samo spaljeni policijski automobil. Gomila je krenula niz put, a agitatori i sopstveni impulsi su je pretvorili u agresivnu rulju koja se približavala Čaglavici.

Izvori iz KFOR-a opisuju prvi dan u Čaglavici kao "srednjevekovnu bitku" -- borbe prsa u prsa od ranog popodneva do kasne večeri. Čaglavica je postala borba odlučnosti između rulje i snaga bezbednosti.

U rano popodne, policija je sprečila da se prvobitna gomila približi Srbima koji su se okupljali kod Čaglavice. Albanci su krenuli sporednim putevima. Neki su bili naoružani ali su ipak uzimali kamenje i drva da bacaju. Prvi sukobi su bili sa Srbima na zapadnoj strani puta, u manjem delu Čaglavice. Albanci su zapalili kuće u tom delu. Policijski kordon na putu je pokušao da spreči da se rulja probije u istočni, veći deo sela. Pucali su i Albanci i Srbi.

¹⁴⁷ ICG intervju sa izvorima iz CIVPOL i UNMIK.

¹⁴⁸ ICG intervju sa svedocima, televizijski snimci, fotografije, izvori iz policije.

¹⁴⁹ ICG intervju sa svedokom, 20. mart 2004.

Podstrekači su se umešali u albansku gomilu, terajući ih na napade, a pojavilo se i još vatrenog oružja.¹⁵⁰ Usledila je ogorčena borba prsa u prsa -- policija i KFOR su pokušavali da održe svoju liniju koristeći vodene topove, suzavac i šok bombe dok su ih napadali motkama, kamenjem, molotovljevim koktelima i paljbom iz vatrenog oružja. KFOR je ubio jednog Albanca koji je probao da kamionom probije liniju.

U sumrak je izgledalo kao da su snage bezbednosti odgurale rulju. Međutim, nešto posle 18 sati, studenti su se približavali paleći vozila duž puta. Oni su se sukobili sa odbrambenom linijom civilne policije i KPS-a koja je pokušavala da drži pod kontrolom deo puta udaljen kilometar od Čaglavice, gde se uključivao sporedni put na istok kod Veternika, prema Ajvaliji, i dalje ka velikoj srpskoj enklavi Gračanici. Policija je potisnuta i povukla se ka putu Ajvalija-Gračanica. Oni su radio vezom zatražili, ali nisu dobili pojačanje. I oni i dva švedska oklopna transporter, koji su čuvali put, su se povukli u švedsku vojnu bazu (odeljenje slovačkih vojnika koje je stražarilo malo dalje uz put se već povuklo) i ostavili put za Gračanicu neobezbeđen.¹⁵¹ Srećom, rulja nije krenula tim putem. Američki marinci su pojačali liniju kod Čaglavice sa južne strane. Borbe su se rasplamsale tokom večeri. Rulja je zapalila švedski transporter. Snage bezbednosti su održale svoju liniju i rulja se nije probila u istočnu Čaglavicu.

Rulja, koja se vratila u Prištinu, te večeri je divljala kroz južna predgradja, paleći vozila UN i napadajući zgradu YU programa¹⁵² u kvartu Ulpiana, u kojoj su živeli mnogi Srbi, koji rade za UNMIK. Neki u gomili su usmerili rulju tamo, a Albanci iz susednih zgrada su izašli da huškaju rulju na Srbe, koji su tu živeli. Jedna malo tvrdokorna grupa (možda došla izvan Prištine iz zapadnog Kosova), napala je zgradu. Kola u dvorištu su zapaljena, stanovi su obijeni. Najmanje jedan Srbin je ubijen, još jedan je izboden sedam puta, ali je preživio. Policija i KFOR su pokušali da spasu stanare i tri su puta odbijeni kamenicama, molotovljevim koktelima i snajperskom vatrom. Kosovska policija se probila u četvrtom pokušaju, spasavajući stanare koji su

“puzali po podu dok je dim bio svuda”¹⁵³ i odvezli ih u KFOR-ovim transporterima dok ih je rulja gadjala i prevrtala kontejnere.¹⁵⁴

Druga mesta na Kosovu

Posle početnih nemira u Mitrovici i Čaglavici, demonstracije su izbile u većini urbanih centara a mnoge su postale nasilne. Do sredine ili kasnog popodneva stigle su vesti o napadima u Peći/Peja, Prizrenu, Lipljanu/Lipjan, Kosovu polju/Fushe Kosove, Gnjilanu/Gnjilan, Novom brdu, Vučitrnu/Vushtri i drugim mestima.¹⁵⁵

U jugozapadnom gradu **Prizrenu**, “nepoznati” ljudi su vozili okolo da bi rekli vlasnicima da zatvore radnje. Do 15 sati velika grupa se okupila na glavnom trgu. Posle prvobitne konfuzije, kretanja unaokolo tražeći smer (i kratkog kamenovanja zgrade UNMIK-a i paljenja UNMIK vozila),¹⁵⁶ gomile su napale i spalile istorijsku srpsku pravoslavnu zgradu, konak i manastir u centru i na periferiji grada, izolujući grupe nemačkih vojnika koji su ih čuvali. Kuće male srpske zajednice su takodje napadnute i zapaljene (nekoliko starijih Srba je prebijeno, a jedan je poginuo u spaljenom konaku) kao i neke albanske kuće. Vatrogasci su ili odbili da izađu na pozive ili su ih sprečile gomile, a saobraćajne gužve su sprečile da nemačko pojačanje stigne do izolovanih odreda. Argentinska interventna jedinica je pokušala da rastera gomilu suzavcem,¹⁵⁷ ali je divljanje nastavljeno do ponoći. Rulja je napala i spalila manastir Svetog Arhandjela u dolini Prizrenske Bistrice/Lumbardhi, izvan grada, a nemački vojnici i monasi su pobjegli u oklopnim vozilima rečnim koritom.¹⁵⁸ Kada je rulja našla džakove kostiju u manastiru, prizrenska televizija je

¹⁵³ ICG intervju sa policijskim i drugim izvorima.

¹⁵⁴ ICG je video kako jedan KFOR-ov transporter odlazi sa metalnim kontejnerom zaglavljanim pod prednjim delom, koji je varničio.

¹⁵⁵ Od 17-19. marta 2004, ICG je imao više putovanja po Kosovu, sakupljajući informacije od svedoka, zvaničnika, novinara, i lokalnih i međunarodnih medija. Navodi koji slede su stoga reprezentativni ali ne mora da znači da su kompletni.

¹⁵⁶ Ciljevi su izgleda pažljivo birani. Jedan nemački novinar je rekao za ICG da je video kako je spaljeno vozilo UNMIK-a, a vozilo UNHCR ostavljeno netaknuto.

¹⁵⁷ Prema nekim izveštajima, nestajalo je suzavca. Gomila je mislila da nemački vojnici ne koriste suzavac jer osećaj krivice zbog holokausta zabranjuje nemačkoj vojsci da upotrebi gas.

¹⁵⁸ Intervju sa nemačkim vojnikom "Markom Šnajderom" (ime izmenjeno radi zaštite) u "Rekonstruktion einer Niederlage", Joahima Kepnera, op. cit.

¹⁵⁰ ICG intervju sa lokalnim stanovnicima.

¹⁵¹ Lično videli istražitelji ICG, gledajući na Čaglavicu sa južne ivice Veterinika, na putu za Ajvaliju.

¹⁵² Jedna od nekoliko takvih zgrada izgrađenih širom Kosova devedesetih godina da bi se smestile srpske izbeglice iz Hrvatske i Bosne.

emitovala intervju sa lokalnim zvaničnikom iz direkcije za zaštitu kulturnih i istorijskih spomenika koji je izjavio da su to ostaci Albanaca, koje su Srbi pobili 1998-1999. Demanti je morao da čeka do sledećeg dana, kada je lokalni istoričar i arheolog Muhamet Šukriu, na televiziji pokazao studiju o tim veoma starim kostima koju je izdao 1992.¹⁵⁹

Studenti nastavnici u **Djakovici/Gjakova**, su formirali jezgro gomile od nekoliko stotina ljudi koja se okupila sredinom popodneva. Oko 17 časova su napali pripadnika civilne policije (koji je završio u bolnici) i spalili su vozilo UNMIK policije. Te večeri, gomila je napala pravoslavnu crkvu koja je preživela 1999. godinu. Italijanski vojnici su otvorili vatru da zaštite crkvu i četiri starije Srпкиnje koje su u njoj živele. Devet demonstranata je ranjeno. KFOR je pobegao sa Srпкиnjama, a rulja je oštetila crkvu i spalila kuće onih žena.

Demonstracije u zapadnom gradu **Peći/Peja** su počele oko podneva, kada se nekolicina ljudi okupila u centru grada. Upotrebljen je megafon da se pozovu i drugi. Gomila od oko 100 ljudi je prerasla u gomilu od nekoliko hiljada. Oni su otišli pred zgradu UNMIK-a i opštinskih vlasti i onda napali selo Belo Polje, opisano ranije. Italijanski vojnici su evakuisali stanovnike u svoju obližnju bazu, a jedan UNMIK policajac je ubio demonstranta iz rulje. U samoj Peći/Peja, druga gomila je napadala vozila i zgradu UNMIK-a. Sledeći talas napada na UNMIK je usledio posle večernjih vesti: kada su videli da je UNMIK napadnut na drugim mestima po Kosovu, mnogi su odlučili da iskoriste priliku.¹⁶⁰

Iznenadnija i osmišljena akcija se događala u **Kosovo polju/ Fushë-Kosovë**, zapadno od Prištine. U rano popodne, situacija je izgledala mirno, bez znakova da se dešava nešto neobično. Medjutim, u 15 sati su stigla kola, autobusi i kombiji. Albanci su se pojavili i napali pažljivo birane zgrade koje su bile uporišta paralelnih struktura koje sponzorise Beograd: dom zdravlja, administrativnu zgradu, zgradu pošte¹⁶¹ i

osnovnu školu. Jedinica KPS je vidjena kako stoji po strani i gleda kako počinju napadi. Srpske kuće su takodje zapaljane. Svedoci kažu da su videli kako se vozila okreću kada prodju pored žarišta, a njihovi vozači se pridružuju napadima. Lokalni Srbi su bili iznenadjeni.¹⁶²

U južnom gradu **Uroševcu/Ferizaj**, protest povodom davljenja troje dece je zakazan za popodne, od strane Saveta za odbranu ljudskih prava i sloboda, tri organizacije "proizašle iz rata" i udruženja bivših političkih zatvorenika. Protest je bio miran do 18 časova, ali se tada raspoloženje gomile promenilo u bes i krenuli su na srpsku pravoslavnu crkvu Svetog Uroša u centru grada, koju su čuvali grčki vojnici. Gomila je bacala kamenje na vojnike, a onda i ručnu bombu. Sledećih tri do četiri sata, Albanci su opsedali grčki odred, bacajući kamenje, cigle, molotovljeve koktele i granate. Sedamnaest vojnika je ranjeno, od kojih je jedan zadobio opekotine drugog stepena po licu i vratu. Grci nisu pucali. Neki vidjeniji lokalni ljudi, uključujući bivšeg regionalnog komandant KZK Šukri Biju, su neuspešno apelovali na smirivanje. Američka pojačanja su stigla oko 21-22 sati da bi evakuisali Grke, i na njih je pucano i bacani su molotovljevi kokteli. Tek su helikopteri koji su bacali suzavac uspeali da rasteraju veći deo gomile, smanjujući brojnost sa preko 1.000 na oko 150. Proglašen je policijski čas, a američka vojna policija i jedinice KPS su obezbeđivali crkvu.¹⁶³

U **Lipljanu/Lipjan**, 17 kilometara južno od Prištine, gomila, pobesnela zbog konfuznih vesti iz Mitrovice, se okupila u centru grada oko 15 časova. Gomila je probala da krene ka obližnjem srpskom selu Suvi do, ali su vojnici KFOR-a preprečili put. Oko 18 časova, gomila se vratila u grad i napala srpske kuće u mešovitom kvartu Bestin. Snage bezbednosti su evakuisale Srbe u srpsko predgradje Kiša i zatvorili ga bodljikavom žicom. Te večeri su rulje divljale kroz Bestin uz minimalnu intervenciju snaga bezbednosti. Čula se pucnjava, najmanje 13 srpskih kuća je spaljeno, najmanje jedan Srbin i verovatno dvoje Albanaca su ubijeni. Na desetine ljudi je povredjeno. Šukri Buja je vidjen u gomili i ovde posle Uroševca/Ferizaj. Ostaje nejasno da li je

¹⁵⁹ ICG intervju sa lokalnim novinarom Baškimom Susurijem, 28. marta. Tvrdnja na TV 17. marta 2004 je raspalila bes nekih prizrenskih Albanaca, ali su drugi bili skeptični zbog sećanja na nedavni mit o kostima u Prizrenu. Pre skoro tri godine, kosti su nadjene u srednjevekovnom hamamu što je dovelo do spekulacija i glasina da su one iz rata 1998-1999. i da iz njih rastu otrovne gljive koje su smrtonosne za bilo koga ko udje u hamam. Ispitivanja u nemačkoj su pokazala da to nije tačno.

¹⁶⁰ ICG intervju sa novinarima.

¹⁶¹ Albanska zastava je postavljena na zgradu. Nedeljnik na albanskom jeziku, "Java", je kasnije objavio na naslovnoj

strani fotografiju irskog vojnika koji baca zastavu na zemlju. Albanske novine na Kosovu - posebno *Epoka e Re* su nekoliko puta od tada ponovo objavile tu fotografiju.

¹⁶² ICG intervju sa svedokom.

¹⁶³ ICG intervju sa lokalnim novinarom Afrimom Demirijem, i članak U.S. Army News Service, "Demonstranti napali savezničke vojnike na Kosovu", 23. mart 2004.

pokušavao da smiri gomilu ili potpiri strasti. KFOR ga je kasnije uhapsio...

Demonstracije u istočnom gradu **Gnjilanu/Gjilan** su počele oko 15 časova, pošto je manja grupa albanskih mladića prvo blokirala raskršnicu van grada da bi odsekla put ka dva srpska sela. Demonstranti su krenuli ka ulici u kojoj su živeli Srbi i gde se nalazi pravoslavna crkva. Neki Albanci su sklonili svoje srpske komšije, a bilo je sukoba između gomile i lokalnih Albanaca. Jedan Srbin od 52 godine je uhvaćen i ubijen ispred kuće. Američki KFOR je intervenisao i potisnuo gomilu ka centru grada. U jednom trenutku u centru grada se pojavio čovek na traktoru, koji je vukao prikolicu punu kamenica. Gomila je napala zgradu UNMIK-a kamenicama i spalila vozila Srba.¹⁶⁴ Nemiri su trajali do 19 časova. Nekoliko kuća je spaljeno. Stanovnici Gnjilana/Gjilan su među aktivnim učesnicima u nemirima identifikovali ljude koji su nedavno došli u Gnjilane/Gjilan iz Preševa u južnoj Srbiji i koji su učestvovali u ustanku Oslobođilačke vojske Preševa, Medvedje i Bujanovca (UCPMB) 2000-2001. godine.¹⁶⁵ Hapšenja bivših pripadnika UCPMB su usledila posle dve nedelje. Policija je 29. marta uhapsila Šećira Šećirija, zamenika predsednika gnjilanskog odbora organizacije ratnih veterana OVK, u okviru operacije protiv organizovanog kriminala na području Gnjilana/Gjilan. Američki KFOR je 1. aprila uhapsio Jonusa Musliua u kući njegove porodice u Gnjilanu/Gjilan. Musliu je lider Pokreta za demokratski napredak (LDP) u preševskoj dolini.¹⁶⁶

U **Novom brdu** su bačene eksplozivne naprave na zgradu opštine i dom gradonačelnika Srbina -- obe u selu Bostane. Nijedan drugi incident nije prijavljen.¹⁶⁷

Ljudi koje su u **Podujevu** okupile lokalne "ratne asocijacije" su zahtevali da svi odu u Mitrovicu. To su sprečili organizatori protesta.

Tokom noći snage bezbednosti širom Kosova su bile u konfuziji, rastrzane, i iscrpljene. Mnoga mala srpska sela i enklave su ostale bez zaštite. Centar Prištine je prepušten rulji besnih mladih Albanaca koji su išli oko tražeći vozila UN da ih spale i čekajući

policajska kola i transportere koji su povremeno prolazili bez zaustavljanja. Posle ponoći energija rulja je počela da opada i oko 02:00 su ulice bile prazne.¹⁶⁸

DAN DRUGI - 18. MART

Masovna histerija prethodnog dana je opala delimično do jutra 18. marta. Mnogi od učesnika u demonstracijama, koje su mutirale u pogrome, verovatno su ustali sa početnim shvatanjem štete koju su naneli Kosovu, predstavi o svojoj zajednici i njenoj budućnosti. Huškači i kriminalne grupe koje su prvog dana imale na raspolaganju besne gomile ljudi imali su drugog dana manje ljudi za huškanje i sa mnogo manjom rezervom energije besa. Tinejdžeri, željni avanture, učestvovali su u smanjenom broju nasilnih napada, kao i vidljivije tvrdokorne grupe odlučnih naoružanih ljudi. Izbor ciljeva napada je bio sistematičniji, širi i više ciničan, a nivo uništenja je bio mnogo veći. Većina od nekoliko stotina domova koji su uništeni tokom nasilja je spaljeno 18. marta. Neki gradovi, gde ili nije bilo ili je bilo malo nasilja prvog dana, iskusili su rasprostranjeno etničko čišćenje.

Multinacionalna brigada centar

Dan je počeo mirno, ali je do podneva Čaglavica ponovo postala meta za rulju. KFOR je bio spremniji i blokirao je prilaze postavljajući na put na vrhu brda izvan Prištine bodljikavu žicu, uz podršku vojnika i oklopnih transportera, i čvršćim pravilima za svoja dejstva. Mnogi nastavnici se nisu pojavili u školama širom Prištine, ostavljajući decu bez nadzora, a mnoga su onda otišla na brdo. Studenti iz domova u Prištini su ponovo marširali kroz grad, zaustavljajući se kod nacionalnog pozorišta da čuju govore, između ostalih, lidera udruženja ratnih invalida OVK Faika Fazliua, i ćerke Adema Jašarija Šcipe. Tog popodneva su se gomile školske dece ponašale kao da su na izletu; KFOR je ispalio suzavac da odgura gomilu i tvrdo jezgro ekstremista, koji su pucali na vojnike i navodno nisu dozvoljavali demonstrantima da idu uz brdo bez oružja. Medicinsko osoblje iz bolnice je bilo prisutno na brdu radi zbrinjavanja ljudi zbog suzavca, a služeći skoro kao bolničari za rulju. Svedoci govore o naoružanim ljudima koji su nosili oznake ANA i o ambulatnim kolima, koja su donosila lako naoružanje. KFOR vojnici su upucali četvoro Albanaca.

¹⁶⁴ Mnogi kosovski Srbi još uvek koriste tablice Republike Srbije umesto tablice koje izdaje UNMIK, i njihova kola su lako prepoznatljiva.

¹⁶⁵ ICG intervju sa lokalni stanovnicima i gradonačelnikom Lutfi Hazirijem.

¹⁶⁶ Videti ICG Europe izveštaj br.152, *Krhi mir južne Srbije (Southern Serbia's Fragile Peace)*, op. cit.

¹⁶⁷ ICG intervju sa lokalnim novinarom, 21. april.

¹⁶⁸ Lično videli istražitelji ICG i IWPR .

Kada je palo veče, militantniji naoružani predvodnici rulje, koja se borila sa kordonom KFOR-a kod Veterinika, na brdu južno od Prištine ka Čaglavici, su još uvek napadali vojnike. U Prištini je sazvana vanredna sednica privremene vlade, a premijer Redžepi je odlučio da pozove masu da prestane sa napadima. U pratnji ministara Jakupa Krasnićija, Ethema Čekua, i Behdžeta Brajšorija, on se odvezao do brda i ušao u gomilu. Borbe su prestale u roku od dva minuta.

Neki iz gomile, koja se onda udaljila od kordona kod Veterinika, su se vratili u **Prištinu** i za svoj sledeći cilj izabrali Srpsku pravoslavnu crkvu u starom gradskom jezgru. Većina su bili mladi. Male grupe pripadnika KPS-a su se borile da ih zaustave po uskim ulicama starog grada. Nisu upozoreni na suzavac, koji je ispaljen da se rasturi gomila. Suzavac je onesposobio pripadnike KPS-a, ali je imao samo ograničeno dejstvo na rulju koja je izašla iz centra Prištine. Izvori iz KFOR-a tvrde da su pripadnici KPS-a stali na stranu rulje. U zbrci, dok je stizao italijanski interventni odred UNMIK policije, jedan policajac je pogodjen metkom u nogu verovatno iz oružja pripadnika KPS-a, dok je na drugog pripadnika KPS italijanski policajac greškom ispalio tri metka. Kada su Italijani stigli do crkve, rulja tinejdžera se razbežala. Međutim, snage bezbednosti su samo evakuisale sveštenika i otišle dozvoljavajući rulji da se vrati i spalila crkvu i kuću sveštenika.

Grad **Obilić**, nekoliko kilometara severozapadno od Prištine sa značajnom manjinom Srba i Roma/Aškalija kao i Kosovo Polje/Fushe Kosove na jugu, je bio pošteđen nasilja prvog dana. Međutim, prepodne 18. marta rulje su napadale, palile i pljačkale srpske kuće. Snaga bezbednosti nije bilo. Neodlučni odred od 20-30 pripadnika KPS se nalazio u blizini. Navodno su spasili nekoliko Srba, ali su samo uhapsili dvojicu, koji su nosili oružje da se brane. Uglavnom su bande agresivnih mladića i dece palili i pljačkali i sprečavali vatrogasce da izadju na lice mesta. Srpske kuće i stanovi su pretraživani širom grada. Do kraja dana je gorelo 90 kuća, 40 stanova i 30 drugih zgrada.

U **Lipljanu/Lipjan**, dan je počeo mirno, ali do 18 časova predgradje Bestin je ponovo napadnuto. Kao i u Obiliću, rulje su nalazile srpske domove i spalile sve što su mogli. To veče je odjeknulo nekoliko glasnih eksplozija, jedna blizu zgrade opštine.

U **Kosovu polju/Fushe Kosove** se širila glasina da se bande spremaju da napadnu grad oko 16 časova.

Rulje su se pojavile i napadale domove Srba, Roma i Aškalija, uništavajući preko 100 kuća.

Drugi dan demonstracija u **Podujevu** je bio mnogo anonimnije organizovan od prvog dana. Leci su deljeni i lepljeni oko glavnih gradskih raskrsnica i škola. Gomila se okupila u podne da bi prešli 6 kilometara do administrativne granice sa Srbijom, kod Merdara. Članovi lokalnih ratnih udruženja i pripadnici KPS-a su pokušali da zaustave gomilu i da ih ubede da ne preduzimaju tako provokativni i opasni korak. Gomila je onda svoj bes okrenula ka srpskoj pravoslavnoj crkvi u Podujevu. Odred čeških i slovačkih vojnika koji je čuvao je dobio naredjenje da se povuče, kada se rulja od oko 500 ljudi probila kroz spoljni zid. Pošto je provalila u crkvu, rulja je razbila sve što je mogla i bacila sve ostalo, uključujući i komunikacionu opremu vojnika, na lomaču ispred zgrade. Rulja je ušla na groblje, srušila spomenike i iskopala i razbacala ostatke jednog lokalnog Srbina koji je ubijen u ratu 1998-99., za koga se znalo da je bio pripadnik državne bezbednosti. Rulja je nekako uspela da otkaći i odnese crkveno zvono teško 1.200 kilograma u uverenju da se može prodati za tačno 32.000 evra. Ono je kasnije nadjeno u obližnjoj kući. Dim iz crkve je bio vidljiv sa srpske strane linije kod Merdara.¹⁶⁹

Multinacionalna brigada istok

U **Uroševcu/Ferizaj**, oko podneva se gomila sveta ponovo okupila u blizini crkve svetog Uroša koju su sada čuvali američki vojnici. Američki KFOR je doveo regionalnog komandanta KZK, Imri Ilazija i druge pripadnike KZK da se obrate okupljenima, koji su otišli dalje da napadnu i spale dom dve srpske starice (koje su grčki vojnici evakuisali) i nekoliko obližnjih albanskih radnji. Onda su oskrnavili pravoslavno groblje, napali Srbe u obližnjim selima i spalili tri pravoslavne crkve.¹⁷⁰

U **Gnjilanu/Gjilan**, koji je takodje u američkoj zoni, KZK je razmešten ali uz manje uspeha. Demonstracije su počele oko podneva u centru grada odmah posle podneva. Oko 13:00 gomili su se obratili ljudi koji su uživali kredibilitet zbog učešća u OVK -- omiljeni gradonačelnik Gnjilana Lutfi

¹⁶⁹ ICG intervju sa lokalnim novinarom, 21. april, i "Česi drže liniju na Kosovu", Eva Munk, u *The Prague Post*, 25. mart 2004.

¹⁷⁰ ICG intervju sa lokalnim novinarom Afrimom Demirijem, televizijski izveštaji.

Haziri,¹⁷¹ sa predstavnicima lokalnih odbora DPK i ABK, i predstavnici KZK -- ali su izviždani, a gomila je postala nemirna. KPS i KFOR su intervenisali i izgurili ih iz centra grada preko glavnog trga na zapad ka predgradju. Suzavac je upotrebljen u 16 i 18 sati i proglašen je policijski čas. Pravoslavna crkva je spašena i kasnije su je čuvali zajedno KFOR i KZK.¹⁷²

U južnoj, planinskoj, većinski srpskoj opštini Štrpce, gomila Albanaca je došla do sela Drajkovac tek uveče. Kucali su na vrata prve srpske kuće, ubili oca i sina, i pobjegli.¹⁷³

Multinacionalna brigada jugozapad

Na severu Kosova, demonstracije su leblede između mirnog okupljanja i sunovrata u nasilje. Velika gomila ljudi se okupila u **Dečanima** ali su ih ubedili da ne krenu na istorijski manastir predsednik opštine, Ibrahim Selmanaj i šef lokalnog ogranka organizacije OVK veterana, Avdil Muškolaj (koga je UNMIK uhapsio 10. aprila zbog navodne uloge prvog dana) i lider ABK, Ramuš Haradinaj koji je govorio telefonom preko zvučnika iz Prištine. U **Peći/Peja**, predsednik opštine, Ali Lajci iz DSK se stavio na čelo okupljenih koji su ponovo otišli u Belo polje, gde su Lajci i drugi ostavili cveće na mestu gde je pripadnik CIVPOL-a ubio čoveka iz gomile prethodnog dana (tokom napada na Srbe).

U **Prizrenu** je nastavljeno nasilje velikog intenziteta. Studenti nastavnici su navodno inspirisani primerom kolega u Prištini prethodnog dana i formirali su jezgro rulje, koja je divljala ulicama, razbijajući radnje, koje su bile otvorene. Dve policijske stanice su kamenovane, a spaljena su vozila policije i UNMIK-a. Zgrada opštine je takodje zasuta kamenjem, molotovljevim koktelima i vatrom iz lakog naoružanja, ali je to možda rezultat sukoba koji godinama traje između opštinskih vlasti koje su pod kontrolom DSK (niko od njih se nije usudio da izađe pred gomilu) i udruženja OVK veterana oko statua. U jednom trenutku napadači su provalili u zgradu i pokušali da je zapale. KFOR i KPS su bili vidljivo prisutni na ulicama, ali CIVPOL nije bio vidljiv. Kasnije tokom dana su dovedeni pripadnici

KZK koji su probali da smire gomilu, koja se posle tog rasturila.

Multinacionalna brigada severoistok

U **Mitrovici**, snage bezbednosti su sprečavale da se manje grupe demonstiraju okupe u centru grada, rasterujući ih suzavcem. Bilo je manjih sukoba celog dana i večeri: kamenovanje vozila UN i KFOR i neke eksplozije. Bilo je ranjenih od snajperske vatre na KFOR i Srbe na severu Mitrovice. KFOR je ustanovio da snajperska vatra dolazi iz tri albanske zgrade na severnoj obali i strelci su pucali u jedan od stanova ubivši jednog Albanca. Grupa Albanaca, sa došljacima iz Djakovice ili Drenice, je napala srpsku pravoslavnu crkvu u južnoj Mitrovici. Samo nekoliko dana ranije, francuski KFOR je smanjio nivo obezbeđenja oko crkve, ostavljajući u njoj šaćicu Marokanaca stražara koji nisu mogli da spreče nanošenje velike štete. Crkvi nije pomoglo ni to što deli zid sa kompleksom zgrada KFOR-a.¹⁷⁴

Kasnije popodne, delovi iste rulje koja je napala crkvu u južnoj Mitrovici su krenuli na srpsko selo **Svinjare**, koje je oko 600 metara od logora Belvedere, glavne logističke baze francuskog KFOR-a izvan južne Mitrovice. Nekoliko vozila UNMIK policije je probalo da stane ispred rulje, da je zaustavi, kao i kamion marokanskih vojnika, koji su čuvali severni ulaz u selo u blizini baze. Rulja je zapalila nekoliko kuća u severnom kraju sela, pre nego što su policajci i vojnici postavili blokadu na putu. Rulja se povukla, a pojačanja su stigla: još 20 vojnika i 50 pripadnika poljske interventne policijske jedinice. Medjutim, umesto da ojačaju svoj položaj, njima je naredjeno da evakušu seljane u bazu i da odu. Albanske rulje su se vratile slobodno te noći i opljačkale i spalile sve srpske kuće i zgrade u selu.¹⁷⁵

Južno od Mitrovice, u gradu **Vučitrn/Vushtri**, dve rulje su se spojile da bi opustošile kraj u kome su živele Aškalije. Gomila u kojoj su bili i veterani OVK je napala i spalila crkvu Svetog Ilije, čiji marokanski stražari su otišli. Rulja je oskrnavila groblje, iskopavajući ljudske ostatke i spojila se sa drugom gomilom predvođenom lokalnim kriminalcima koja je pljačkala i palila kuće Aškalija. Pripadnici KPS-a su prijavili da su evakuisali jednog kasapina Aškaliju, koji je pucao na gomilu, i

¹⁷¹ Haziri ima veći kredibilitet iz rata od većine kolega iz rugovine LDK pošto su ga Srbi zarobili početkom sukoba 1999.

¹⁷² ICG intervju sa lokalnim stanovnicima, Lutifijem Hazirijem, i policijskim izvorima.

¹⁷³ ICG intervju sa stanovnikom Štrpca.

¹⁷⁴ ICG intervju sa izvorima u KPS, UNMIK i CIVPOL.

¹⁷⁵ ICG intervju sa zvaničnicima UNMIK; Nicholas Wood, "Kosovo tinja posle nasilja rulje", *The New York Times*, 24. mart 2004.

njegovu porodicu. Predstavnici Aškalija su kasnije tvrdili da ih je KPS uhapsio u saradnji sa ruljom. Kasnije tog popodneva, lokalni komandant KPS-a je evakuisao sve Aškalije (više od 200) u policijsku školu (objekat OEBS-a u Vučitrnu/Vushtri u kome se obučavaju pripadnici Kosovske policijske službe). Više od 70 kuća Aškalija je spaljeno.¹⁷⁶

Jugozapadno od Mitrovice, u Drenici, uništen je srednjevekovni manastir Devič. Kada su se promenile smene dece u srednjoj školi u **Srbici/Skenderaj**, oko podneva,¹⁷⁷ veliki broj njih je krenuo na zapad, kroz i van grada. Navodno su nastavnici, opštinski zvaničnici, lokalni aktivisti i novinari probali da ih ubede da se vrate, ali su oterani. Pre nego što su stigli, KFOR je evakuisao sve, osim jedne srpske monahinje, i otišao. Deca su opljačkala i zapalila manastir, uzeli monahinju za taoca dok televizijske ekipe nisu stigle da zabeleže njihov "humanitarni" gest kada su je predali policiji.

19. MART

Tokom noći je avionima stigao bataljon britanskih vojnika i do jutra su oni već patrolirali ulicama Prištine koje je švedski KFOR napustio dan ranije. Radnje su otvorene i Priština je izgledala kao da se vratila u normalu.

Huškači su neuspešno probali da pozovu na nastavak nasilja na nekoliko mesta na Kosovu. Organizacije čiji članovi su predvodili nemire - UPSUP i tri "organizacije proizašle iz rata" (OVK veterani, invalidi, porodice mučenika) -- su objavile suspenziju "protesta" i izdale liste zahteva, preteći novim "protestima" ako se zahtevi ne ispune u roku od osam dana. Među tim zahtevima je i potpuno prebacivanje ovlašćenja na privremene institucije, oslobađanje svih bivših boraca OVK iz zatvora (bez obzira za kakav su zločin osudjeni) i "uklanjanje" srpskih enklava.

Najznačajnija konfrontacija 19. marta je bila između francuskih vojnika i policije u Mitrovici koja je opisana gore.

---

¹⁷⁶ Evropski centar za prava Roma, "Etničko čišćenje "cigana" na Kosovu ", 24. mart 2004; ICG intervju sa izvorima iz KPS, dva lokalna istražitelja.

¹⁷⁷ Mnoge prenatrane škole na Kosovu moraju da rade po smenama da bi mogle da prime veliki broj dece. U zavisnosti od broja dece, škole rade u dve, tri ili čak četiri smene a neki učenici dobijaju samo dva ili tri sata školske nastave dnevno.

DODATAK B

MAPA KOSOVA

Kosova / Kosovo

Produced by

The boundaries and names displayed on this map do not imply official recognition by the United Nations

DODATAK C

O MEDJUNARODNOJ KRIZNOJ GRUPI

Medjunarodna krizna grupa je nezavisna, neprofitna, multinacionalna organizacija sa više od 100 zaposlenih na pet kontinenta, koja pomoću direktne analize na terenu i visokog nivoa zalaganja radi u cilju sprečavanja i rešavanja tragičnih sukoba.

Pristup MKG-a je zasnovan na istraživanju na terenu. Timovi političkih analitičara nalaze se u zemljama u kojima postoji rizik od izbijanja, eskalacije ili ponovnog raspirivanja oružanih sukoba, ili u blizini tih zemalja. Na osnovu informacija i procena sa terena, MKG pravi redovne analitičke izveštaje koji sadrže praktične preporuke glavnim donosiocima odluka u medjunarodnoj zajednici. MKG takodje objavljuje *CrisisWatch*, 12-strani mesečni bilten, redovno i sažeto ažurirajući stanje svih najznačajnijih situacija postojećih ili mogućih sukoba širom sveta.

MKG distribuira izveštaje u velikom broju, elektronskom poštom ili u štampanom obliku, zvaničnicima u ministarstvima inostranih poslova i medjunarodnim organizacijama, a istovremeno su generalno dostupni na internet stranici organizacije, www.icg.org. MKG tesno saradjuje sa vladama i onima koji imaju uticaja na njih, uključujući i medije, kako bi skrenula pažnju na svoje analize krize i stvorila podršku za svoje preporuke.

Upravni odbor MKG-a -- u kome se nalaze istaknute licnosti iz politike, diplomatije, biznisa i medija - direktno pomaže da se najvišim, odlučujućim faktorima u celom svetu skrene pažnja na izveštaje i preporuke MKG-a. Predsedavajući MKG-a je Martti Ahtisaari, a predsednik i izvršni direktor ove organizacije je, od januara 2000, bivši australijski ministar inostranih poslova Gareth Evans.

Medjunarodno sedište MKG-a je u Briselu, zastupništva su u Vasingtonu, Njujorku, Londonu i Moskvi. Organizacija trenutno ima trinaest regionalnih kancelarija (u Amanu, Beogradu, Bogoti, Kairu, Fritaunu, Islamabadu, Džakarti, Katmanduu, Najrobiju, Ošu, Prištini. Sarajevu i Tbilisiju) sa analitičarima koji rade u više od 40 zemalja i regiona pogodjenih krizom na četiri kontinenta.

U *Africi* medju tim zemljama nalaze se: Burundi, Ruanda, Demokratska Republika Kongo, Siera Leone, Liberija, Gvineja, Etiopija, Eritreja, Somalija, Sudan, Uganda i Zimbabve; u *Aziji*; Indonezija, Mijanmar, Kirgistan, Tadžikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Pakistan, Avganistan, Kašmir i Nepal; u *Evropi*; Albanija, Bosna, Gruzija, Kosovo, Makedonija, Moldavija, Crna Gora i Srbija; na *Bliskom Istoku* ceo region od Severne Afrike do Irana i u *Latinskoj Americi*, Kolumbija.

MKG sredstva prikuplja od vlada, dobrotvornih fondacija, kompanija i pojedinačnih donatora. MKG trenutno finansiraju odeljenja i agencije sledećih vlada: Agencija za medjunarodni razvoj Australije, Ministarstvo inostranih poslova Austrije, Odeljenje za inostrane poslove i medjunarodnu trgovinu Kanade, Ministarstvo inostranih poslova Holandije, Ministarstvo inostranih poslova Finske, Ministarstvo inostranih poslova Francuske, Ministarstvo inostranih poslova Nemacke, Ministarstvo inostranih poslova Irske, Agencija za medjunarodnu saradnju Japana, Ministarstvo inostranih poslova Luksemburga, Agencija za medjunarodni razvoj Novog Zelanda, Ministarstvo inostranih poslova Republike Kine (Tajvan), Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Danske, Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Norveške, Ministarstvo inostranih poslova Švedske, Odeljenje za inostrane poslove Švajcarske federacije, Ministarstvo inostranih poslova Turske, Foreign and Commonwealth Office Velike Britanije, Odeljenje za medjunarodni razvoj Velike Britanije, Agencija za medjunarodni razvoj Sjedinjenih Americkih Drzava.

Medju fondacijama i privatnim donatorima su Atlantic Philentropies, Canergie Corporation of New York, Ford Foundation, Bill & Melinda Gates Foundation, Wiliam & Flora Hewlet Foundation, Henry Luce Foundation Inc., John D. & Catherine T. MacArthur Foundation, John Merck Fund, Charles Stewart Mott Foundation, Open Society Institute, Ploughshares Fund, Sigrid Rausing Trust, Sasakawa Peace Foundation, Sarlo Foundation of the Jewish Community Endowment Fund, United States Institute of Peace i Fundação Oriente.

Aprila 2004

Više informacija o MKG na internet adresi: www.icg.org

DODATAK D

ICG IZVEŠTAJI I BRIFING DOKUMENTA O EVROPI OD 2001.

BALKANS

Religija na Kosovu, Balkanski izveštaj br. 105, 31. januar 2001.

Pretvaranje sukoba u prednost: Plan za integraciju Hrvata u Bosni i Hercegovini, Balkanski izveštaj br. 106, 15. mart 2001.

Crna Gora: Priprema za nezavisnost? Balkanski izveštaj br. 107, 28. mart 2001.

Makedonsko pitanje: Reforma ili pobuna, Balkanski izveštaj br. 109, 5. april 2001.

Crna Gora: Vreme za odluku, Predizborni brifing, Balkanski izveštaj, 18. april 2001.

Posle Miloševića: Praktičan plan za trajni mir na Balkanu, Balkanski izveštaj br. 108, 26. april 2001.

Nema ranog odlaska: Kontinuirani izazovi za NATO u Bosni, Balkanski izveštaj br. 110, 22. maj 2001.

Albanija: Stanje nacije 2001., Balkanski izveštaj br. 111, 25. maj 2001.

Pravična razmena: Pomoć Jugoslaviji za regionalnu stabilnost, Balkanski izveštaj br. 112, 15. jun 2001.

Makedonija: Poslednja šansa za mir, Balkanski izveštaj br. 113, 20. jun 2001.

Milošević u Hagu: Šta to znači za Jugoslaviju i region, Balkanski izveštaj, 6. juli 2001.

Makedonija: Još na klizavici, Balkanski izveštaj, 27. juli 2001.

Crna Gora: Rešavanje spornog pitanja oko nezavisnosti, Balkanski izveštaj br. 114, 1. avgust 2001.

Nestabilna privreda Bosne: Još uvek nije otvorena za biznis, Balkanski izveštaj br. 115, 7. avgust 2001. (takode dostupan na Bosanskom)

Mir u Preševu: Brza popravka ili dugoročno rešenje? Balkanski izveštaj br. 116, 10. avgust 2001.

Makedonija: Prekid rata, Balkanski izveštaj, 15. avgust 2001.

Albanski parlamentarni izbori 2001., Balkanski izveštaj, 23. avgust 2001.

Makedonija: Ispunjavanje bezbednopsnog vakuuma, Balkanski izveštaj, 8. septembar 2001.

Tranzicija u Srbiji: Reforme pod opsadom, Balkanski izveštaj br. 117, 21. septembar 2001. (takode dostupan na Srpskom)

Nadnice za greh: Kofrontiranje Republike Srpske u Bosni, Balkanski izveštaj br. 118, 8. oktobar 2001. (takode dostupan na Bošnjačkom)

Suočavanje sa ratnim zločinima, Balkanski izveštaj, 16. oktobar 2001.

Bin Laden i Balkan: Politika antiterorizma, Balkanski izveštaj br. 119, 9. novembar 2001.

Kosovo: Ključni izbori, Balkanski izveštaj br. 120, 21. novembar 2001. (takode dostupan na Albanskom i Srpsko-hrvatskom)

Bosna: Preoblikovanje međunarodne mašinerije, Balkanski izveštaj br. 121, 29. novembar 2001. (takode dostupan na Bošnjačkom)

Naziv Makedonije: Zbog čega je spor važan i kako da se on reši, Balkanski izveštaj br. 122, 10. decembar 2001. (takode dostupan na Srpsko-hrvatskom)

Kosovo: Strategija privrednog razvoja, Balkanski izveštaj br. 123, 19. decembar 2001. (takode dostupan na Srpsko-hrvatskom)

Put Kosova: I. Rešenje konačnog statusa, Balkanski izveštaj br. 124, 28. februar 2002. (takode dostupan na Albanskom i Srpsko-hrvatskom)

Put Kosova: II. Unutrašnje granice, Balkanski izveštaj br. 125, 1. mart 2002. (takode dostupan na Albanskom i Srpsko-hrvatskom)

Beogradska zakasnela reforma: Uzrok međunarodne zabrinutosti, Balkanski izveštaj br. 126, 7. mart 2002. (takode dostupan na Srpsko-hrvatskom)

Igranje sa nesrećom: Pogrešna primena zakona u Bosni & Hercegovini, Balkanski izveštaj br. 127, 26. mart 2002. (takode dostupan na Bošnjačkom)

Srbija: Vojna Intervencija ugrožava demokratsku reformu, Balkanski izveštaj, 28. mart 2002. (takode dostupan na Srpsko-hrvatskom)

Implementacija ravnopravnosti: Odluka "konstitutivnih naroda" u Bosni & Hercegovini, Balkanski izveštaj br. 128, 16. april 2002. (takode dostupan na Bošnjačkom)

Još uvek kupovina vremena: Crna Gora, Srbija i Evropska Unija, Balkanski izveštaj br. 129, 7. maj 2002. (takode dostupan na Srpskom)

Uređivanje policijske službe u Bosni: Dodatni reformski plan, Balkanski izveštaj br. 130, 10. maj 2002. (takode dostupan na Bošnjačkom)

UNMIK-ov Kosovski Albatros: Borba sa podelom u Mitrovici, Balkanski izveštaj br. 131, 3. jun 2002. (takode dostupan na Albanskom i Srpsko-hrvatskom)

Borba za kontrolu jugoslavenskih vojnih snaga, Balkanski brifing, 12. jul 2002.

Bosanski savez za (male) promene, Balkanski izveštaj br. 132, 2. avgust 2002. (takode dostupan na Bošnjačkom)

Javna tajna Makedonije: Kako korupcija vuče zemlju u propast, Balkanski izveštaj br. 133, 14. avgust 2002. (takode dostupan na Makedonskom)

Uspostavljanje ravnoteže: Vaga pravde na Kosovu, Balkanski izveštaj br. 134, 12. septembar 2002.

Kretanje Makedonije ka samodovoljnosti: Novi bezbednosni pristup za NATO i EU, Balkanski izveštaj br. 135, 15. novembar 2002. (takode dostupan na Makedonskom)

Naoružavanje Sadama: Jugoslavenska veza, Balkanski izveštaj br. 136, 3. decembar 2002.

Nastavak teškoća za povratak izbeglica u Bosnu & Hercegovinu, Balkanski izveštaj br. 137, 13. decembar 2002. (takode dostupan na Bošnjačkom)

Mlaka dobrodošlica: Povratak izbeglica u Hrvatsku, Balkanski izveštaj br. 138, 13. decembar 2002. (takođe dostupan na Srpsko-hrvatskom)

Povratak u neizvesnost: Interno raseljena lica sa Kosova i process povratka, Balkanski izveštaj br. 139, 13. decembar 2002. (takođe dostupan na Albanskom i Srpskom)

Albanija: Stanje nacije 2003., Balkanski izveštaj br. 140, 11. mart 2003.

Srbija posle Djindjića, Balkanski izveštaj br. 141, 18. mart 2003.

Neprikladan brak: Crna Gora 2003., Balkanski izveštaj br. 142, 16. april 2003.

Etnička dilema Kosova: Potreba za građanskim ugovorom, Balkanski izveštaj br. 143, 28. maj 2003. (takođe dostupan na Albanskom i Srpskom)

Bosanski Brčko: Kako ući, proći i izaći, Balkanski izveštaj br. 144, 2. jun 2003.

Solun i posle toga I: Plan EU za Balkan, Evropski brifing, 20. jun 2003.

Solun i posle toga II: EU i Bosna, Evropski brifing, 20. jun 2003.

Solun i posle toga III: EU, Srbija, Crna Gora i Kosovo, Evropski brifing, 20. jun 2003.

Srpska reforma opet u zastoju, Balkanski izveštaj br. 145, 17. jul 2003.

Bosanske nacionalističke vlade: Paddy Ashdown i paradoksi u izgradnji države, Balkanski izveštaj br. 146, 22. juli 2003.

Tango za dvoje: Plan za novog SPGS za Kosovo, Evropski izveštaj br. 148, 3. septembar 2003.

Makedonija: Nema prostora za samozadovoljstvo, Evropski izveštaj br. 149, 23. oktobar 2003.

Izgradnja mostova u Mostaru, Evropski izveštaj br. 150, 20. novembar 2003. (takođe dostupan na Bošnjačkom)

Krhki mir u južnoj Srbiji, Evropski izveštaj br. 152, 9. decembar 2003.

Nadgledanje obustave vatre u Severnoj Irskoj: Lekcije sa Balkana, Evropski brifing, 23. januar 2004.

Plan o Velikoj Albaniji: Koliko je ovo velika pretnja za stabilnost Balkana?, Evropski izveštaj br. 153, 25. februar 2004.

U-zaokret Srbije, Evropski izveštaj br. 154, 26. mart 2004.

KAVKAZ

GRUZIJA: Šta sada?, Evropski izveštaj br. 151, 3. decembar 2003.

MOLDAVIJA

Moldavija: Nema brze popravke, Evropski izveštaj br. 147, 12. avgust 2003.

OSTALI IZVEŠTAJI I BRIFING MATERIJALI

Za izveštaje i brifing materijale MKG o:

- Aziji
- Africi
- Latinskoj Americi
- Srednjem Istoku i Severnoj Africi
- Izdanjima
- *Crisis Watch*

Izvolite posetiti naš www.icg.org

DODATAK E

ČLANOVI UPRAVNOG ODBORA ICG

Martti Ahtisaari, predsedavajući

Bivši predsednik Finske

Maria Livanos Cattau, potpredsedavajući

Generalni sekretar, Medjunarodna privredna komora

Stephen Solarz, potpredsedavajući

Bivši kongresmen SAD

Gareth Evans, predsednik

Bivši ministar inostranih poslova Australije

S. Daniel Abraham, predsedavajući

Centar za mir i ekonomsku saradnju na Bliskom Istoku

Morton Abramowitz

Bivši pomoćnik državnog sekretara SAD; Bivši ambasador SAD u Turskoj

Kenneth Adelman

Bivši ambasador SAD i direktor Agencije za kontrolu naoružanja i razoružanja

Richard Allen

Bivši savetnik za nacionalnu bezbednost predsednika SAD.

Saud Nasir Al-Sabah

Bivši ambasador Kuvajta u Velikoj Britaniji i SAD; Bivši Ministar za informisanje i naftu

Louise Arbour

Sudija Vrhovnog suda, Kanada; Bivši glavni tužilac Medjunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju

Oscar Arias Sanchez

Bivši predsednik Kostarike, dobitnik Nobelove nagrade za mir 1987.

Ersin Arioglu

Predsedavajući, Yapi Merkezi Group, Turska

Emma Bonino

Clan Evropskog Parlamenta; Bivši evropski komesar

Zbigniew Brzezinski

Bivši savetnik za nacionalnu bezbednost predsednika SAD

Cheryl Carolus

Bivši Visoki komesar; Bivši generalni sekretar ANC

Jorge G. Castañeda

Bivši ministar inostranih poslova, Meksiko

Victor Chu

Predsedavajući, First Eastern Investment Group, Hong Kong

Wesley Clark

Bivši Vrhovni komadant NATO snaga za Evropu

Uffe Ellemann-Jensen

Bivši ministar inostranih poslova, Danska

Ruth Dreifuss

Bivši predsednik, Svajcarska

Mark Eyskens

Bivši premijer Belgije

Marika Fahlen

Bivši ambasador Švedske za humanitarna pitanja; Direktor za socijalnu mobilizaciju i stratesko informisanje, UNAIDS

Yoichi Funabashi

Glavni diplomatski dopisnik i kolumnista, The Asahi Shimbun, Japan

Bronislaw Geremek

Bivši ministar inostranih poslova, Poljska

I.K.Gujral

Bivši premijer Indije

Carla Hills

Bivši Sekretar za stambena pitanja SAD; Bivša predstavnica SAD za trgovinu

Asma Jahangir

Specijalni izvetac UN-a za vansudska, skracena i arbitrazna izvrsenja, Bivši predsedavajući komisije za ljudska prava u Pakistanu

Ellen Johnson Sirleaf

Visi savetnik, Modern Africa Fund Managers; Bivši ministar finansija Liberije i direktor regionalne kancelarije UNDP za Afriku

Mikhail Khodorkovsky

Predsedavajući i generalni direktor, YUKOS Oil Company, Rusija

Wim Kok

Bivši premijer, Holandija

Elliott F. Kulick

Predsedavajući, Pegasus International, SAD.

Joanne Leedom-Ackerman

Knjževnica i novinarka, SAD

Todung Mulya Lubis

Advokat za pitanja ljudskih prava i pisac, Indonezija

Barbara McDougall

Bivši državni sekretar za vanjska pitanja, Kanada

Mo Mowlam

Bivši državni sekretar Velike Britanije za Severnu Irsku

Ayo Obe

Predsednik, Organizacija za gradjanske slobode, Nigerija

Christine Ockrent

Novinar i pisac, Francuska

Friedbert Pflüger

Portparol za pitanja inostranih poslova CDU/CSU Parlamentarne grupe nemackog Bundestaga

Surin Pitsuwan

Bivši ministar inostranih poslova, Tajland

Itamar Rabinovich

Predsednik Univerziteta u Tel Avivu. Bivši ambasador Izraela u SAD i glavni pregovarač u razgovorima sa Sirijom

Fidel V. Ramos

Bivši predsednik Filipina

Mohamed Sahnoun

Specijalni savetnik Generalnog sekretara UN za pitanja Afrike

Salim A. Salim

Bivsi premijer Tanzanije; Bivsi generalni sekretar Organizacije za aficko jedinstvo

Douglas Schoen

Suosnivac Penn, Schoen & Berland Associates, SAD

William Shawcross

Novinar i pisac, Velika Britanija

George Soros

Predsedavajuci, Institut za otvoreno drustvo

Pär Stenbäck

Bivsi ministar inostranih poslova, Finska

Thorvald Stoltenberg

Bivsi ministar inostranih poslova, Norveška

William O. Taylor

Pocasni predsedavajuci, The Boston Globe, SAD

Ed van Thijn

Bivsi ministar unutrašnjih poslova Holandije; Bivsi gradonacelnik Amsterdama

Simone Veil

Bivsi Predsednik Evropskog Parlamenta, Bivsi ministar zdravstva, Francuska

Shirley Williams

Bivsi drzavni sekretar za obrazovanje i nauku; Clan Gornjeg doma, Velika Britanija

Jaushieh Joseph Wu

Zamenik generalnog sekretara predsednika, Tajvan

Grigory Yavlinsky

Predsednik Yabloko Partije i njenog kluba u Dumi, Rusija

Uta Zapf

Predsedavajuci Podkomisije nemackog Bundestaga za razoruzanje, kontrolu naoruzanja i produkcije